

ВСЕВОЛОД НЕСТАЙКО

НЕЗНАЙОМЕЦЬ З ТРИНАДЦЯТОЇ КВАРТИРИ

ВСЕВОЛОД НЕСТАЙКО

НЕЗНАЙОМЕЦЬ
З ТРИНАДЦЯТОЇ
КВАРТИРИ,

ЗЛОДІЇ
ШУКАЮТЬ
ПОТЕРПІЛОГО

Пригодницька повість,
написана Явою Ренем
та Павлушею Завгороднім удвох

Для середнього шкільного віку

ВИДАВНИЦТВО ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ „ВЕСЕЛКА“
КИЇВ 1977

Про таємничого незнайомця з тринадця-
тої квартири і про пов'язані з ним за-
хоплюючі пригоди двох нерозлучних
друзів Яви та Павлуші прочитаєш ти
у цій книзі.

Напиши нам, чи сподобалася тобі повість,
чи допоміг тобі художник краще зрозу-
міти прочитане. Будемо вдячні тобі за це.
Не забудь, що наша адреса: м. Київ,
вул. Басейна, 1/2, видавництво «Веселка».

М а л ю н к и

АНАТОЛІЯ ВАСИЛЕНКА

РОЗДІЛ I

„Е“, — сказали ми з Явою

Я поправляю бакенбарди, спинаюся навшпиньки і дивлюсь у дірку в завісі. І серце моє мліє і зупиняється...

Не я перший дивлюсь у дірку. До мене у таку саму дірку зазирали, мабуть, і Щепкін, і Станіславський, і Тарапунька, і Штепсель... Тисячі артистів усіх часів і народів дивились у дірку в завісі. І так само спокійно й весело вмоцнювалися глядачі по той бік завіси — у залі. І так само скакали дрижаки у душах по цей бік завіси — на сцені. Надто — коли прем'єра.

А у нас сьогодні прем'єра.

— Посунься! Дай я!

Чиясь спітніла гаряча щока рішуче одпихає мою голову від дірки. Це — Стьопа Карафолька. Іншим разом я, може, й не подарував би йому такого нахабства, може, навіть і по шиї дав би, але зараз у мене нема для цього енергії. Вся енергія моя іде на хвилювання.

У звичайному стані, дихаючи, людина спершу вдихає, потім видихає. А коли людина хвилюється, вона, по-моєму, тільки видихає. Весь час тільки видихає — не вдихаючи. І де береться для цього повітря в грудях — я не знаю.

Я ходжу по сцені і видихаю.

Може, ви думаєте, що я один ходжу і видихаю? Авжеж!.. Он-до — х-хе... х-хо... х-ху... х-хи... Всі артисти ходять і видихають. І здається, що саме од цього вітер гуляє по сцені, хитає декорації, полоще завісу, куряву здіймає з підлоги. Якби наш сільський клуб був не цегляний, а гумовий, він би роздувся, як ота первомайська

кулька, і давно лопнув би, і всі ми полетіли б у космос — разом з декораціями, з баяністом Мироном Штепою, що дограє зараз останню перед початком польку-кокетку, з морозивницею Дорою Семенівною, з усіма глядачами.

Глядачі!.. Ох, глядачі!.. Грім на вашу голову! Ще зовсім недавно це були такі милі, такі близькі хороші люди, які завжди могли допомогти, поспівчувати, підтримати. Микола Іванович, дід Варава, дід Салимон, завклубом Андрій Кекало, тітка Ганна, баба Маруся, Грицько Чучеренко, тато, мама. Вони за тебе в огонь, у воду — куди хочеш!

А тепер... Навіть рідна мама тепер не мама, а глядач.

Не було жодної живої душі по цей бік завіси, яка б не хвилювалася. Від учительки літератури Галини Сидорівни, художнього нашого керівника, до гундосого третьокласника Беті Башка (за метрикою Петі Пашка), який одкривав і закривав завісу. Всі хвилювалися. Але найдужче хвилювалися ми: я і Ява. Нам було чого хвилюватися. Бо то ми заварили усю цю кашу, ми придумали той театр.

Ми з Явою — Станіславський і Немирович-Данченко оцього нашого сільського МХАТу (чи пак, ВХАТу).

— А що?! А що?! — вимахуючи перед моїм носом руками, гарячував восени Ява. — Хіба ж такий театр можна вшкварити! На весь район!.. Справжній МХАТ! Тільки то Московський, а наш буде — Васюківський художній академічний театр... ВХАТ... А що?! На гастролі їздитимемо... Ондо МХАТ недавно повернувся з Се-Ше-А. Хіба погано?

Та мене не треба було вмовляти. Я був Немирович-Данченко... Вмовляти треба було Галину Сидорівну та інше шкільне начальство. Проте й Галину Сидорівну не довелося вмовляти. Вона одразу підтримала нас:

— Молодці, хлопчики! Правильно! Я давно хотіла організувати драмгурток, та все якось не зберуся. Ну, раз ви ініціатори, то складіть список усіх бажуючих. Хлопці ви енергійні — будете старостами гуртка.

Ми дуже поважали себе того дня. Ми навіть ні разу не гигикнули і не копнули нікого ногою. Серйозні й солідні, ми ходили по класах і складали список — довжелезний, на два з половиною метри список. Спершу записалася майже вся школа. Добре, що потім, як це завжди буває, дев'яносто процентів відсіялося. Ми так захопилися, що навіть не всіх хотіли записувати. Колі Кагарлицькому Ява сказав:

— Дуже ти якийсь... тихий!.. Не видно тебе й не чуть ніколи. Тебе й на сцені не почують.

І тільки побачивши, як побуряковів від образи Кагарлицький, Ява змилюстився:

— Хіба що статистом будеш, юрбу гратимеш... — і записав.

На першому засіданні гуртка вибирали п'єсу. Вибирали довго. Десятки п'єс перебрали. Від трагедії Шекспіра «Отелло» (яку відхилили через її непедагогічність — занадто вже про любов), до драми Корнійчука «Платон Кречет» (теж про любов, хай йому грець!). Нас навіть почав брати відчай, ми вже подумали, що геть усі п'єси про любов. А навіть коли б про любов було й педагогічно, ми і самі не хотіли про любов. Щоб я вам ото при всьому селі цілувався на сцені з якоюсь Ганькою Гребенючкою!.. Я краще з коровою поцілуюсь!..

Нарешті Галина Сидорівна сказала:

— Поставимо «Ревізор» Гоголя. По-перше, це не про любов. По-друге, за програмою, отже, це нам навіть дуже корисно. По-третє, це просто надзвичайно весела і хороша річ. І ролей багато, якраз усім вистачить.

Ми тут же прочитали «Ревізора», і він нам дуже сподобався. Комедія — отака!

Як добре поставити — пупа порвеш.

Почали розподіляти ролі. І отут вийшла раптом заковика. Я і Ява як Станіславський і Немирович-Данченко, як ініціатори цієї справи, звичайно, цілком законно хотіли грати найголовніші ролі. Причому однакові. Але найголовніша роль була одна — Хлестаков. Я вважав, що ця роль якраз для мене. Сам Гоголь пише, що Хлестаков — «тоненький, худенький... без царя в голові... неспроможний зупинити постійної уваги на якій-небудь думці...». Ну, коротше кажучи, що там казати...

Але Ява сказав:

— Пхе!.. Гарненько придивись на себе в дзеркало, і ти сам зрозумієш, що ти схожий на Хлестакова, як свиня на коня. Тільки й того, що дві руки, дві ноги й голова. Хлестаков — це ж в-вогонь! Це ж, знаєш... Це — о!

І він став у позу, — задер носа і відкопирив губу.

— Ха! — сказав я. — Дивіться на нього! Ой, не можу! Хлестаков! Якесь опудало, а не Хлестаков! Крокодил якийсь!.. Ану пусти! Пусти, кажу, сорочку! Бо як дам.

Роль Хлестакова Галина Сидорівна віддала Колі Кагарлицькому.

Скрутно було і з іншими головними ролями. І городничий Антон Антонович Сквозник-Дмухановський був один... І суддя Амос Федорович Ляпкін-Тяпкін — один. І попечитель Артемій Пилипович Земляніка — один. І... І все-таки «Ревізор» — геніальна п'єса. А Гоголь — геніальний письменник. Він знав, що ми з Явою гратимем у «Ревізорі», і написав дві ролі — Добчинського і Бобчинського. Геть однаковісінькі. Спеціально для нас. Щоб ми не сварились. Ролі, звичайно, не зовсім головні. Але ви не думайте — без Бобчинського і Добчинського нічого не було б. Все у п'єсі без них пішло б шкеребеть. Не було б п'єси. І не грав би Кагарлицький Хлестакова. Бо

це ж Бобчинський і Добчинський вигадали, що Хлестаков — ревізор. Отож-бо...

Коли ми з Явою це зрозуміли, ми одразу помирилися.

Почались репетиції...

Ох!..

Чомусь у нас з Явою ніколи не було сумніву, що ми дуже талановиті. Як артисти. Вже що-що, а різні вибрики, різні штуки-викаблуки робити ми вміли. Пх!.. На все село були знамениті.

— От артисти! — так прямо й казав про нас дід Салимон. А він на цьому ділі розумівся. Він колись, як служив у армії, грав у духовому оркестрі. На найбільшій трубі, що зветься бас-гелікон. Вона й зараз лежить у нього на горищі, схожа на великанського равлика. На свята, коли дід Салимон хильне «по третій», він іноді дає концерт — бубукає у свою трубу. Старі баби кажуть, що воно дуже схоже на архангельський глас, і хрестяться. Найбільший успіх дідова гра має у наших сільських собак. Вони захоплено гавкають до самої ночі. Ні, раз дід Салимон сказав, що ми артисти, — ніяких сумнівів не було.

Але на репетиціях з нами сталося щось неймовірне. Ми самі себе не впізнавали. Це були не ми. Це були два якихось слимаки, дві мокриці, два мішки з половию. Ми раптом зрозуміли, що одне — говорити слова, які ти сам придумав, жартувати і «ламать дурочку» (як каже мій батько), і зовсім інше — говорити слова не свої, а які треба по п'єсі, тобто грати роль.

Ми не говорили. Ми жували гумові мертві слова. І нам було гидко. Було кисло в роті і холодно в животі.

— Нічого, — підбадьорював себе й мене Ява. — На прем'єрі ми себе покажемо. Ми як дамо, як дамо!

— Еге, дамо... дулю з маком, — безнадійно бубонів я.

— Панікер нещасний! На репетиціях у великих артистів не виходило... Ти ж знаєш... Пам'ятаєш, Максим Валер'янович розказував. Держись!

Я держався з останніх сил. Ще спасибі Гоголю, що він пожалів нас і не дав Бобчинському і Добчинському більше слів. Бо ми б зовсім загинули. Ми з тими словами, що були, не могли впоратися.

Це було гірше за будь-які уроки. Для нас вивчити вірша з літератури — завжди мука була. Так у віршах хоч рима за риму чіпляється, допомагає запам'ятати. А тут — проза. Нема за що зачепитися. Поки у папірець, де роль переписана, дивишся — слова ще якось держаться купи. А тільки папірець сховав — враз слова розбігаються, як таргани по припічку, і у голові порожньо, аж гуде... Але з папірцем грати на сцені не можна. Якщо артисти ходитимуть по сцені з папірцями, як промовці на трибуні, буде не спектакль, а конференція. А ми не конференцію збиралися показувати, а «Ревізора» Гоголя.

— Яво,— зітхав я,— давай усе-таки вчити ролі. Диви ондо, як Карафолька зубрячить! По чотири години щодня за клунею бубонить. І Кагарлицький уже місяць гуляти не виходить. Теж зубрячить. А Гребенючка навіть кіно двічі пропустила.

— Що-о? Щоб я зубрячив?! Ні-ка-да!.. Зубрьожка — то для дурнів, для неспособних. А ми з тобою хлопці спосібні. Обійдемося без зубрьожки. Давай-но краще над емблемою подумаєм. У МХАТі чайка на завісі, і нам щось таке треба. Крижня чи дику гуску. Чи півня зозулястого... Га? Як ти думаєш?

— А я знаю?

— Ну, ми про це ще подумаємо, час є... А зараз гайда у берег, я там лисячу нору назнав, може, виженем рудохвосту.

Я зітхав і тягся за Явою.

Минали дні...

— Яво,— казав я через тиждень.— Ой, давай учити слова, голубе! Бо я нічогоісінько з своєї ролі не знаю.

— Та! — махав рукою Ява.— В крайньому разі будемо з тобою грати під суфлера. Качалов завжди грав під суфлера. А суфлер у нас — будь здоров!

Це був єдиний вихід. Суфлер у нас справді знаменитий! Кузьма Барило. Чемпіон школи по підказках. З останньої парти підказує — ніби у самісіньке вухо шепоче.

Прем'єри нашої все село чекало так нетерпляче, ніби виступу найкращого столичного театру. Особливо після того, як на репетиції побував дід Салимон. Ми його не запрошували. Він зовсім випадково попав на репетицію (лагодив у клубі стільці, а тут ми прийшли). Спершу дід Салимон на нас уваги не звертав, стукав собі молотком. Тоді чуємо, стукання припинилось — прислухається дід. Ми саме роздраконювали першу дію, де городничий Стьопа Карафолька, дізнавшись від Бобчинського і Добчинського (тобто від нас з Явою) про ревізора (Колю Кагарлицького), дає вказівки поліцейському (Васі Деркачу).

Городничий Карафолька стояв на сцені, випнувши зроблене з подушок пузо, і крипким басом (де тільки він у нього брався!) говорив:

— ...Квартальний Пуговіцин... він високий на зріст, то хай стоїть для благоустрою на мосту. Та розкидати нашвидку старий паркан, що біля шевця, і поставити солом'яну віху, щоб було схоже на планування. Воно чим більше ламання, тим більш означає діяльності градоправителя. Ох, боже мій! Я й забув, що під тим парканом навалено на сорок возів усякого сміття. Що це за поганий народ! Тільки-но десь постав який-небудь пам'ятник або просто паркан — чорт їх знає, звідки й нанесуть усякого сміття!

Тут у п'єсі написано «зітхає». Карафолька за всіма правилами зітхнув, зробивши при цьому паузу. З тієї паузи негайно скористався дід Салимон, якому, видно, давно вже кортіло висловитися.

— От щучий син! — на весь зал гаркнув дід. — От же й спеціаліст! (То чомусь було у діда найлайливіше слово!) Окозамилювач чортів! Ну точнісінько наш колишній голова Припихатий! Той теж такі штуки одмочував, як начальство з області приїхати мало... Правильна п'єса! Молодець автор! Знає життя...

Того ж дня все село заговорило про майбутню виставу.

«Бу-бу-бу... Ревізор!.. Гу-гу-гу... Хлестаков!.. Ру-ру-ру... П'єса!» — тільки й чулося в усіх кутках. Навіть старезні бабусі, що зроду такого слова в роті не держали, й собі: «Ревізор», «Ревізор», — аж дивно слухать. А не дуже грамотна глухувата баба Гарбузиха розпустила серед своїх підстаркуватих подружок чутку, що автор п'єси «Ревізор» ніякий не Гоголь, а кореспондент райгазети товариш Курочка, який приїздив колись у наше село, і написано все точно про нашого колишнього голову Припихатого; але оскільки Припихатий зараз на відповідальній посаді інструктора в обласному управлінні культури, то й написано так завуальовано, і підписався товариш Курочка не своїм іменем, а псевдонімом — Гоголь...

Теперішній голова колгоспу Іван Іванович Шапка дуже з цієї чутки сміявся й одвалив нам чималенькі гроші на декорації і костюми. Це була справжня удача. Робити декорації допомагав нам учитель креслення і малювання Анатолій Дмитрович, а костюми шила з фарбованої мішковини і марлі ціла бригада дівчат. З осені до самісінької весни готували ми п'єсу. І от...

Якби цього вечора якийсь злодій забрів у наше село, він міг би спокійнісінько, не кричучись, підряд вносити все з хат і, не кваплячись, вантажити на віз чи що у нього там було б... Дома, в хатах, не тільки не лишилося живої душі — навіть собаки збіглися з усього села до клубу і влаштували тут свої собачі вечорниці.

Та що там казати, коли навіть стосемилітня баба Триндичка, прапращурка нашого зоотехніка Івана Свиридовича, про яку дід Салимон казав, що вона «вже почала другий віраж», що в неї скоро знову різатимуться зуби й що вона ніколи не вмере; до якої приїздили аж з Києва, щоб дізнатися, чого це вона так довго живе (а ми з Явою точно знали: через те, що вона полин — боже дерево — їсть, ми самі бачили *), баба Триндичка, яка вже тридцять років не виходила з двору, ніколи не була в кіно і не те що в клуб, а й у церкву вже не ходила, — ота сама Триндичка і то причалапала на нашу виставу.

— О! Я ж вам казав! — на весь зал радісно вигукнув дід Салимон. — Уже ходити вчиться. Скоро й гопки піде...

За це баба Триндичка під загальний регіт мовчки вперіщила діда Салимона костуром по спині.

* Ми й собі пробували той полин їсти, але на другий день кинули — гірке; хай, може, як постаріємо, тоді... А то й зовсім не треба нам такого гіркокого несмачного довголіття... (Примітка Павлуші Завгороднього).

Але стривайте, стривайте...

Дзень! Дзень! Дзень-ь-ь-ь! — По серцю ризонув третій дзвінок.
В залі гасне світло.

— Ану! Ану! Ану! — кишкає нас (тих, хто не повинен бути на сцені у першій яві) Галина Сидорівна.

Завіса із скреготом розсувається (вона у нас, як той цепний собака, — на залізних кільцях по іржавій д्रोшці біга).

Все!

Почалося.

Тепер подітисся нікуди.

— Я запросив вас, панове, щоб... — чути вже городничеський голос Стюпи Карафольки.

Я стою за лаштунками, заплющивши очі і притискаючи до грудей кулаки, і шепочу: «Все буде гаразд! Усе буде гаразд! Усе буде гаразд!» Як заклинання.

Ех, дурний я, що не вивчив жодної молитви! А мене ж баба вчили! Як би зараз згодилося! Хоч я й піонер і не вірю, звичайно, але... Отаке в мене було, коли я вперше зважився стрибнути з вершечка верби у річку! Я стояв на сукові і дивився вниз, а серце моє вже давно одірвалося і, вискочивши з грудей, летіло у воду, а я все ще стояв, вчепившись руками в гілляку, і не міг одірватися, і памороки мені забивало, і в животі тенькало, і... Але ні! То були іграшки, а не переживання. Я з радістю стрибнув би зараз не те що з верби, з телевізійної київської вежі, аби тільки...

— Гга-га-га! — гримонув реготом зал. От бісів Карафолька! У нього вже й на репетиціях смішно виходило...

«Ну нічого, спокійно, спокійно! Все буде гаразд! Все буде гаразд!.. От як зараз зареочуть — все буде гаразд!..»

— Гга-га-га!

«Ну, от! А я, дурний, боюся!..»

Все ближче, ближче, ближче...

От уже зараз, зараз...

Як тільки Карафолька скаже... О!.. О!.. О!..

«Так і ждеш, що зараз розчиняться двері і — шасть...»

У мене всередині щось клацнуло, я сіпнувся всім тілом і разом з Явою вискочив на сцену.

— Надзвичайна подія! — одчайдушно гаркнув Ява.

— Несподівана новина! — одчайдушно гаркнув я.

— Що? Що таке? — сполошилися всі, хто був на сцені. Вийшло дуже переконливо. Зал завмер.

— Непередбачена справа, — гаркнув я. — Приходимо в готель...

— Приходимо з Петром Івановичем у готель, — перебиваючи мене, гаркнув Ява.

В залі мертва тиша.

«От ми молодці! Ну ж ми молодці! Все гаразд!» — промайнуло

у мене в голові. Я переможно дивлюсь у залу, бачу десятки очей, спрямованих на мене... І...

— Е! — гекаю я, перебиваючи Яву (я добре знаю, що повинен зараз сказати «Е»). Але далі... Ніби враз хтось у вухо мені — ххху! — і все з голови моєї через друге вухо — фіть! — і голова моя стала порожня-порожнісізка, як дірка. І жодного в ній словечка. Не те що там з ролі Добчинського, а взагалі жодного — наче я теля і не знаю людської мови. Тільки оте «е» в голові й залишилося і лунко перекочується там, об череп ступаючись.

— Е! — гекаю я ще раз. І дивлюсь на Яву. А він дивиться на мене. І я раптом розумію, що він теж... Що й у нього все з голови — фіть! — і нема...

— Е! — гекаю я втретє.

І дивимось.

— Е! — гекаю я.

— Е! — гекає Ява.

І знову дивимось... У залі вибухає регіт. Всі думають, що так і треба.

Ондо й баба Триндичка розтягла у посмішці свого беззубого рота, і ніс у неї торкається підборіддя, і обличчя стає сплюснутим і вдвічі меншим, ніж звичайно (скільки-то років вона не сміялася!).

— Га-га-га! Го-го-го! Гу-гу-гу!.. — реве зал.

Кузьма вистромив голову із суфлерської будки і, широко роззявляючи рота, по складах підказує, що мені говорити. Здавалося, глухий зрозумів би його. Вже й городничий Карафолька підказує, і поштмейстер Сашко Гузь. У перших рядах уже теж зрозуміли, і навіть хтось із публіки, почувши Кузьму, й собі почав підказувати.

Я чую окремі слова, але вони розбігаються, як неслухняні вівці, і я, мов отой невдаха-пастух, не можу зібрати їх до купи. Якби в мене зараз спитали навіть: «Як твоє прізвище?» — я, мабуть, не зміг би сказати.

А в задніх рядах все ще регочуть, думаючи, що так треба по п'єсі. І крізь регіт чути чийсь вигук: «От молодці! Ну й молодці!»

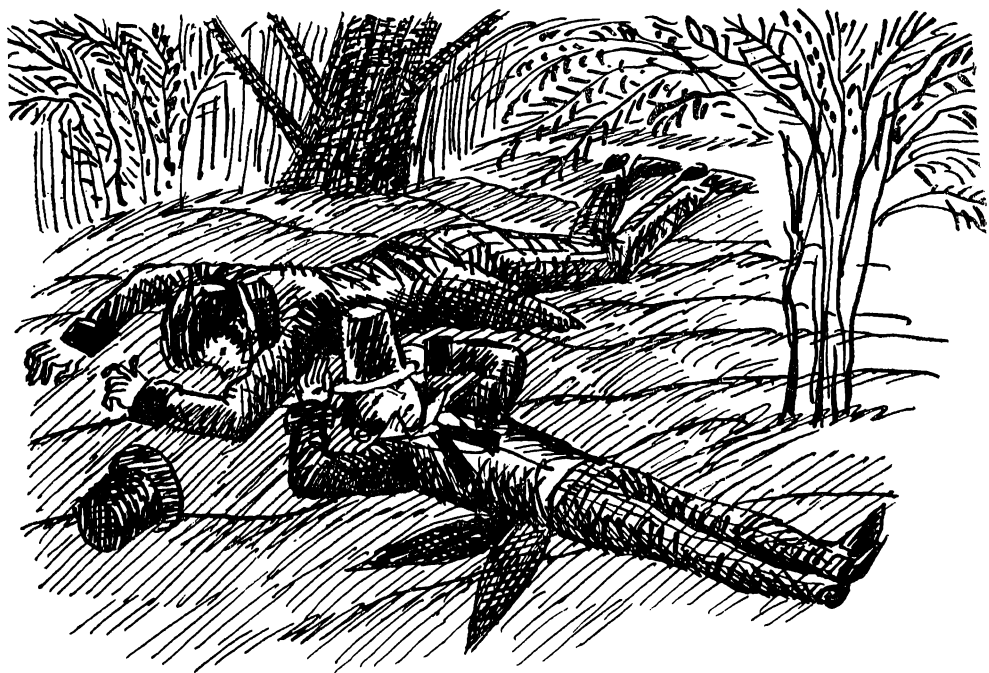
Це вже занадто!

Більше витримати я не можу.

Я рвонувся з місця і, збивши по дорозі якусь декорацію, кинувся геть зі сцени...

Я біг по безлюдному селу навмання, не розбираючи дороги, і вітер свистів у моїх бакенбардах.

І тільки коли я опинився за селом, у верболозі, над річкою, я впав на траву і качався, і стогнав, і землю гриз від ганьби, від сорому, від горя. А коли через кілька хвилин перший приступ відчаю минув, я побачив, що поряд зі мною качається, стогне і землю гризе мій друг Ява — Бобчинський.

Ми не сказали один одному ні слова. Ми глянули один одному в вічі і тільки тепер зрозуміли, що ми наробили. Ми не тільки провалилися самі, знеславили себе на все село. Ми провалили весь «Ревізор» Гоголя. Таку п'єсу провалили!.. Бо як ви вже знаєте, хоч які неголовні герої Бобчинський і Добчинський, а так побудована ця геніальна п'єса, що без них ні тпру ні ну — нема ходу п'єсі ніякого. От ми зараз втекли, а там все зупинилося. Навіть уявити важко, що там діється... Скандал... Паніка... Бо ж не можуть дізнатися городничий Карафолька та всі інші чиновники, що в готелі живе Хлестаков — Кагарлицький, якого треба прийняти за ревізора. Сказати це повинні були ми, Бобчинський і Добчинський. Крім нас, ніхто цього зробити не може. Ніхто. І вмерла п'єса. Нема п'єси. Розгублено стоїть на місці талановитий Карафолька, не знаючи, що робити. І всі інші персонажі стоять, як у тім'я вдарені. А за сценою, так і носа не показавши, страждає ще талановитіший Коля Кагарлицький. Ах, який же він був Хлестаков на репетиціях! І де ж у нього те бралось... А раніше таке ж тихе і непомітне було! Ми його й за хлопця не мали. Ні тобі з верби у воду стрибнути, ні тобі з рогатки вікно вибити. Носа у книгу впхне і сидить під грушею нищечком.

А на сцені таке виробляв, що аж-аж... І тепер ніхто цього не побачить.

І зоотехнікова прапращурка баба Триндичка, яка раз на сто років вирішила культурно розважитись, подивитися спектакль,— попленталась додому на піч цвіркунів слухати. Невдоволена і похмура розходиться публіка по хатах, лаючи на всі заставки примхливе і непевне театральне мистецтво, яке так залежить від навіть найпоганючих акторів.

А ці актори лежать зараз голічерева на траві, дивляться у небо, де глузливо підморгують їм зірки, і страждають. На весь космос, на весь Всесвіт страждають.

Ну як тепер показатися людям?! Як подивитися їм в очі? Як взагалі жити на світі після цього?! Ой, що ж ми наробили!..

Лишенько!..

І нащо ми придумали отой ВХАТ на свою голову!

Жили ж собі спокійно й весело.

Чого нам треба було?

У Се-Ше-А захотілося на гастролі? Вінків лаврових? Аплодисментів? Шминдрики нещасні! Маєте тепер аплодисменти по пиці!..

А все почалося з Києва. Це Київ винен. Столиця України. І київська міліція винна. І нові цинкові ночовки. І Валька. І Максим Валер'янович. І годинник «Салют». І... утопленик. Утопленик винен насамперед. Але пождіть, давайте все до ладу.

Це було минулого літа.

Було так.

РОЗДІЛ II

Випадок у метро.

„Космонавт“.

Конфлікт з київською міліцією

Ми приїхали до Києва. На цілий місяць. У гості до мого рідного дядька і моєї рідної тітки.

Це було прекрасно. Ми цілий рік мріяли про цей день. Не те, що ми ніколи не бували в Києві. Бували. Ява один раз, а я аж двічі. Але тоді, вперше, ми були усім класом на екскурсії, всього лише два дні. А вдруге я був сам, без Яви. То було, звичайно, не те, зовсім не те. Ви ж самі знаєте, що радість, якої не можна розділити з найліпшим другом, — це не повна радість. І навіть не піврадість. А якась четвертинка...

Отож не дивуйтеся, що в нас був такий піднесений настрій.

Коли люди приїждять до Києва, з чого вони починають? Правильно! З Хрещатика! Так уже заведено... Ви злазите з поїзда, заносите свої «чамайдани» в хату, і ноги механічно самі несуть вас на Хрещатик, навіть не питаючи вашого дозволу і бажання. Тітка ледве встигає гукнути вам навздогін: «Глядіть же не загубіться!.. І на обід не...» — далі ви вже не чуєте...

Через двадцять хвилин після того, як ми приїхали, ми вже йшли по Хрещатику...

Що я сказав? Йшли? Ні, ми пливли, ми линули, ми викроковували гордо й урочисто, як на параді. По Хрещатику не можна просто собі йти, коли щойно приїхав у Київ. Така вже то незвичайна вулиця. Той, хто потрапив на Хрещатик, стає ніби іншою людиною. Всі на Хрещатику здаються якимись радісними і святковими. І напрочуд чемними, ввічливими. І всі усміхаються. Хоч ідуть люди по Хрещатику щільно, як у черзі. майже притулившись одне до одного,

гостинно відкриті, проходити «зайцями» ми навіть і не подумали. Хай хтось дурніший це робить, ми вже один раз пробували... Хоч би як швидко ти біг, ще швидше за тебе з тумбочок вискакують наперейми спеціальні держакі, і ти гепавшись на них пузом. Отож...

Ми інтелігентно наміняли у касі п'ятаків, кинули і пройшли...

«Які ми все-таки культурні й благородні», — з гордістю подумав я. Коли б я, дурний, знав, що зараз станеться!..

— Диви! Диви! Старшина Паляничко! — зненацька вигукнув Ява. — Давай доженем!

І тільки я встиг роззявити рота: «Га? Де?» — як він уже дріботів по ескалатору.

Поперед нас стояв на ескалаторі здоровенний опасистий дядько, з корзинами, з клумаками, ще й з новісінькими цинковими ночовками в руках (видно, попродав на базарі крашанки абощо, накупив краму і їхав на станцію).

За кілька метрів нижче дядько стояла струнка мальована дівчина з височенною, схожою на копицю сіна зачіскою, — справжнісінька тобі кінозірка.

А ще нижче «кінозірки» їхав міліціонер, — справді, дуже з спини схожий на старшину Паляничка, з яким ми за досить-таки цікавих обставин познайомилися торік, коли приїздили усім класом до Києва на екскурсію. Звичайно, добре було б з ним знову зустрітись й побалакати. Особливо Яві, який відсьогодні готує себе в міліціюери.

Я, не роздумуючи, задріботів слідом за Явою. Опасистий дядько з покупками загородив собою майже весь прохід. Яві вдалося прослизнути повз нього. А я хотів проскочити, та ненароком зачепив цинкові ночовки, що стояли біля дядька і які дядько придержував тільки двома пальцями. Ночви гримонули на ескалатор і ковзнули вниз.

Гур-гур-гур! Мить — і ночви вдарили ззаду по ногах «кінозірку». «Зірка» не встояла і гепнулася у ночовки. І ночовки, тепер уже з пасажиром, загримотіли по ескалатору.

Ми отетеріли.

Сліпучо красива, як цяця мальована, «кінозірка», сидючи в ночвах і держачись за них обома руками, мчала вниз по ескалатору. Мовчки, без крику, без жодного слова. Чи то вона була така мужня, чи то, навпаки, оніміла з переляку і несподіванки — важко та й ніколи було зрозуміти.

Ще мить — і міліціонер, що не встиг обернутися й помітити небезпеку, збитий з ніг, присів на ескалатор. А «зірка», не міняючи пози, гайнула далі.

Опасистий дядько, не глянувши навіть на нас з Явою, одразу сіртонувся за своїми ночвами. Він важко біг з клумаками по ескалатору і раз у раз діловито скрикував: «Побережись!

По-бережись!» — наче хурман, що їде через базар своєю колимагою, — тільки що батогом не цвѣохкав.

«Зірка», збивши з ніг ще кількох пасажирів, вилетіла з ескалатора, пройшла через увесь зал і спинилась.

Якийсь інтелігентний дідусь, прямо під ноги якому вона підкотилася, здивовано глянув на неї і суворо сказав:

— Що це ви, мадам?! Поводитесь, як дитина!

Дядько все ще важко гупав по ескалатору, хрипло і якось не дуже стурбовано, навіть спокійно вигукуючи:

— Мої ночви!.. Мої ночви!..

Збитий міліціонер (тепер ми бачили, що то був ніякий не Паляничко) поспішав за дядьком, на ходу обтрушуючи кітель і, невідомо до кого звертаючись, гукав:

— Стривайте! Стривайте! Одну хвилинку!

Ми підтюпцем бігли за міліціонером. Іншого виходу в нас не було. Ескалатори в метро мають таку властивість, що на них можна їхати лише в один бік, — це тобі не звичайні сходи, по яких можна іти і туди і сюди!

На наше щастя, міліціонер ще не уявляв собі, хто справжній винуватець цієї скандальної пригоди, переслідував дядька і на нас не звертав жодної уваги. Але скоро він довідається. Ще кілька секунд, він наздожене дядька, і дядько... У мене холонуть ноги. От уже ескалатор довіз нас униз.

«Кінозірка», що тільки тепер, мабуть, оговталась, раптом усміхається і, все ще сидячи в ночвах, бадьорим голосом говорить:

— Політ пройшов нормально. Почуваю себе добре. Невагомість і перевантаження перенесла задовільно.

Навколо сміються.

Як вітали «зірку»-«космонавта» міліціонер, опасистий дядько та інші люди, що веселим натовпом оточили її, ми вже не бачили і не чули. Бо ми притьомом вскочили у поїзд. Двері за нами клацнули, поїзд рушив.

На наступній «Арсенальній» станції ми так бігли по ескалатору вгору, що аж серця наші з грудей вискакували. А там же два ескалатори, та такі довжелезні...

Коли ми вибігли з метро, завернули у двір величезного сірого будинку й опинилися на схилах у чагарнику, — ми вже були майже мертві від знесилення. Життя в наших тілах лишалося процентів п'ять, не більше. Та й ці п'ять процентів — то було не життя, а сама макуха. В очах темно, ні рукою, ні ногою не ворухнеш. Не те що говорить, — ми дихати неспроможні були. Ротами тільки плямкали, повітря хапаючи, як риба без води. Трирічне дівча могло зараз нас брать за п'яти, кидати в торбу й нести на базар продавати по дві копійки за пучок. Така була нам зараз ціна.

Лише через хвилину десять...

— Ну? — ледве сказав Ява.

— Ага, — ледве сказав я.

— Тю, — ледве сказав Ява.

— Тьху, — ледве сказав я.

Це вся розмова, на яку ми спромоглися через десять хвилин.

І тільки через хвилин двадцять ми нарешті очутилися і змогли обмінятися думками з приводу того, що сталося.

— Да... — зітхнув Ява. — Можна сказати, зіпсував ти мені кар'єру. А що?! Хто ж мене тепер у міліцію візьме...

— Та йди ти! При чому тут це! — пробував виправдатися я. — Ніхто ж нас не бачив. І взагалі — все ж минулося. Чого ти!

— Ага! Не бачив! І дядько бачив, і міліціонер, як ми за ним бігли, скося зирнув, я помітив... А в них зорова пам'ять — будь-будь! Професійна.

— Та! — махнув я рукою.

— От тобі й «та»! Може, нас за його словесним портретом уже й шукають. Словесний портрет — це, брат, така штука... — Ява підняв над головою стиснутий кулак, що мало означати, яка прекрасна штука словесний портрет. Про словесний портрет Ява набрався, коли три місяці тому готував себе у прикордонники.

— А що ж ми такого зробили?! Нічого ж страшного! — не стільки Яву, скільки сам себе заспокоював я. — Ненароком зачепили ночви і... Хіба ж це навмисне?

— Іди доведи, що не навмисне. Дядько перший говоритиме, що навмисне. Щоб себе виправдати. І взагалі такого, мабуть, за всю історію метро не було. Отож...

— Не щастить нам у метро, — зітхнув я. — І минулого разу, пам'ятаєш, скандал був, і тепера...

— Закон парності, — зітхнув Ява.

Атож, мабуть, він таки справді існував, той «закон парності», про який чи то всерйоз, чи то жартома говорив мій батько і який нібито полягав у тому, що різні неприємності завжди ходять у парі — як одна станеться, чекай другої. Недарма ж і в народі кажуть: «І так горе, і так двоє».

— Це такий клятий закон, що диви, щоб з нами сьогодні ще якоїсь капості не сталося, — сказав Ява і раптом усміхнувся. — А здорово все-таки зафурготіла вона у ночвах...

— А що ж! Як на ракеті — фіть! — І будь здоров! Я б і сам не відмовився, га? — заторохтів я, радий, що Ява вже не залякує мене міліцією.

Ява підвівся з землі:

— Ну, то куди тепер підемо?

Я здвигнув плечима:

— Та куди хочеш! Або в містечко розваг, або в стерео, або в зоо...

— Це правильно, але... — і Ява замовк.

— Що?

— Та якби... — і знову замовк.

— Що?

— Та самим воно якось... От щоб розшукать отих... київських... Ігоря, Сашка-штурмана... Таки ж хлопці класні... — і в небо дивиться, щоб очі від мене сховать.

Я дивлюся на нього і хитро усміхаюсь. Ну ж Ява! От же ж Лис Микита! Хлопці тобі потрібні! Еге ж! Та я ж тебе наскрізь бачу. Ти ж для мене як із скла зроблений! Я тобі не київський мисливець, якого можна за носа водить. На це Ява мастак! Київські мисливці, що приїздили в нашу Васюківку на полювання та риболовлю, часто наймали нас, хлопців, щоб ми їм коників для наживки ловили. Сірникова коробка коників — п'ять копійок. Я собі ото ловлю та й ловлю у поті чола: найнявся — як продався. А Ява сіна у сірникову коробку натовче, зверху кілька коників покладе і — вже біжить міняти на п'ятака. А як піймають його на цьому, він тільки очима невинно кліп-кліп: «А треба ж було їм їсти вкинуть!..»

Але стривай, я тобі не київський мисливець!

— Воно дуже добре б, — кажу, — тільки де ж їх шукать? Адреси ж нема... Правда, давала тобі Валька свою адресу тоді. Але ж ти її не зберіг, мабуть. Та воно, звичайно, й смішно було б — берегти адресу якоїсь там Вальки.

У Яви тільки — раз! — щоки червоно спалахнули, як од ляпасів...

І що воно ото буває за таке іноді з людьми, що з хорошого героїського хлопця робиться казна-що, бурякова гичка... І через що? Через якусь чаплю у спідниці... Тьху!

Минулого разу, коли була у нас пригодницька історія з Книшем і Бурмилом і коли Ява був Робінзоном Кукурузо і тікав у плавні на безлюдний острів імені Переекзаменовки, познайомилися ми випадково з київськими піонерами-юннатами. І була серед тих піонерів одна Валька, худа, цибата і, на мій погляд, зовсім неінтересна. (Ганя Гребенючка з нашого класу в тисячу разів краща). Але то я вважав, що Валька неінтересна. А Ява... Ява через дві хвилини став не Ява, а бурякова гичка. Коли київські юннати поверталися додому, Валька залишила Яві свою адресу, щоб ми написали, чим закінчиться наша історія з Книшем і Бурмилом, — її дуже, бачте, це цікавило. Минув час, історія з Книшем і Бурмилом закінчилась для нас щасливо, ми були героями, і Ява після цього кілька разів напівжартома, напівсерйозно закидав гичка — написати Вальці листа. Я робив — тьху! — і казав: «Ти що, вчадів! Я, коли в таборі, мамі ніяк не можу написати, а ти хочеш...» Сам Ява писати не наважувався. Боявся помилок наробити. Переекзаменовка у нього була якраз з мови. Так з листом нічого не вийшло. Але адресу Ява зберіг. Це я знаю. Він її ховав на горищі, я бачив, як він там перечитував її, наче листа якогось. Тільки я йому нічого не сказав...

А коли ми їхали в Київ, я знав, що рано чи пізно Ява заведе розмову про Вальку. Але я не думав, що так скоро. Я планував собі Вальку десь на третій-четвертий день, не раніше. І якби не моя провина у тій пригоді з ночвами, я б, певне, так просто не здався. Та тепер я був радий, що Ява забув про словесний портрет і про міліцію, і вирішив поступитися.

— Чого скис! — весело сказав я. — Ну да, воно цікаво було б зустрітися і з Ігорем, і з Сашком-штурманом, і з Валькою. Вони б нам Київ хіба ж так показали б! Яка там Вальчина адреса? Я колись пам'ятав... Якась Січнева... так?

— Вулиця Січневого повстання, — буркнув Ява.

— Тю! Та це ж вона і є... Тут біля метро починається і проз новий Палац піонерів тягнеться туди, де лавра. Гайда!

Ява криво усміхнувся.

РОЗДІЛ III

Ява поспішає на побачення.
Вухо

Через кілька хвилин ми вже знайшли потрібний будинок, почали шукати квартиру. Обійшли весь будинок — нема. На найвищому шостому поверсі остання квартира вісімнадцята, а нам треба двадцять п'яту. Що таке? Невже обдурила Валька, насміялася, вигадану адресу дала... На Яву мені було боляче дивитись — такий у нього був вигляд. Нарешті я наважився спитати в якоїсь бабусі. І виявилось, що є двадцять п'ята, тільки у дворі, у так званому флігелі. Пішли ми шукати той флігель.

— Казна-що, повигадували якісь флігелі-мігелі. Тільки з пантелику збивають, — удавано сердито бурмотів повеселілий Ява.

Справді, у дворі стояв такий самий, як і з вулиці, здоровенницький шестиповерховий будинок. І на третьому поверсі ми легко відшукали двадцять п'яту квартиру.

Коли ми заходили у парадне, я помітив, що, минаючи старорежимські візерунчасті засклені двері, Ява на якусь мить затримався і, глянувши на своє відображення у склі, пригладив рукою чуба. Я удав, що нічого не бачу.

І от ми стоїмо перед дверима. На дверях кілька кнопок від електричних дзвоників — мабуть, у квартирі багато сусідів. На сходах напівтемно, і ми спинаємось навшпиньки, щоб прочитати написи під кнопками. О, «Малиновським дзвонити один раз!» Це воно. Вальчине прізвище. Малиновська. Точно.

— Дзвони, — шепоче Ява.

— Ти дзвони, — шепочу я, невідомо чого відчуваючи холодок у животі.

— Та подзвони. Ну, ти ж вищий, тобі зручніше,— хитрує Ява.

— Ні, вона тобі адресу залишала, ти й дзвони,— не здаюся я.

— Ану тебе,— із злістю шепоче Ява і, рішуче зітхнувши, натискає на кнопку. За дверима голосно деренчить дзвоник.

Ява відскакує від дверей і ховається за мою спину. Дуже мені треба! Я відскакую вбік і хочу випхнути наперед Яву.

І тут сталося щось неймовірне. З-за виступу стіни з темряви, як мара, виринула чиясь величезна постать і здоровеннецькою рукою схопила Яву за вухо. В ту ж мить хриплий голос заgrimів, аж луна підстрибом покотилася вниз по сходах:

— Піймалися! Піймалися нарешті!

Не кажучи вже про Яву, якого тримали за вухо, я теж від несподіванки прикипів до місця і не міг ворухнутися.

А дядько grimів на весь під'їзд:

— Так от хто тут хуліганить! От хто це дзвонить і тікає!.. А бідна бабуся повинна бити свої старі ноги, даремно ходячи відчиняти! От ми зараз з вами поговоримо!

І в цю мить з-за дверей почувся дзвінкий Вальчин голос:

— Хто там?

Ой-ой-ой! Я панічно глянув на Яву. Він зібрав всі свої сили, одчайдушно рвонувся і... Навіть якби йому довелося залишити своє вухо у дядьковій руці, він все одно б вирвався. Та що вухо! Цієї миті Ява ладен був оддати півголови, навіть півтіла, аби тільки вирватися, втекти з тим, що залишиться, подалі від Вальчиних очей.

Ви ж самі подумайте: після довгої розлуки в першу хвилину побачення, якого ви так чекали, ваша Валечка бачить, як (о світе ясний!) якийсь здоровеннецький мурмило держить вас за вухо, мов цуцня. І ви, схиливши голову, жалюгідно висите на своєму вусі, майже не торкаючись землі. Ви, який мріяли про урочисту й хвилюючу мить, коли відчиняться двері, і вона стане на порозі, і здригнеться від радісного подиву волохаті вії, і засяють очі, і запашать рум'янцем щоки. І вона скаже: «Ой!» — а потім: «Ах!» — а потім: «Здрастуй, здрастуй! Це ти? Яка я рада!» І все буде так прекрасно...

Аж замість цього...

О люди добрі!

Наче вистрелені з гармати, ми прогуркотіли сходами вниз, вискочили у двір, потім на вулицю і цілий квартал бігли щодуху, не оглядаючись. Лише коли переконались, що за нами ніхто не жетється, одсапуючись, пішли.

Ми йшли, не розбираючи дороги, йшли і мовчали.

З очей Явиних бігли сльози. Він кривився й одвертав од мене обличчя. Та я все розумів. Ява ніколи не плакав! То просто механічно. Просто вухо якимось чином зв'язане з тим органом, що виробляє сльози. І якщо дуже покрутити вухо, то сльози течуть самі собою. І це зовсім не значить, що людина плаче.

Вухо Явине напухло, збільшилося вдвоє і горіло маково.

З таким вухом вдруге пробиватися на побачення годі було й думати.

Ми добре розуміли, що сталося. Сталося жахливе непорозуміння. В тому домі якийсь шалапут розважався тим, що дзвонив у квартири й тікав. А дядько випадково нагодився і, побачивши нашу метушню біля дверей після того, як ми подзвонили, вирішив, що то ми хуліганимо. Все це ми розуміли. Та нам не було легше від цього. Особливо Яві. І не так вуха, як те, що Вальки не побачив і тепер хтозна, чи взагалі побачить.

Я боявся, що він почне в усьому звинувачувати мене, бо якби я зразу подзвонив, як він просив, і якби не став потім випихати його наперед,— може, нічого й не було б. Проте Ява повівся благородно, він лише мовчав, раз у раз струшуючи з вій слюзи.

Я хотів його розрадити, але довго не міг придумати, що сказати. Нарешті я сказав:

— Підловити б оте хрюкало, що через нього ми постраждали, і задзвонити б йому у вуха так, щоб він три дні не чув, щоб йому три дні в голові дзвеніло. Щоб знав, як хуліганити! Я б йому як дав!

Але на Яву моє завзяття враження не справило. Я скрушно зітхнув.

Ми пройшли парками над кручею, перейшли через місток і вийшли до кінотеатру «Дніпро».

— О! — радісно вигукнув я, наче той мореплавець, що побачив землю.— Давай же в кіно підемо! Тітка ж нам спеціально гроші на це дала! Гайда!

Але Ява, одвернувшись, похмуро буркнув:

— Не хочу!

Тоді я сказав:

— Даремно. Аніж висвічувати отаким вухом на людях, краще посидіти півтори години у темряві в кіно. А за цей час воно стухне.

Так само не дивлячись на мене, Ява буркнув:

— Ходім!

І я швиденько побіг у касу брати квитки.

Дивилися ми «Семеро сміливих», героїчний фільм про полярників. У фільмі весь час шаленів буран, мела хурделиця, і герої, обвішані з носа до черевиків льодяними бурульками, мужньо хекаючи, дряпалися на крижані гори, провалювалися і тягли один одного на плечах. Це неабияк вплинуло на Яву. Коли ми вийшли з кіно, в очах у Яви вже не було тої безнадійної туги і відчаю (хоч вуха мало ще дуже ненормальний вигляд).

Я відчув у животі неприємну смоктушу порожнечу — хотілось вже їсти — і сподівався, що ми зараз поїдемо додому. Але Ява їхати додому категорично відмовився, боявся, щоб тітка не почала розпитувати. Чудило! Можна ж було легко що-небудь вигадати —

наприклад, упав і вдарився чи їхав у переповненому автобусі і дверима защемило або що. Хіба мало нещасних випадків може статися з людиною у такому неспокійному місті, як Київ. Але переконати Яву я не міг. Ми спустилися вниз до Хрещатика. Біля Володимирської гірки, там, де павільйон «Морозиво», Ява спинився. Обережно взявся рукою за вухо і, страдницьки подивившись на мене, сказав:

— Якби холодне приклас-ти, мабуть, полегшало б... Га? Як ти думаєш?

Я помацав себе за груди і здвигнув плечима. Я знав, на що він натакає. Тітчині гроші ми вже протринькали на кіно. Це ясно. Але в нас ще були гроші. На грудях у мене в потаємній кишені зісподу лежала троячка, півроку збирана мною і Явою троячка, на яку ми покладали великі надії. Ми домовилися витратити її тільки на дуже інтересні або ж заборонені нам втіхи, на які не дасть грошей тітка. Чи то на політ над Києвом на вертольоті, чи то на фільм, на який «до 16 років не дозволяється...» — ми ще самі точно не знали. Оскільки характер у Яви був легковажніший, ніж у мене, і він міг гухнути троячку за півгодини, вирішили, що зберігатиметься вона в мене і витрачати її будемо тільки за обопільною згодою.

І от Ява натакає, щоб

узяти з троячки на морозиво. Морозива і мені хочеться, але ж то легковажність. Ми ж не на морозиво її берегли. Ми про морозиво не домовлялись. Але ж Ява сьогодні постраждав, ич, тримається за вухо, і очі в нього, як у цуцика, якому придушили хвоста. Я зітхаю і рішуче йду до павільйону. Ява за мною. Сідаємо за столик і замовляємо по сто грамів найдешевшого, «Вершкового». Подумаєш, тринадцять копійок порція! Не збідніємо...

Ми їмо з апетитом, прицмокуючи і облизуючи ложечки. Раз у раз Ява прикладає холодну ложечку до вуха. Але що таке сто грамів! Через три хвилини ми вже сидимо перед чистими вилізаними вазочками, в яких, як у дзеркалі, відбиваються наші похнюплені носи. Ява скорботно мацає себе за вухо. Вуха вимагає жертви. Вухові треба ще морозива. Я облизую солодкі губи і — наче з моста у воду — замовляю дві порції пломбіру.

І смачне ж морозиво роблять у Києві, ох і смачне!

Ви думаєте, на пломбірі Явине вухо заспокоїлось? Нічого подібного. Після пломбіру було шоколадне, потім фруктово-ягідне, потім горіхове... І до кожної порції додайте ще по склянці газводи з сиропом. Дорого обійшлося нам Явине вухо. Майже вся троячка наша загула у тому павільйоні. Лишилися копійки. Я мало не плакав, коли розплачувався.

Ми вийшли з павільйону похитуючись.

Півгодини сиділи ми на лавочці біля павільйону мовчки. Ракували. От якби щодня обідати морозивом! І снідати морозивом, і вечеряти!

Потім Ява глянув ліворуч і сказав:

— Ти думаєш, що ото таке?

Я глянув і сказав:

— Чортове колесо.

— Так чого ж ми сидимо?

— Ходімо.

— А гроші у нас є?

— На чортове ще буде.

Що-що, а на оте колесо я останнього не пожалію. Це для мене просто треба. Я ж у льотчики збираюся. Так що...

Ми якраз добре встигли. Остання кабіна вільна була. Тільки ми сіли, одразу й поїхали. Ого-го! Ух і здорово! Піднімаємось-піднімаємось-піднімаємось... Все у тебе всередині вниз іде. А тоді опускаємось-опускаємось-опускаємось. І все у тебе всередині вгору іде. Ну точнісінько як на літаку! Вгору — це як висоту набирає. Вниз — як на посадку йде. (Я ж таки літав, а що ж ви думали — на «кукурудзнику» сільгоспавіації, що наші поля обприскував).

І головне, стоїть те чортове колесо на високій кручі над Дніпром. І таке враження, що ти в справжнісінькому літаку летиш. Далеко вниз Поділ, і Дніпро, і низьке лівобережжя, що ген-ген до крайнеба

простяглося. А онде Труханів острів. Плєж. Ну й людей же там! Як отої комахні. Піску через людей не видно. Нікуди, мабуть, і ступити. Як вони там не роздавлять одне одного. О! А то що таке? Серед дерев стримить... Лишенько! Та то ж... парашутна вишка! Точно! Вона!

Мені ж з тої вишки стрибонуть отак-о треба! Мені просто не можна не стрибонуть. Льотчикам з парашутом стрибати — перше діло. Все одно, як морякам плавать.

— Яво! — кажу. — Бачиш, ондо вишка парашутна? Ми зараз підєм стрибонемо з неї.

— Стрибонем. Авжеж, стрибонем, — одразу погодився Ява. Він хоч і не збирається у льотчики, але з чогось кудись стрибонуть, щось таке встругнути він завжди — за!

РОЗДІЛ IV

Пляж. Каруселя.

Утопленик.

Незнайомець з тринадцятої
квартири

Ми біжимо сходами, що ведуть з «містечка розваг» униз до набережної. Хороші сходи. Але довгі. Хоч і вниз бігти, а все одно за-
хекались.

— Чого бігти! Не встигнем, чи що! — кажу я, а сам думаю: «Треба сили для стрибка берегти. Хто його зна, як воно там буде. Все-таки перший раз!»

Збавили ми хуткість. Пішли.

Внизу чи то ворота, чи то альтанка — щось таке, і на ньому здорвененецький кам'яний стовп з якоюсь балабухою на кінці.

— Зажди, — каже Ява. — Тут щось написано.

Ява любив читати різні історичні написи і меморіальні дошки. Підійшли ми. До стіни пригвинчена мармурова дощечка:

«ПАМ'ЯТНИК НА ВІДЗНАКУ
ПОВЕРНЕННЯ КИЄВУ МАГДЕБУРЬКОГО ПРАВА.
СПОРУДЖЕНО В 1802 Р.
АРХІТЕКТОР А. І. МЕЛЕНСЬКИЙ».

Ніколи б не подумав, що то пам'ятник. Я звик, що пам'ятник — це або на коні, або пішака, але обов'язково якийсь герой-полководець чи геній. А тут якесь Магдебурзьке право! Чудасія!

Напис на меморіальній дошці був не одинокий. Крім нього, було ще багато написів. Але вже од руки і значно пізнішого походження. Геть усе Магдебурзьке право було густо списане досить-таки одна-нітними формулами: «Коля+Ляля=любов», «Вася+Оля=любов», «Петя+Нюра=любов», «Толя+Галя=любов» і т. д.

А якийсь один нагармузляв отакенними літерами свою формулу аж метрів за три над землею: «Жека + Льоха = любов». Мабуть, йому довелося для цього принести з дому драбину. Бо аж ніяк не вірилось, щоб у нього було таке довге тіло. По-людському звали його, видно, Альоша, а її — Женя, писав він російською мовою і не знав, що по-українському льоха — це свиня. І вийшло, що він сам себе назвав свинею.

Те, що ніхто з них ніколи не мав п'ятірки з каліграфії, видно з першого погляду — такі кривулі вони понавиводили. І ще було ясно, що одне одного, може, вони й любили, але більше не любили нікого, бо так запаскудили пам'ятник, аж гидко було дивитись.

— І нащо їх тільки грамоти вчили! — з почуттям сказав Ява.

«Диви, який ти хороший! А чи не ти, дорогий Яво, писав крейдою на сараї поза школою різні революційні слова проти завпеда Сави Кононовича», — подумав я. Але не сказав нічого. Бо й сам я був грішний: писав на паркані колись нелітературні дурниці. Бач, як недобре. Більше не буду!

Сповнені благородних почуттів, ми подалися до пішохідного моста, що вів на Труханів острів. По мосту безперервним потоком ішли люди. Куди ж це вони?! Там же і так сісти ніде... Ой, не інакше, як задавлять когось там сьогодні. Не інакше, як будуть жертви!

Жертви... Що ближче ми підходимо до парашутної вишки, то дуже ворухиться у моїх грудях щось паршиве-паршиве — слизьке і холодне. Висока все-таки, зараза! Це тобі не верба, з якої ми в річку стрибаємо. Як не розкриється парашут, то тільки — ляп! — і кавкнеш...

Цікаво, чи буває так, що не розкривається парашут на парашутній вишці... Чи бувають тут нещасні випадки... І жертви...

Перейшли ми міст, звернули ліворуч, до вишки. Інтересно, про що зараз думає Ява? Щось дуже він бадьоро йде, аж надто бадьоро. Так серйозні люди не йдуть стрибати вперше з парашутом.

Придивляюсь я до парашутної вишки — не видно, щоб хтось стрибав. Може, уже сьогодні була якась жертва... А ми, два дурні, йдемо...

Розумні люди ондо у пінг-понг грають, у настільний теніс — зовсім безпечна гра, цілком гарантує життя. Стоїть двадцять столів, і білі пластмасові м'ячики стрибають над ними, як бульки під час дощу...

Аж от і парашутна вишка.

Ти диви — нема нічого. І парашута не видно. І шворку, на якій він має висіти, закинута кудись нагору.

Неподалік од вишки сидів під деревом якийсь напівголий літній дядечко в парусинових штанах. Саме те, що він був не в трусах, а в штанах, змусило мене подумати, що це хтось із адміністрації.

Я підійшов і спитав:

— Скажіть, будь ласка, а вишка що — не працює?

Дядечко глянув на мене, хмикнув:

— Чого не працює? Працює. Тільки бачиш — нема парашута. Хтось украв, кажуть. А без парашута з неї стрибать опасно. А втім, спробуйте, хлопці. Я бачу, ви такі герої, що вам парашут зовсім не потрібен.

Ми зрозуміли, що дядечко жартує. Ну звичайно ж, не працює вишка, не працює... Ур-р...

— От шкода, — сказав я.

Поряд з вишкою була каруселя. Я спершу подумав — звичайна собі каруселя. А тоді придивився — е ні, зовсім не звичайна. На високому залізному стовпі величезне коло, а до того кола на довгих ланцюгах крісельця причеплені. Крутиться коло, і крутяться крісельця на ланцюгах, убік одлітаючи, — як ото, коли консервну бляшанку на дротині над головою розкручувати.

Глянув на Яву:

— Давай?

— Давай.

Вишкребли ми останні копійки. Заплатили. Сіли. По-їхали! Спершу поволеньки-поволеньки. Тоді все дужче, дужче...

— Ого-го-го-го-о... — радість із грудей вигогокується. Ну й ловка ж каруселя! Зовсім тобі як птиця летиш у повітрі — ніби й не держить тебе ніщо... — Гух-гух-гух!..

— Др-р-р-р... — це я ротом. Гуркіт мотора собі роблю. Ніби лечу я на літаку-винищувачі надзвуковому...

— Та-та-та-та-та-та... — з кулемета стріляю по Яві.

Ява обертається і теж:

— Та-та-та-та-та-та...

— Іду на таран! — гукаю я, підлітаю до Яви — штурх його ззаду, і він одлітає од мене. А потім підлітає і — штурх! — мене, і я одлітаю... І-і-ех!.. От каруселя! Ну й каруселя! І ніяких тобі нещасних випадків! Ніяких жертв! Ланцюг такий, що вола вдержить.

Отак би літав, літав, літав... цілий день би літав...

Аж тут повільніше, повільніше...

Стоп! Приїхали! Злазьте!

Тю! Отак мало?

Як хочете ще, — будь ласка, платіть гроші і карусельтесь собі скільки влізе.

Гро-о-оші! Де ж узять ті гроші, як вони отуг-о, у животі! І нащо ми стільки морозива вмаламурили! Не могли менше на дві-три порції! Якраз було б на каруселю. А так через те поганське морозиво доводиться відмовлятися од такої для мене потрібної, такої льотчицької розваги.

Дурний я, дурний! Ну, у Яви вухо, йому треба було! А я чого! Чого я?! Було б на собі економити. Хай би Ява сам їв. Морозива я

й у Васюківці можу скільки хочеш умелігати. А таку каруселю у Васюківці хтозна-коли ще побудують! Я вже й виросту...

Ява бачить мій настрій. Зітхає співчутливо. Каже:

— Ходім хоч скупаємося.

— Та! — змахую я рукою. — Що мені купатися! Що я, купатися у Київ прийхав? Я вдома отак-о накупатися можу... Та й де тут купатися? Серед людей, як у лісі, заблудишся. І до води не втрапиш. Та й води біля берега уже нема — самі люди...

Але то я так казав, щоб досаду свою на чомусь зігнати. Буть на київському пляжі і не викупатись міг тільки якийсь хворий, ненормальний. Тим паче в таку спекоту. Ми почали пробиватися до води.

Я не можу собі точно уявити, що таке мільйон людей. Але якщо вже уявляти, то уявляти, мабуть, треба київський пляж. По-моєму, там було не менше мільйона. Хто не вірить, хай піде й порахує.

То було схоже на якийсь велетенський базар. Тільки що всі голі і не торгують. Ніколи я не бачив стільки голих людей одразу. Ну, доводилось мені бачити одного, двох, трьох голих, ну, два-три десятки — у лазні. А тут — мільйон голих. Аж не віриться, що таке буває на світі.

Древні люди, що ото пекло видумали, якісь були наївні, без усякої фантазії. Хіба то пекло? От київський пляж у жаркий вихідний день — оце пекло! Люди тут справді пеклися, смажилися, шкварчилися на сонці. Половина з них лежала голічерева мовчки, без руху, заплющивши очі, мов мертві. Лише по тому, як колихалися їхні животи, можна було зрозуміти, що вони ще живі, ще дихають. Друга половина безперервно щось їла — жувала, ковтала, плямкала губами, пила молоко з трикутних паперових пакетів, пила пиво і лимонад із пляшок. Здавалося, ця половина прийшла на пляж спеціально, щоб попоїсти. І лише незначна частина хлюпалася, купалася у воді. Але цієї незначної частини було досить, щоб витіснити своїми тілами пів-Дніпра води. Ще одна незначна частина весь час кудись ішла. Ішла, переступаючи через тіла, наступаючи комусь на ноги, на руки, на голови і таке інше. Але й цієї незначної частини було досить, щоб скидатися на вокзальну товкучку і метушню. А он — гуп! гуп! гуп! — попід кущами волейбол, стоять кружка і м'яча гупають. І нема того, щоб гарненько грати, а все гиять так, щоб когось по голові вцілити. Різнокольорові м'ячі не стільки у повітрі літають, скільки по піску качаються, через людей перестрибуючи. Отакий-то пляжний волейбол.

А он «геркулеси» ходять, повагом, весь час м'язи напружуючи і груди вперед випинаючи. І в кожного на руці номерок на резинці — від гардероба, — ніби всі «геркулеси» кимось пронумеровані.

— Здоров, Гарик!

— Привіт, Шурик!

— Чао, Марик!

Це «геркулеси» між собою вітаються, не зупиняючись і голови не повертаючи, щоб не втратити статечність фігури. І всі оці нумеровані індикуваті Марики, Гарики і Шурики відрізнялись од решти людей тим, що були розмальовані татуїровками. Татуїровки були у них де тільки хочеш — на руках, на грудях, на ногах і навіть на спині. І чого тільки не було «виколото»: і кораблі, і орли, і звірі, і жінки, і кинджали, і різні мудрі тексти, наприклад: «Смерть за измену» абощо. Це по-перше. А по-друге, у всіх у них щось висіло на шії. Такий собі ланцюжок, а на ланцюжку або підківка, або бляха, або якась жіноча брошка, або ключ, або просто ланцюжок без нічого, або навіть... хрестик. І дивно було бачити хрестик на грудях, де був виколотий піратський корабель, кинджал та ще й оте «Смерть за измену». Ясно, що той хрестик нічого спільного з богом не мав, що то було просто модно.

«Чого доброго, у них ще попівська ряса в моду може увійти, — подумав я. — І ходитимуть тоді київські Гарики у попівських рясах по Хрещатику...»

А он дядько який дивний. Там, де в людей волосся (на голові, наприклад), — у нього — лисина, а там, де в людей голо (на спині, наприклад), — у нього густа руда шерсть — як у ведмедя. А він лежить, загоряє. От дивак! Хіба шерсть може загоріти. До тіла ж сонцю крізь ту вовну не пробитися.

А он дід який! Із води тільки-но вискочив і ну гімнастику робити — присідає, на руках од землі оджимається, підстрибує — як хлопчик. Сам худий-худий, зверху лисина, а по боках і ззаду голови довге волосся аж до плечей. І усміхається на весь рот, підморгує комусь. Оце дід! Тю! Ви гляньте, що там робиться! Стара бабуся, сива й зморшкувата, у теніс... чи, як його, у бадмінтон ракеткою вимахус. Так вимахує, що аж в очах мигтить. Ого-го! Цікаво було б подивитися на нашу бабу Триндичку з такою ракеткою. Все село б збіглося. А тут ніхто й уваги не звертає.

Інтересні діди й баби в Києві. Якісь хлоп'якуваті. Наче старі діти. А молоді паруб'ята навпаки. Ондо йдуть двоє. Ну, років по двадцять, не більше. І обидва бородаті. Дива!

А он якась тьотя спить під деревом. Загорнулася з головою у ковдру і хропе. Чого вона на пляж прийшла — незрозуміло. Дома ж під ковдрою краще виспатись можна.

А скільки дітей! Дітей скільки на пляжі! Тільки й чути:

— Сьомо, вийди з води! Сьомо, вийди з води!

— Галочко, не запливай! Пливи назад!

— Сашо, де твої черевики? Де твої черевики, я тебе питаю?

— Алику, зніми мокрі труси.

— Толю, оддай йому м'яч, Толю! Це ж не твій м'яч, це його м'яч.

— Яшо, за вредність ти сьогодні купатись більше не будеш. Не будеш... За вредність...

— Фаню, ти знов насипала піску в мої черевики! Ану висип зараз же!

— Мамочко, ну з'їж яєчко! — Це говорить товста тьотя у смугастому купальнику, що тримає в руці облуплене яйце. А «мамочка» — товстий мордатенький здоровань років дванадцяти — одвертає кирпу і кривиться — не хоче.

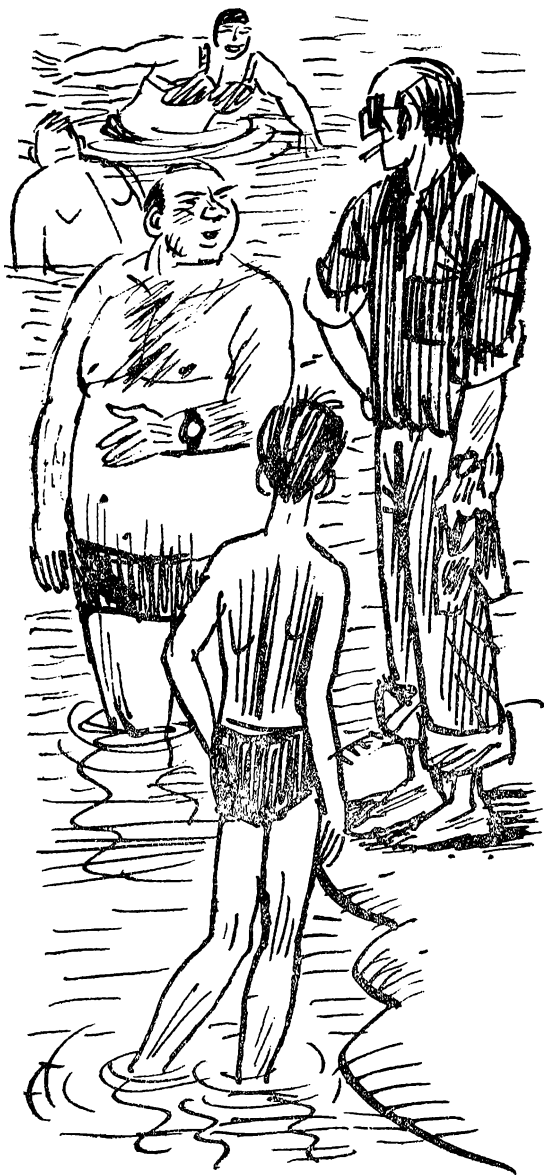
— Мамочко, ну з'їж, я тебе прошу! — благає тьотя.

А он з води захоплено верещить худенький жевжикуватий дошкільник років шести:

— Мамо, вода! Мамо, Дніпро! Мамо, я купаюсь! Мамо, вода! — наче ніколи в житті води не бачив і не купався ніколи.

Ми підійшли до самої води і почали роздивлятися, де б його покласти речі, коли роздягнемось. Між іншим, дивлячись на Дніпро, що кишів людьми, я подумав: «От якби хтось тонув, а ми його врятували. Краще б, звичайно, якби якесь дитинча тонуло — легше рятувати...»

То була наша постійна, поки що нездійсненна мрія — когось врятувати і взагалі стати героями. Особливо добре було б отак привселюдно, щоб усі бачили... Чого б оце тому жевжикуватому галалайку не булькнути, наприклад... Ми б його вмить — раз! — і будь здоров... І у «Вечірньому Києві» на другий день заголовок: «Юні герої з Васюківки».

— З «Вечірнього Києва» якраз цікавилися вчора,— почув я раптом веселий голос. І здригнувся — ніби хтось підслухав мої думки. Поряд з нами розмовляли двоє дядечків. Один, невисокий, кругловидий, стояв по коліна у воді. Другий, широкоплечий, з гачкуватим носом, стояв на піску біля самісінької води. Він був уже одягнений (мабуть, ішов додому), тільки босий, черевики тримав у руці.

— Все розпитували про роль царя,— вів далі кругловидий.— Ні, кажу, нема про що говорити. Як буде готово, тоді й приходьте.

— Правильно,— підтримав «гачкуватий».— Ніколи не можна розказувати зарані. Я терпіти не можу, коли ото діляться творчими планами, обіцяють, беруть зобов'язання, а потім... пшик! — і нічого нема. Отож ні пуху ні пера! Я побіжу, бо вже й так запізнююся на радіо!.. Бувай! Привіт Галинці. Я заскочу днями... Будинок я пам'ятаю... А квартира, якщо не помиляюся, тринадцята? Так?

— Так-так! Тринадцята! Заходь обов'язково! Бувай! — весело усміхаючись, гукнув кругловидий, а коли «гачкуватий» одбіг, неголосно, але так, що ми почули, буркнув:

— К чорту!

Ми з Явою презирнулися і усміхнулися. Ми знали, що коли кажуть «ні пуху ні пера», треба посилати к чорту, але щоб це робив дорослий — уперше чули.

Кругловидий артист рвучко ступив кілька кроків, збираючись пірнути, і раптом спинився, звівши руки догори:

— Ух ти! Годинника забув зняти!

Обернувся, побачив нас:

— Хлопчики, будьте друзями, покладіть отам на сірі штани, щоб мені не вертатися.— І простягнув годинника. Я стояв ближче до нього, я й узяв. А артист одразу — шубовсть у воду і поплив кролем, спінуючи ногами воду, як моторний човен. Здорово плаває!.. Кілька секунд ми дивилися, як він пливе. І раптом десь ліворуч почувся зойк:

— Ой! Утонув! Утонув!.. Утопленика витягли!

— Де?

— Де? — аж підскочили ми. І кинулися туди, куди вже бігли люди.

А що? Коли б при вас кричали «утонув! утонув!», ви б хіба стояли на місці? Ви б, забувши все на світі, теж кинулися туди. Тим паче, коли ви тільки-но думали про те, щоб кого-небудь урятувати! Може ж, ви там ще знадобитесь... Та й до того якщо врахувати, що ви ще ніколи в житті не бачили справжнього живого утопленика... Тобто не живого, звичайно... а взагалі... ну, одним словом, утопленика.

— Де? Де? Де? Де? — шмигляли ми серед людей, намагаючись побачити щось. Але люди стояли тісно, і ніякого утопленика не було видно.

Тоді ми кинулись навкарачки і — між ногами, між ногами — як собачата... Нарешті побачили. На піску голічерева лежав хтось великий і довгий, а верхи на ньому сидів худенький, гостроносенький, уже немолодий чоловік з кущиком сивуватого волосся на грудях і робив йому штучне дихання. Раз! Два! Раз! Два! Раз! Два! Методом Сильвестрова.

— Давайте тепер я, — змінив гостроносого кремезний аж начорно засмалений рятувальник, який щойно підплив на своєму човні. Видно, він відчував себе дуже ніяково, що не він врятував утопленика, а звичайний собі чоловік, та ще й такий непоказний...

Ми придивилися до утопленика. Це, безперечно, був один з отих гариків-мариків, бо на шиї в нього висіла на ланцюжку підкова, а на руці було «виколото» серце, пробите стрілою, і під ним текст: «С юных лет счастья нет»...

Двічі мінялися гостроносий з рятувальником, а утопленик все ще був неживий. У натовпі гомоніли:

— Такий молодий!

— От горе!

— А як же це сталося?

— Кажуть, заплив за буйок і там його чи то корчі схопили, чи що!

— Ох, оцей Дніпро, скільки він життів забирає!

І раптом утопленик розплющив очі... У натовпі збуджено загули.

Утопленик підвів голову, обводячи людей каламутними очима, сперся на лікті. Гостроносий, що саме робив йому штучне дихання і сидів на ньому, втягнув носом повітря, поморщився і вигукнув:

— Та він же випивший!

Рятувальник теж нахилився до утопленика:

— Авжеж! Тхне, як з бочки!

— Ах ти ж чорт!

— Ну й сучий син!

— І полізло, п'яне, у воду, щоб йому!..

В таку спеку пити — то смерть!

— Ото тобі й корчі.

Такий молодий! — чулося звідусіль.

Гостроносий, все ще сидючи на воскреслому п'яному «утопленикові», дивився-дивився на нього, а тоді звів руку та — ляп, ляп! — його по пиці долонею, аж задзвеніло.

— Правильно!

— Так його!

— Щоб знав, як пити! Як людей нервувати!

— Думали, що він нещасна жертва, а він!..

— Ще йому, ще!

— І ми можемо додати!

Натовп настроєний був уже весело, напруження спало.

Гостроносий більше ляпасів не давав, рвучко підвівся, переступив через «утопленика» і пішов геть. Натопт розступився перед ним, даючи дорогу.

— Нічого, ми його у витверезник одвезем, там з ним поговорять,— бадьоро казав кремезний рятувальник, беручи «утопленика» під пахви і ведучи до човна.

— Ти хоч би спасибі сказав людині, що врятувала тебе!

— Хоч би прізвище дізнався.

— Думаєш, легко було йому такого бугая з води тягти!— гукали люди вслід «утопленику». Але той тільки дурнувато витріщався — видно, ще не прийшов до тями.

Човен одплив. Люди почали розходитися.

— Ой! Треба ж годинник покласти! — зойкнув я, тільки тепер згадавши, що все ще тримаю його в руці. Кинулися ми з Явою назад. Туди-сюди поткнулися. А де ж сірі штани? Нема сірих штанів. Може, не тут, може, лівіше... І там нема... Ой лишенько! Що ж це таке? Дядьку, де ви? Мелькають перед нашими очима сотні облич і всі незнайомі. Здається, не тут... Далі... Ой, ні! По-моєму, назад!.. Ні-ні, вперед... Ні, я тобі кажу, назад... А може, справді вперед? Бігаємо ми взад-вперед, не можемо знайти ні місця того, ні дядька артиста, ні сірих його штанів. Та й як же його знайдеш, коли всюди і пісок однаковий, і люди однаково голі, ніяких тобі особливих прикмет!

Ой, нащо ж нам був той фальшивий утопленик?! Що ж тепер буде?!

— Ану, Яво, давай у воду! Може, той артист ще плаває. А я по берегу побігаю.

Роздягнувся Ява, шубовств у річку.

А я берегом бігаю. Далеко одбігать не наважуюсь, щоб хоч Яву не загубити. Але бігаю весь час. І людям в обличчя заглядаю...

Через півгодини вилазить Ява з води. Хекає знесилено:

— Нема...

— Може, він... втопився? — розгублено кажу я.

— А штани? Штанів же нема... А поплив він без штанів... — переконує мене Ява. — Та й плаває він так, що море тобі перепливе і не втопиться.

— Що ж робить?

— А хіба я знаю?

Такий розпач мене охопив — хоч плач. Хороший симпатичний чоловік дав мені годинника. «Будь, сказав, другом, поклади, сказав на мої штани, щоб мені не вилазити...» А я... друг називається! Забрав годинника і — фьють! — шукай вітра в полі...

— Яво, виходить же, що я вкрав годинника,— сказав я, скрикнувши.

Чесний Ява знизав плечима.

Ніколи в житті я не був собі такий противний, як зараз.

Звичайно, ні я, ні Ява — не були ми безгрішні. Трусили ми інколи грушу-гниличку у сусідки баби Насті, у Книшихи. Так там же тих груш стільки, що вони все одно гнили у траві невизбрані. Та й баба Настя була така шкиринда, така уредна, що від неї вся вулиця наша стогнала. І трусили ми грушу не стільки заради отих паршивеньких гниличок, скільки на знак протесту проти нехорошого баби Настиного характеру.

А то ще я колись, як малим був, украв у своєї тітки пиріжок з маком. Каюся. Так то ж у рідної тітки і то ж пиріжок! А це в чужої людини, і не пиріжок, а годинник — дорогу річ...

А ми ж збиралися затримувати злодіїв! Як же затримувати, коли я сам злодій!

Мені хотілося стати і, ридаючи, гукнути на весь пляж:

«Товариші міліціонери! Беріть мене за «шкірки» і ведіть мене у район. Я злодій! Я вкрав годинника у хорошій людини, яка повірила в мою чесність. Беріть мене, товариші міліціонери!»

Але я не став і не сказав. Бо не було, на моє щастя, поблизу жодного міліціонера. А може, й був — тільки голий. Та й взагалі голий міліціонер — це не міліціонер. Ніякого трепету перед голим міліціонером нема. От, скажімо, товариша Валігуру, міліціонера, що в нашому селі живе, наш сільський п'яниця Бурмило визнає тільки тоді, коли той при всій формі. А коли, бува, пореється міліціонер у себе на городі без кашкета і без кітеля, а в самих лише галіфе, і в цей час покличуть його люди втихомирити Бурмила, і він прийде, в чім був, — то Бурмило на нього й дивитися не хоче, тільки тьхукає:

— Тьху! Хто такий! Не знаю тебе! Вхаді атсюдова! Пшов! Тьху!

А варт лише товаришеві Валігурі піти й надягти міліцейського кітеля, а головне, кашкета, як Бурмило враз стає смирним, як вівця, каже: «Звиняйте, громадянин начальник», — і йде додому спати.

Ні, голий міліціонер — це не міліціонер...

— Знаєш що, — сказав Ява. — Так ми артиста не знайдем.

— То що — в міліцію? — перебив я його, відчуваючи холодок під серцем.

— Ага! — пхикнув Ява. — Нас там якраз чекають. Іди! Будь ласка! І передавай привіт підбитому міліціонеру.

— А що ж? — спитав я, мало не плачучи.

— Ми як сюди прийшли? Через міст. А назад люди як ідуть? Теж через міст. Іншої дороги нема. Так от, сядем біля мосту і ждатимемо. Або ми його побачимо, або він нас. А з пляжу він ще не пішов. Точно! Куди він без годинника піде?

Ну що ж! Погодився я. Може, й правду каже Ява. Доцільніше, мабуть біля мосту сидіти, ніж, висолопивши язика, бігати по пляжу. Пішли ми на міст. Посідали біля поруччя: Ява з правого боку, я —

з лівого. Сидимо. Вже сонце на вечірній пруг завернуло. Потяглися люди з пляжу додому. Щільною стіною, майже впритул один до одного йдуть та йдуть... Аж очі болять дивитися. І голова паморочиться. Хіба помітиш когось у такій юрбі. Єдина надія, що нас помітять.

І такий у мене нещасний вигляд, що якась жінка раптом схилилася до мене, проказала: «Бідна дитина»,— і несподівано ткнула мені у руку три копійки. Мене всього аж пересмикнуло — вона вирішила, що я старцюю. Отямився я — жінки вже й слід прохолов. Так і лишився я з трьома копійками... До чого я дійшов, лишенько!.. Добре, що хоч Ява не бачив,— через людей нам одне одного не видно. Підвівся я негайно і, стоячи вже, дивився, а руки за спиною ховав, щоб, не дай боже, знову не пожертвували.

Темніти почало. Людей все меншає й меншає. А артиста нема.

Кавчить у мене в животі від голоду. Ми ж, крім морозива, не їли нічого. Підійшов до мене Ява:

— Слухай! Ми з тобою два йолопи! Чого ми тут стоїмо? Він артист? То підем завтра по театрах і знайдемо його. Тим паче, ми знаємо, що він царя грає.

Тю! І як я сам до цього не додумався! Наче сонце в моїй душі зійшло! От Ява! От же молодець! Варить у нього казан все-таки! Метикований хлопець! Авжеж підемо завтра по театрах (в Києві якихось п'ять-шість театрів) і знайдемо нашого артиста, і віддамо йому годинник, і розкажемо все, як було (про утопленика і про все інше).

Як добре живеться на світі, коли знайдено вихід із безвихідного становища!

— А давай-но хоч роздивимось гарненько, що за годинник,— сказав Ява.

Стали ми під ліхтарем (уже й ліхтарі засвітили!), давай роздивляться.

Ловкенький годинничок! Сам круглий, плаский, мов п'ятак, а циферблат чорний, і на ньому замість цифр — рисочки золоті. І стрілки теж золоті. І тих стрілок не дві, а цілих три. Третя довга і тонка, як волосина, по всьому циферблату швидко бігає — секунди одміряє. Гарний годинник. Ми такого ще й не бачили.

— Ану,— каже Ява,— намірай.

— Не хочу.

— Чого там. Раз ти все одно вроді вкрав, то хоч намірай, хоч поноси трохи. Завтра вже не доведеться.

— Не хочу я чужий годинник носити.

— Іч, який гордий — без хліба над водою... Ну раз ти такий гордий, то давай я поношу.

І він узяв у мене годинник, і начепив на руку, й одразу став ніби на п'ять років старший. Навіть обличчя в нього посоліднішало —

строге й серйозне стало. Він ішов і гордо ніс руку з годинником, відставивши її вбік, пряму й нерухому, як палка, і скося поглядав на неї. Інколи він згинав її в лікті і підносив до очей — дивився, котра година. А мене не помічав і не говорив ні слова, наче мене й на світі не було.

І стало мені прикро й досадно, що я сам не начепив годинника. Годинник же, можна сказати, «мій», я всі муки душевні за нього прийняв... А носить його Ява і ще й хизується, сатана...

Коли ми пройшли всю набережну і підійшли до моста імені Патона, я нарешті не втерпів і сказав:

— Досить! Давай сюди! Знімай! А то ще... спортиш. А мені відповідать.

Зітхнувши, Ява неохоче зняв годинника і знову став на п'ять років молодший і несолідний, такий, як і був.

Я сховав годинника в кишеню і тільки тоді заспокоївся. Потім згадав:

— Я ж забув тобі сказати, на мосту мені якась тітка три копійки дала.

— О! — стрепенувся Ява. — То чого ж ми пішки йдемо! Було б трамваєм їхать. А то я вже ледве ноги тягну.

— Так то ж милостиня, балда! Хто ж на милостиню у трамваях їздить!.. Тітка мені милостиню дала, розумієш, — думала, що я старча!

— Га-га! Інтересно! — второпав нарешті Ява. — І що ж ти з ними робитимеш?

— От я ж і не знаю...

Справді, становище було дурне. Взять собі? Нізащо!.. Викинуть? Гроші тільки пани, капіталісти викидають. Думали ми з Явою, думали і нарешті вирішили — віддять справжньому старцеві, як тільки стрінемо...*

— А з годинником це навіть цікаво вийшло! — з запалом сказав Ява, і в очах його з'явився хортячий блиск. — Просто здорово! Це ж все одно, як злодія ловити! Між іншим, дуже важливо те, що ми знаємо, де він живе. У тринадцятій квартирі!...

— Надзвичайно важливо! — пхекнув я. — Ти знаєш, скільки у Києві тринадцятих квартир? Щоб обійти їх усі — нам життя буде мало...

— І все одно — це дуже цікаво... — не здавався Ява. — І схоже — як ловити злодія... Тільки тут навпаки... Навпаки, розумієш... Злодії ловлять потерпілого, щоб оддати йому те, що вкрали. Кіно! Скажи!

— Буде зараз нам кіно, побачиш, що нам зараз тітка скаже. Вона, мабуть, уже збожеволіла від хвилювання...

* Ці три копійки досі лежать у мене вдома, — все ніяк справжнього старця не зустріву... (Примітка Павлуші Завгороднього).

...Тітка нам нічого не сказала. Вона мовчки лежала на канані з компресом на голові. Нам сказав дядько... Він сказав:

— Якби ви, шмарогузи, були мої сини, я б зараз так вам по гепі надавав, що ви б у штани завтра не влізли. А оскільки я не маю права цього зробити, то я вам просто кажу — ще хоч раз щось таке — і я негайно купую вам квитки і того ж дня одправляю назад у Васюківку. Я через вас вдівцем залишатися не хочу. Тітка трохи не вмерла від хвилювання. Бачите, лежить ондо з мігренем.

Ми стояли, похнюпивши голови, і щось белькотали про те, як ми були в кіно, а потім каталися на чортовому колесі, а потім... були в гостях у однієї знайомої дівчинки (Валька Малиновська, чесне слово, от і адреса точна... можете перевірити) і як нас там добре приймали і частували, і показували телевізор, і не хотіли відпускать, і... ми більше не будемо!

Потім ми випили чаю («ми ж у гостях отак-о наїлись») і голодні лягли спать.

...Ми лежимо і не можемо поснути.

На мене наводить приступ запізнілого каяття. Совість точить мою душу, як шашіль дерево.

— От як паршиво виходить! — з гіркотою шепочу я. — Хочемо стати героями, а тільки те й робимо, що брешемо, обманюємо, обдурюємо... Тільки за один день скільки! Артиста обдурили, обікрали, міліцію з ніг збили, троячку протринькали, тітці брехали, дядькові

брехали, навіть... милостиню взяли. Невже для того, щоб стати героєм, треба стільки брехати і стільки нечесних вчинків робить? Якщо так, тоді весь той наш героїзм — нічого не вартий! Якийсь брехунячий героїзм. А справжні герої передусім чесні, благородні люди. Кармелюк, Довбуш, граф Монте-Крісто, капітан Немо, Котигорошко, Покришкін... Ніколи вони не брехали. А ми — брехуни й жуліки...

Ява зітхає і погоджується зі мною:

— Авжеж. Щось ми розбрехалися і... взагалі... Давай більше не будем.

— Давай, звичайно, давай,— кажу я,— але треба щось придумати, що б стримувало нас. Давай поклянемось (може, навіть кров'ю), що більш не брехатимем. І домовимось: якщо не можеш або не хочеш сказати правду — мовчи, хоч би як питали, хоч би як домагалися,— мовчи і все.

— Гаразд,— підхоплює Ява.— Тільки кров'ю ми вже клялися — то не помагає. Давай так: якщо все-таки збрехав, не вдержався, то тоді... тоді другий дає йому три шалабани прямо в лоб. Причому негайно і де б це не було: на вулиці, в школі, на уроці або навіть у президії на зборах. І не маєш права ухилитися чи там відбиватися ні в якому разі. Святий закон! За першу брехню три шалабани, за другу шість, за третю дванадцять і так далі. Це навіть цікаво буде. Волю буде виховувати, що для героїзму теж дуже треба.

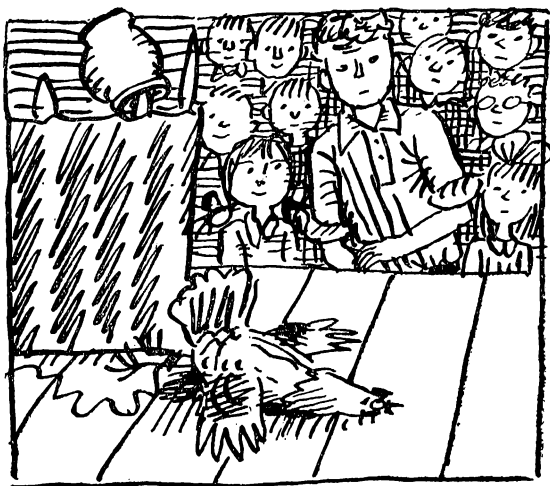
Ява обов'язково мусив придумати щось оригінальне. І зараз я підозрював, що не так йому цими шалабанами від брехні вилікуватися хотілось, як — щоб було цікаво. Та я не став сперечатися — аби результат був хороший.

На цьому ми й домовились.

І, відчуваючи себе вже майже на сто процентів чесними, ми спокійно послули.

РОЗДІЛ V

Шукаємо царя — незнайомця
з тринадцятої квартири.
Зустріч у театрі.
Велич і падіння Яви Реня.

Ранок почався з несподіванки. Коли я прокинувся, Ява уже був одягнений (він встав раніше за мене). Одягаюся я, бачу — він мені підморгує і киває головою: ходім, мовляв, є якийсь секрет. Пішов я за ним у санвузол.

Прижмурився Ява на мене підозріло і каже тихо:

— Що ж ти приховав, що твій дядько у контррозвідці робе? — і палець на руці для шалабана скручує.

Я вилупився на нього:

— У якій контррозвідці?

— У тій, — каже, — що шпигунів ловлять.

— Тю! — кажу. — Ти вже зовсім звихнувся на тих шпигунах.

— Нічого не звихнувся, — каже він. — Думаєш, я дурний? Зброю видають тільки міліціонерам (раз!), прикордонникам (два!) і контррозвідникам (три!). Це я точно знаю. А раз твій дядько не міліціонер і не прикордонник, — значить, він контррозвідник.

— Яку зброю? — нічого не розумів я.

— Пі-ста-лет! — відрубав Ява.

— Де ти його бачив?

— У шухляді письмового стола — вона висунута троххи.

— Да? Ану ходім! — і тепер уже я палець на руці для шалабана скручую — гляди ж, як збрехав!

Вийшли ми з санвузла, пройшлися (ніби просто так) по кімнатах. А тоді до письмового стола, і я оком у висунуту шухляду тільки — стрель! Є! Не збрехав Ява! Пістолет! Справжній! Тьмяно блищить воронована сталь!

Аж серце закалатало у мене в грудях! Зиркнув я на дядька, що стояв на балконі і вимахував гантелями — зарядку робив. А тоді...

— О! Дядю Гришо, а що це у вас? — здивовано і невинно-невинно спитав я.

— Де? — дядько зайшов у кімнату і підійшов до мене.

— Та оце, — киваю, — в шухляді.

— А-а... Пістолет.

— Та бачу, що не лопата... А нащо?

— Як — нащо? Стартовий пістолет. Спортивний. Не бачив хіба ніколи?

Тюгу! От тобі й контррозвідка! Дядько ж мій, крім того, що майстер на заводі «Більшовик», ще й майстер спорту (легкою атлетикою колись захоплювався, а тепер суддя республіканської категорії). І як я одразу не здогадався, що то за пістолет! А втім, я таки, чесно кажучи, стартових пістолетів ніколи близько не бачив і в руках не тримав. І Ява, звичайно, теж. Бачу, почервонів Ява: соромно йому, що він так сплехував. І, щоб приховати своє збентеження, питає:

— А як же він стріляє?

— Дуже просто, — дядько вийняв пістолет з шухляди. — Дається команда... «На старт!» — потім: «Увага!» — а тоді, — дядько підняв пістолет над головою...

Б-бах!..

Ого! Аж у вухах задзвеніло! І в ту ж мить:

— Ой!.. Трах-тарарах!.. — Щось гепнулось і заторохтіло в кухні. Ми кинулися туди. Посеред кухні сиділа на підлозі тітка, а біля неї лежала розбита макітра, в якій вона терла мак на пиріг. Не сподіваючись пострілу, тітка з переляку гепнулася на підлогу.

Вигляд у неї був такий кумедний, що ми засміялися.

— Гри-ишо! — докірливо схиливши голову набік, жалібно сказала тітка. — Ну як дитина! Хіба так можна? Я трохи не вмерла.

— Хто ж тобі винен, що ти полохлива, як той заєць під голим кущем, — сміючись сказав дядько.

— А воно таки так бахка, що будь-кого перепудити може, — сказав я (жалко мені стало тітку).

— З ним і шпигунів ловить можна, — сказав Ява. — Б'є, як бовівий!..

— Дядю Гришо, а можна стрільнути? — насмілювався я.

— А чого... тільки... — Дядько показав очима на тітку, яка вже піднялася й збирала черепки.

— А ми у спальні, — вихопився Ява.

— Ну давайте...

Але навіть у спальні, перед тим як стрільнути, я голосно вигукнув:

— Тьотю, на старт! Увага!

І лише тоді натиснув обома руками на рукоятку (така туга, що однією годі й думати!). Ох же ж і стрельнуло! По-моєму, ще дужче, ніж у дядька.

По два рази стрельнули ми з Явою — більше дядько не дозволив («Ще сусіди позбігаються!»).

Вся ця історія з пістолетом розважила мене трошки. Та коли я загадав про годинник, серце моє защеміло і заскиглило, як цуценя у темній коморі. Що-то воно буде? Чи знайдемо ми артиста? Як він зустрине нас?

За сніданком я вже сидів мовчазний і похмурий. Ява поглядав на мене і підморгував — намагався підтримати.

Мляво проживуючи яєчно з салом, я думав. Я думав про те, що треба якось, не брешучи (ні в якому разі!), вислизнути з дому, щоб піти шукати артиста.

А нащо брехати! Похід у театр юного глядача так чи інакше в нас заплановано. То ми підемо не через кілька днів, як збиралися, а сьогодні. І по дорозі до юного глядача завітаємо в інші театри і пошукаємо того артиста. Вистава починається о дванадцятій, а зараз ще десятої немає, ми встигнемо.

Дядько не став заперечувати, коли я сказав про театр, тільки роздумливо промовив:

— А може, й мені з вами? Як ви думаєте?

Ми думали, що це зовсім зайве і не потрібне, він нам тільки заважатиме. І я поспішив сказати:

— А хіба вам цікаво? Там же все дитиняче! Якби я був дорослий...

Чи вгадав дядько мої думки, чи ні, але він усміхнувся:

— А то й правда. Ідіть самі. То я пожартував. Але якщо знову десь загубитеся — завтра ж додому.

Дядько дав нам гроші, ми повдягали новенькі хрумтливі сорочки, випрасувані штани, лискучі, ще невзувані жодного разу черевики і пішли.

Не знаю, як ви, але я, коли на мені все нове, відчуваю себе, наче голий. Здається, що на мене всі дивляться, і соромно, ніяково, і хочеться сховатися від людських очей. Кінчається завжди тим, що я або тернуся рукавом об стінку, щоб замазатися, або пляму на штани посаджу, або черевик носакom у землю вдарю, щоб не був такий лискучий. Тоді мені легше. От і зараз, як ми вийшли на сходи, я одразу проїхався ліктем по поруччях, зробивши таким чином на сорочці брудну смугу, — і тільки після того ми вийшли на вулицю. Та все одно у новому було незручно і мулько: ногам у черевиках, як у колодках, а комірець шию тре, мов хомут, — щоб повернути голову, треба всім тілом повертатися. І чого це у театр не можна ходити в звичайній одежі? У театр же йдуть, щоб виставу дивитися, а не щоб на тебе дивилися! Я, якби був великий начальник, видав

би навіть наказ, щоб у новому в театр не пускати. Але не хвилюйтесь, я начальником ніколи не буду. Бо я хочу льотчиком...

Ми сіли на тролейбус і поїхали на вулицю Червоноармійську у театр музкомедії. Ми почали з нього, бо мені чомусь здалося, що той симпатичний кругловидий артист працює саме в цьому веселому театрі (а то де ж іще можна грати царя!).

Зайшли ми у вестибюль. Порожньо. Тихо. Нікого нема. Праворуч каса. Прямо — на всю стіну величезні двері. Піднялися ми східцями до тих дверей. Торкнулися — відчиняються. Зазирали — і там нікого.

— Може, — кажу я, — ще рано, ще не поприходили.

— Добре рано! Десять годин! — каже Ява. — Артисти, як і всі люди, повинні зранку на роботу з'являтися. Аякже! Це ж служба.

— То чого ж нема нікого?

— А ти що, хочеш, щоб вони тобі тут біля дверей товклися? Вони на сцені, мабуть. Репетирують. Пішли!

Та тільки ми посунули від дверей, аж тут нам назустріч — де й взялася — молодиця у синьому, схожому на міліцейський, кителі.

— Вам що, хлопчики?

Стали ми, розгубилися. Як же його спитати? А молодиця знов:

— Що таке, хлопчики?

І тоді Ява взяв та й ляпнув:

— Нам царя треба.

— Якого царя? — здивовано звела брови молодиця.

— Такого круглого, з лисиною. — Це вже я докинув.

Молодиця засміялася:

— Трохи ви, хлопчики, запізнилися. Царів п'ятдесят літ, як нема. Було б раніше.

Ява похоробрішав:

— От які ви, тьотю! Хіба нам справжнього! Нам справжні царі ні до чого. Нам артиста треба, що царя грає. Хіба не зрозуміло?

— Він у тринадцятій квартирі живе, — ляпнув я.

— Тепер зрозуміло, — сказала молодиця, — але нема в нас такого, щоб царя грав. Бо в нашому репертуарі про царів зараз жодного спектаклю нема. А чому ви саме в нас шукаєте того артиста? Він сказав вам, що в нашому театрі працює? Як його прізвисьце?

Ми з Явою презирнулися.

— Прізвиська ми не знаємо, — сказав я, — але знаємо, що він грає царя.

— А де ж він того царя грає? В якому театрі?

— Не знаємо ми.

— От тобі раз. Приснився вам, чи що, той артист. А звідки ж ви дізналися, що він грає царя?

— Він сам сказав.

— То ви з ним знайомі?

— Та трохи... — непевно сказав я і поглянув на Яву: чого це він мовчить. То в усіх розмовах завжди перед веде, а зараз замовк, наче води в рот набрав.

— То як же це ви знайомі, що й прізвища не знаєте і в якому театрі працює не знаєте? — допитувалася молодиця.

— Та отак... не встигли розпитать.

— А нащо ви його зараз шукаєте?

— Та треба... В одній справі... поговорити...

— У творчій? — усміхнулася молодиця.

— Еге... — ледве встиг я це сказати, як — бац! — з очей у мене посипалися іскри. Бац! Бац!.. Аж у потилиці защеміло. І ніби не по голові, а по кавуну щиглі — такий звук дзвінкий.

Молодиця з несподіванки аж руками сплеснула:

— Отакої! Ти чого його б'єш? Це що за хуліганство?! Ні з того ні з сього...

Що там далі скрикувала молодиця, я не чув, бо вже був на вулиці.

Голова в мене гула, на очах закипали сльози.

Так от чого Ява мовчав — боявся збрехати сам і ждав, поки я збрешу. Але хіба я всерйоз брехав? Я ж тільки сказав «еге» на її жартівливе запитання. Це можна було зрозуміти теж як жарт. Уже й пожартувати не можна. Якщо так придиратися, то до самої глибокої старості, до самої смерті гулі на лобі носитимеш.

— Ти що, ображаєшся? — ідучи за мною, безвинним голосом питав Ява. — Але ж ми домовились. Я ж не винен.

Я мовчав.

— Ти не маєш права ображатися. Це нечесно. Нащо тоді було домовлятися...

Він ще мені вичитував! Звичайно, ображатися смішно, раз домовились, але коли вас привселюдно б'ють по лобі і ви не маєте права дати здачі, то навряд чи ви будете реготати після цього. Навряд чи співатимете від задоволення.

— Ну чого ти, — не вгавав Ява. — А коли я збрешу, ти мені давай шалабани — і я оком не змигну, от побачиш.

Все це було правильно, але до самого оперного театру (ми йшли пішки) я мовчав. Поки не заспокоївся. І лише на майдані біля театру сказав, потираючи лоба:

— Треба якось інакше дізнаватися. Хитріше. Треба спершу той... як його... репертуар, чи є у них взагалі про царів. А то зразу — ляп — дайте нам царя. А люди нічого такого не ставлять.

— Авжеж, авжеж, — дуже охоче погодився Ява, радий, що я нарешті заговорив. Домовились казати правду, що нам треба повернути артистові одну річ, яку він випадково, коли купався на Дніпрі, залишив нам (а яку, можна не говорити, мовляв, секрет, бо про годинник говорити страшно).

В опері з царями було набагато краще, ніж у музкомедії. Там тих царів було аж кілька. У кількох виставах. І в «Борисі Годунові» — цар. І в «Казці про царя Салтана» — самі розумієте. І в «Декабристах» — цар. І в «Снігуроньці» — цар. Я аж зрадив, коли дізнався, і вже був певен, що серед тих царів ми обов'язково відшукаємо свого круглоликого, з лисиною. Але як прийшлося до діла, то всі царі виявилися негодящі, не те що треба. Жодного з лисиною. Всі чупринисті, навіть кучеряві. І високі, здорові дядьки. Це нам білетерша сказала. І навіть показала їх усіх. Там у фойє висять портрети всіх артистів театру. «Нашого» серед них не було. Невеселі вийшли ми з оперного.

— Нічого,— удавано бадьоро сказав Ява.— Я був певен, що в опері нема. Оперні артисти голос бережуть, бояться застудити — жоден співак не стане тобі купатися на пляжі. Купаються тільки драматичні артисти.

Ми спустилися по вулиці Леніна до театру російської драми імені Лесі Українки. Але й там (а після того в театрі імені Франка) — нас чекало жорстоке розчарування. В обох театрах не було жодної вистави про царя, і серед портретів, що висіли в фойє, я не знайшов того, кого шукав.

Лишався останній київський театр, театр юного глядача.

Ми піднімалися від театру імені Франка по сходах повз незвичайний дім на вулиці Орджонікідзе, що був геть-чисто весь обліплений чудернацькими фігурами: тут були і слони, і змії, і дивовижні птахи, і зовсім якісь незрозумілі потвори і чудовиська... Іншим разом я б, роззявивши рота, витріщився на цей дім, бо такого дому ніде в світі нема, тільки в Києві. Але тепер я байдуже проходив повз нього і навіть не дивився!

В душі моїй було так темно і погано, що всі ці страховиська, якби ожили і заглянули,— перелякалися б.

— Не журися,— втішав мене Ява.— Ну, звичайно ж, він з юного глядача. Точно. От побачиш. І грає царя в якійсь казці для малят. І напевне, комік. По-моєму, ми його навіть бачили колись по телевізору. Отой, пам'ятаєш, що перечепився через поріг і впав. Ги-ги...

Ява намагався розвеселити мене. Але я не піддавався. Всю дорогу до театру юного глядача він марно пробував заспокоїти мене.

Ми зайшли в театр і наче у школу на велику перерву потрапили: галас, метушня, біганина. І все чогось малеча — навіть без піонерських галстуків ще. Підійшли до каси, аж виявляється — зараз вистава для молодших школярів, учнів перших-четвертих класів. П'єса-казка.

— Про царя? — жваво спитав я.

— Ні, про Червону Шапочку,— відповіла касирка.

Скривилися ми, та що поробиш, не йти ж додому, тим більше, що треба у фойє артистів побачити.

— Що ж, доведеться про Червону Шапочку дивитися,— сказав Ява.

Взяли ми квитки. Пішли. Розштовхуючи малечу, ходимо по фойє, дивимось на портрети. І до кожного я підходжу з тремтінням, з острахом. Останній же театр, останні надії.

Переглянули ми всі портрети, і впало, покотилося моє серце... Нема нашого артиста, нема та й годі. Що ж тепер робити? Де ж його шукати? Значить, не артист він. Але ж він точно сказав, що артист. І про царя ж говорив... Як же це так!

— Стривай, не журися,— підбадьорює мене Ява.— Може, просто його портрета не помістили. Пам'ятаєш, як Стьопа Карафолька на шкільну Дошку пошани не попав, бо, коли фотографували, його саме бджола вкусила, і мордяка була, як гарбуз. Може, і в цього щось таке...

— Та! — махаю я рукою, а самому так хочеться, щоб це було правда, так хочеться...

— Хлопці! Здоровте, хлопці! — чуємо раптом. Обертаємось на голос і бачимо — Вальку. В білому платтячку, з великим бантом-метеликом на голові, вона стоїть, тримаючи за руку хлопчика-першокласника в синій шкільній формі.

— Я вас зразу впізнала,— радісно скрекекече Валька.— Ви давно в Києві? Ви з екскурсією приїхали, чи як? Ви самі чи з усім класом?

Я мовчу... Це його знайома, хай він і говорить. Але Ява теж мовчить. Ви б подивилися на Яву. Він спершу зблід, потім почервонів, потім знову зблід, потім почав братися якимись плямами. Такого вигляду він не мав навіть тоді, коли торік провалився у старий колодязь.

А Валька не вгаває:

— А ви на скільки приїхали? А лиходіїв своїх ви впіймали тоді чи ні? Обіцяли ж написати... Мабуть, адресу загубили. Еге ж? Та чого ви мовчите? Не хочете зі мною говорити?

Нарешті Ява опанував себе і розтулив рота. І з того рота вилетіли слова:

— Та чого... ми нічого... ми навпаки...

Не можна сказати, щоб то було дуже красномовно, але я не став етручатися у їхню розмову. Хай балакають!

Та й пізно було втручатися, бо якраз продзвенів третій дзвінок, і всі заспішили в зал. Вистава почалася.

Ми сиділи у сьомому ряду. Валька у дев'ятому. І Ява замість того, щоб на сцену дивитися, весь час штаньми стілець полірує і голову назад повертає — на Вальку зиркає.

— Голову скрутиш, доведеться задом ходити,— в'їдливо кажу я. Та він навіть і не глянув на мене.

А на сцені відбувалися різні казково-дитячі пригоди з Червоною Шапочкою, яку грала досить уже підтоптана товстенька артистка з пискливим голосом.

Підступний сухоребрий і довгоносий Вовк саме пробивався у двір до Бабусі, щоб з'їсти її. Моторна Бабуся рятувалася, як могла,— зводила барикади з меблів, бігала по всій сцені, жбурляла у Вовка глечики і каструлі.

А попід тином біля якоїсь буди була прив'язана справжня жива курка — єдина Бабусина худоба. І от під час дії курка заплуталась у шворці, якою була прив'язана, і почала битися. Захоплені боротьбою Вовк і Бабуся нічого не помічали. Всі з хвилюванням дивилися на бідну курку, яка, знесилена, вже ледве дихала, але що поробиш — не гукати ж, не зривати ж виставу.

Бачу — Ява крутиться, крутиться на стільці, наче йому жару в штани насипали, потім враз підвівся і пішов. Прямо по проході до сцени. Я принишк. І зал принишк: і всі голови до Яви повертають, як на параді до генерала, що обходить війська. А Ява йде, іде, іде, піднімається на сцену, підходить до курки і починає її розплутувати. А артисти собі грають, ніби не помічають Яву, ніби його й нема на сцені. Ява розплутав курку і спокійнісінько пішов назад на своє місце. Тільки коли він сів, я почув, як важко він дихає і як бухкає в його грудях серце. А через кілька хвилин Вовк з'їв-таки Бабусю, і перша дія закінчилась. Завіса опустилася, в залі спалахнуло світло. Всі заплескали в долоні, причому більшість глядачів повернули голови і дивилися на Яву. І було незрозуміло, кому вони аплодують — артистам чи Яві. До нас відразу підбігла Валька.

— Ой здорово! Ой молодець! І як ти наважився! Я б ніколи не змогла. Ой молодець! — знов говорила голосно, навіть, по-моєму, надто голосно. Видно було, їй приємно, щоб усі бачили, що вона знайома з Явою. Вона пишалася цим. Звідусіль на Яву були спрямовані захоплені погляди. І коли ми вийшли в фойє, то весь час то тут, то там чули приглушені голоси: «Оцей! Оцей! Он він пішов! У білій сорочці!»

По-моєму, це було саме те, про що міг тільки мріяти Ява. Він був щасливий. Сказати, що він саяв, це, мабуть, нічого не сказати. Він ходив по фойє, як на ходулях, ніби він вищий всіх на світі. Очі його випромінювали щось таке, чого не здатні випромінювати очі звичайних людей. І такий він був далекий-далекий від мене, як ніколи в житті. Я і мої переживання з отим годинником для нього зараз просто не існували. Звичайно, він був герой, це ясно, але мені було неприємно дивитися на нього.

— А це мій братик Микола,— сказала Валька, бо Ява здивовано позирав на першокласника у синій шкільній формі, що весь час крутився біля нас. І братик Микола почервонів, наче його знайомили не з кирпатим Явою, а з космонавтом Поповичем, кіноартистом Рибниковим абощо.

— Я, власне, сюди заради нього й прийшла, бо мати його самого ще не пускає,— ніби вибачаючись, пояснила Валька. Після чого Ява

зміряв братика Миколу одверто зневажливим поглядом. Той ще більше почервонів.

— То ви їх упіймали-таки чи ні? — спитала Валька.

— Авжеж, — недбало кинув Ява.

— І не написали. Теж іще! Чи, мабуть, адресу загубили? Так?

— Ні, не загубили... Але... — Ява здвигнув плечима, і цей жест можна було зрозуміти: мовляв, чого б це я став писати, дуже потрібно... Валька зашарілася. Переборюючи ніяковість, сказала:

— Ну, ви, звичайно, не самі їх ловили, вам дорослі допомагали. Чи, навпаки, ви дорослим...

— До чого тут дорослі, — пхикнув Ява. — Ми самі...

Він блискавично зирнув на мене і... прикусив губу. Та було вже пізно.

Я зітхнув, підняв руку і вліпив йому в лоба три дзвінких добрячих шалабани — аж луна пішла. Валька зойкнула. Братик Микола захихотів. Хтось іще поблизу засміявся. Ходулі зламалися, і Ява опинився на землі — отетерілий, червоний, як помідор, з виряченими очима. Мені аж шкода його стало. Та хіба я винен? Він же сам домовлявся. Було б не ставити таких умов...

Бачачи, що Ява не збирається давати мені здачі, Валька (добра душа!) накинулася на мене:

— Ти чого? Здурів? Що це за жарти?

Круг нас почали збиратися діти. Ява забігав очима, як загнане звіря, і видушив із себе усмішку, — жалюгідну роблену усмішку (так усміхаються, сидючи на чужій груші, коли заскочить хазяїн). І сказав:

— Нічого... Все гаразд... Тепер ми квити... — обернувся до гурту. — Ну, чого дивитесь? Кіна не буде.

Діти, посміюючись, почали розходитися — тим більше, продзвенів дзвінок, антракт закінчувався.

— А що все-таки сталося? Чого це ви? Ви що — посварились? — не могла заспокоїтися Валька.

— Зовсім ми не посварились. Просто у нас угода є одна, — Яві не хотілось пояснювати. Ми вже зайшли в зал і пробиралися до своїх місць.

— А яка, яка угода? — не вгавала Валька (от уже ж та дівчача цікавість!).

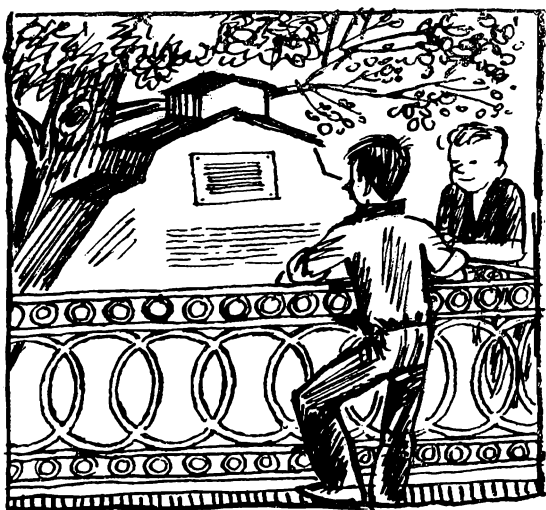
— Та потім, після вистави.

— Ну, добре, то ви ж не тікайте.

— Гаразд.

РОЗДІЛ VI

Будна. Вуха за вуха!

Вистава закінчилася, і ми вийшли з театру. Ява зовсім заспокоївся від шалабанів і тепер, по-півнячому витягнувши шию (от-от кукурікне!), зазирає через голови. То він виглядав Вальку з братиком Миколою.

— Може, підемо? Нащо вона нам потрібна? Тільки стрекотатиме, як сорока,— сказав я похмуро. Настрій у мене був паршивий — годинник муляв мені серце. І, здавалось, не було вже ніякої надії на те, що він потрапить до свого хазяїна. Хоч виходь на вулицю і гукай. Та хіба догукаєшся! Хіба знайдеш людину (не знаючи ні прізвища її, ні адреси) у місті, де півтора мільйона жителів, ще й півмільйона приїжджих! Безвихідь! Хоч криком кричи, хоч плач!

Але Ява зовсім на іншій хвилі, зовсім не про те думає.

— Як це ми можемо піти! Ти що! — говорить він. — Ми ж обіцяли почекати. Виходить, знову на брехню мене штовхаєш! Диви, так і шалабанів назаробляти можна.

«Ми обіцяли!» Як це в нього здорово виходить! Сам обіцяв, а каже «ми». Який колективіст! Нащо мені така радість! Я й рота не розтуляв...

Але висловити всього цього я не встигаю, бо з юрби якраз випурхнула Валька з братиком Миколкою і підбігла до нас.

— А я вас у фойє виглядала, думала, ви там чекаєте. Ну, ходімо!

Ми йшли вулицею прямо в парк до пам'ятника Ватутіну. Валька весь час говорила, але я не слухав. Мені було нецікаво. Аж раптом я почув своє ім'я.

— Чого це Павлик якийсь кислий такий, сердитий? Він не хворий? Чи, може, в нього щось сталося?

«Сама ти хвора»,— роздратовано подумав я. Що їй від мене треба? І не люблю, коли мене Павликом називають! Павлик-равлик!..

Ява пронизливо подивився на мене, і в очах його було: «Ну, друже, брехати я не можу. Вибачай».

— Так, сталося,— зітхнув він.— Неприємність сталася...

І Ява раптом почав розповідати все, як було: і про весь учорашній день, і про годинник, і про те, як ми сьогодні ходили по театрах.

Спершу я хотів перебити, втрутитися, не дати йому говорити, але потім мені враз стало байдуже — хай розкаже, що це вже може змінити.

Слухаючи Явину розповідь, Валька весь час ойкала і сплескувала руками:

— Ну ти диви!.. От же ж!.. Оце-то да!..

А коли Ява скінчив, схвилювано сказала:

— Ну, ви подумайте, як вийшло. Звичайно, треба обов'язково знайти того артиста...— і раптом очі в неї заблищали.— А знаєте що! Здається, одна людина може вам допомогти. Там у нас живе старий артист. Максим Валер'янович. Він уже на пенсії, не виступає, але він знає всіх-всіх артистів. Він ще до революції грав на сцені. Ви йому опишете вашого «царя», і він напевне впізнає, хто це. Хочете, я вас познайомлю?

Ми презирнулись. Ява глянув на мене переможно. Наче він знав, що існує на світі такий Максим Валер'янович. Та ще ж невідомо, чи зможе той допомогти. Але чому не спробувати. Не таке в мене становище, щоб відмовлятися.

— А він дома зараз? — спитав я, даючи цим зрозуміти, що я згоден.

— Та мабуть. Він часто хворіє і взагалі здебільшого дома сидить. Ходім.

Знайомий нам двір на вулиці Січневого повстання зустрів нас веселою гучною музикою — якісь молодята, що товклися на балконі другого поверху, крутили магнітофон. Я подумав, що це добра прикмета — у кіно, наприклад, коли щасливо вирішується якесь діло, завжди грає весела музика.

Ми з Явою бадьоро закрокували під музику до флігеля, певні, що Максим Валер'янович живе в одному з Валькою будинку. Але Валька сказала: «Ні, не сюди»,— і звернула в темне підворіття. Ми з Явою почервоніли — це ж Валька могла здогадатися, що ми були вже тут! Добре, що в підворітті було темно, і вона нічого не помітила.

З підворіття ми вийшли на задній двір, до старих скособочених сараїв. Сараїв було багато, одні двоповерхові, з дерев'яними сходами і вузьким містком уздовж другого поверху — як на пароплаві,

інші — низькі, приземкуваті. Між сараями, у темних щілинах, зелено світилися котячі очі.

Ми проминули сараї і почали спускатися стежкою, що гадючилася між кущів дерези.

Ліворуч починалася лавра — тягнувся, то виринаючи, то знову ховаючись у зелені дерев, кущів та бур'янів різних, кам'яний фортечний мур з бійницями. Під муром у гуштині таємнича темінь, звідти ткнуло вільгістю, холодом, пріллю...

— От де у сищиків-розбійників грати! — заздро шепнув мені Ява. Я кивнув. Да-а, у сищиків-розбійників тут... точно!

Попереду сліпучо засяяла на сонці золота баня якоїсь дзвіниці. А праворуч од бані... Знайоме діло! Щогли високовольтної лінії. Повз наше село оці велетенські залізні лелеки через усе поле крокують аж до крайнеба.

Ми спустилися до дзвіниці. Товста залізна брама була відчинена, і склеписте підворіття вело у внутрішній двір лаври.

Валька хотіла вже пройти повз браму, як раптом Ява сказав:

— Може, зайдём хоч на хвилинку — глянути?

— Ет! — досадливо поморщився я. Мені не терпілося якнайшвидше вирішувати вже щось із годинником. Але я глянув на Яву — очі його горіли майже таким самим зеленим вогнем, як у тих котів, що ховалися між сараями. І я зрозумів... Оцей фортечний мур, бійниці, оці старовинні камені, що ними вимощено двір... — все це, мабуть, уже населялося в його уяві таємничими незнайомцями, злодіями, шпигунами. І вже лунають у Явинім серці постріли, і «Руки вгору!», і звуки погоні, і... все, що потрібно в пригодницьких фільмах.

Сперечатися з ним зараз — це тільки час гаяти.

— Ми лише подивимось і все, — благально-ніжно глянув він на мене.

— Будь ласка, будь ласка! Ви ж тут, мабуть, ніколи не були. Ходіте, — заторохтіла Валька.

Довелось зайти.

— Тут лавра кінчається... — пояснювала Валька. — Це дзвіниця над дальніми печерами. А це храм Різдва Богородиці.

Але вона могла й не пояснювати. Бо це все можна було прочитати на спеціальних дошках. Що Ява і зробив за своєю улюбленою звичкою.

— Храм Різдва Богородиці, збудовано у 1696 році у стилі барокко... — вголос прочитав він.

— Аварійне барокко, — сказав я. — Капремонту потребує...

Справді, поруч з пофарбованою золотавою дзвіницею церква Різдва Богородиці мала жалюгідний затрушений вигляд: бані облуплені, чорні, стіни потріскані, скло у вікнах повибиване. Навколо церкви стояло заржавіле скособочене риштування з водопровідних труб.

Здавалося, що й риштування таке ж стародавнє, як і сам храм. Вхід у церкву замуровано цеглою.

Невеличкий дворик біля церкви був оточений фортечним муром з кількома квадратними заграбованими віконечками та вузькими бійницями. Тут, у зеленому затишку між дерев, були старі могили — виднілися хрести, залізні огорожі, мармурові пам'ятники...

Ми обійшли церкву і, коли вже виходили, Ява прочитав на одному з пам'ятників:

«ГЕРОЮ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1812 г.
АДЪЮТАНТУ КУТУЗОВА
ГЕНЕРАЛУ ОТ ИНФАНТЕРИИ
П. С. КАЙСАРОВУ
ОТ БЛАГОДАРНОГО ПОТОМСТВА
1951 г.»

І на другому:

«ГЕРОЮ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1812 г.
СПОДВИЖНИКУ М. И. КУТУЗОВА
ГЕНЕРАЛУ ОТ ИНФАНТЕРИИ
А. И. КРАСОВСКОМУ
ОТ БЛАГОДАРНОГО ПОТОМСТВА
1951 г.»

— От бачиш,— сказав Ява.— Такі історичні генерали поховані, а ти не хотів іти.

— У нас тут багато історичних поховано,— сказала Валька.— В лаврі — Кочубей, Іскра, у Видубецькому монастирі — Ушинський, а у церкві Спаса на Берестові — Юрій Долгорукий, що Москву заснував.

Ява знову гордо глянув на мене, ніби все те не Валька казала, а він казав...

— Треба буде подивитися,— зітхнувши, сказав я.— Але зараз ходіте до того Валер'яновича.

— Ходіте, ходіте,— підхопила Валька.

Ми вийшли з брами і попід фортечним муром спустилися ще нижче.

Ну і в гарному ж місці збудували колись монахи лавру! Стоїть вона серед буйної зелені на стрімкій кручі над Дніпром, і важко звідси навіть оком осягнути виднокруг, синю безмежну далину.

В'юнкою стежкою ми спустилися на асфальтову доріжку, і та доріжка вивела нас на вузеньку й кривеньку вуличку, де у зелені садків стояло кілька старих, врослих у землю, набокуватих халуп-мазанок. І тільки по тому, що майже над кожною хатиною стирчала телевізійна антена, можна було визначити, що це житла сучасні, а не з часів Шевченка.

Біля однієї з таких халуп, чи не найветхішої, Валька спинилася. На маленькому, або, як тепер кажуть, малогабаритному подвір'ячку

греблися, нервово сіпаючи головами, білі брудні кури і поважно, по-директорському походжав зозулястий із хвацько збитим набакир-гребінцем півень. Ні грядок з городиною, ні смородинових чи малинових кущів, як у інших хазяїв на цій вулиці, тут не було. Тільки квіти: троянди, півонії, півники, рожі, флокси,— що тільки хочете.

І маленька хатинка, як іграшкова, стояла в цьому квітнику. Стіни хатинки були по-сільському чистенько вибілені, а призьба пофарбована синькою, і по-сільському висіли на стіні під дахом пучечки якихось сушених трав.

Ми зайшли слідом за Валькою у двір і ступили на рипучий дощаний ганочок, що був майже врівень з землею — без східців. Валька постукала. Ніхто не відповів. Валька знизала плечима, потім підійшла до вікна і, приклавши долоню козирком над очима, притулилася до шибки.

— Нема, ви знаєте, — ніяково сказала Валька. — Мабуть, поїхав на Куренівку до племінника. Він, як добре себе почуває, іноді в неділю їздить туди. Але він скоро буде, не хвилюйтесь. Він завжди їде зранку, а по обіді повертається...

Мабуть, треба було засмутитися, що ми не застали, але все навколо було таке звичне, близьке, що я якось одразу повірив — чоловік, який живе тут, повинен обов'язково допомогти нам. І я ладен був чекати до вечора.

Валька сказала:

— Ходімо до нас. Я вам свої книжки покажу. І фотографії. У мене аж два альбоми фотографій. Він скоро прийде, не хвилюйтесь.

Вона говорила таким голосом, наче була винна, що Максим Валер'янович добре себе почував і подався до племінника на Куренівку.

Ми йшли назад.

Дивне було враження від усього, що ми бачили.

Тільки-но була гомінка міська вулиця з тролейбусами, потім враз — церкви, затишок, хрести, старі могили, «генерал од інфантерії Красовський», потемнілий фортечний мур, потім — гоп! — виткнулися в небо щогли високовольтної лінії, потім несподівано — кривенька, сільська вулиця, халупка Максима Валер'яновича, кури киркають, рожа край вікна, соняшник. А внизу — набережна, по якій трамваї, машини, автобуси, мотоцикли. Праворуч — велетенський міст імені Патона. Ліворуч — метро просто з-під землі через Дніпро по красеню мосту рівною стрілою аж до обрію шугонуло.

І як воно все це, старе й нове, перемішалось — просто дивно!..

Ми дійшли до сараїв. На одному з отих двоповерхових «кораблів», на поруччі містка, що тягся вздовж другого поверху, сидів головатий широколиций хлопець у картатій сорочці і синіх брезен-

тових штанях, які одразу привернули мою увагу. Я таких штанів ще не бачив. На них було безліч блискучих металевих заклепок, наче не з матерії ті штани були, а з заліза, і не шиті, а клепані.

Побачивши того хлопця у «залізних» штанях, Валька закричала:

— Гей, Будко, ти знов учора дзвонив до нас! Слухай, якщо ти не перестанеш — побачиш, що-то буде!

— Отвалі! — сказав Будка і чвиркнув слиною крізь зуби.

— От побачиш тоді, побачиш! — не вгавала Валька.

— Закрий свій гроб і не грими кістками! — презирливо скривився Будка.

— А що таке? — крижаним голосом спитав Ява. Я побачив, як він побурячів. Нам все було зрозуміло без Вальчиних пояснень, але ми все-таки почекали, поки вона сказала:

— Та от взяв собі моду — дзвонить і тікає. Розважається!

Ява кинув на мене погляд-блискавку, від якого в мене запекло всередині:

— Павлушо, ходім!

Ми кинулися до дерев'яних східців, що вели на другий поверх сарая.

— Та, хлопці, куди ви! Не треба! Нащо він вам здався! Будете ще зв'язуватися з хуліганом! — загукала Валька (вона думала, що нас поривають лише лицарські благородні почуття). Але ми, не слухаючи її, швидко дріботіли східцями нагору, як моряки під час авралу. Тікати Будці було нікуди, та він і не збирався тікати. Він тільки зліз з поруччя і стояв, обіпершись на нього спиною і склавши на грудях руки. Він був одного віку з нами, може, трошечки старший, але кремезніший і ширший у плечах за кожного з нас. Та ми з Явою у себе на вигоні звикли і не до таких супротивників.

— Дзвониш, значить! Тікаєш, значить! — шипів Ява, підступаючи до Будки.

Будка навіть пози не змінив, так і стояв із схрещеними на грудях руками. Тільки процідив крізь зуби:

— Не тягни щупальці, бо копита простягнеш! Я займаюся сам-бо і знаю такі прийомчики, що ви в мене зараз позлітаєте вниз, як груші.

— П-побачимо! — прошипів Ява і несподівано вхопив Будку за вухо, та не двома пальцями, а всією жменею. Будка сіпнувся і хотів ударити Яву в живіт, але тут Ява однією вільною рукою, а я обома схопили його за руки. І водночас я наступив йому на одну ногу, а Ява на другу — щоб він не міг одбиватися ногами. Ми таке «сам-бо» змалечку знали. Будка викручувався, намагався вирватися, але ми держали його, як у лещатах. Ява м'яв йому вухо і примовляв:

— Скажи спасибі, що ми тебе по писку не б'ємо. Ми тобі просто... просто передаєм те, що тобі належить. Нас один чоловік просив передати.

Спершу Будка тільки процідив:

— Кінч-чай!

Потім він виривався мовчки, лише сопів. Потім на очах у нього з'явилися сльози, і він запросився:

— Пустіть! Ну! Пустіть! Ну!

— А будеш іще дзвонити? Будеш?

— Н-не буду... — ковтаючи сльози, промекав Будка.

Ми підвели його до східців і пустили. Я не стримався і піддав йому коліном. А він заgrimів своїми клепаними «залізними» штанями аж донизу.

Підхопився, одбіг, обернувся і, розмазуючи по своїй широкій мордяці сльози, крикнув:

— Ну, пождіть, пождіть, я ще вас підловлю!

Посварився кулаком і зник.

Валька і братик Микола зустрічали нас внизу як героїв-космонавтів. Наче ми не з сарая сходили, а з літака Ту-104 на Внуковському аеродромі. Не було тільки квітів і духового оркестру.

Братик Микола аж стрибав од захвату:

— От здорово! От здорово! У нас Будку всі хлопці бояться, а ви... от здорово! Всім розкажу...

Ми удавали, ніби це для нас дрібниця і нічого особливого.

— А чого він Будка? Таке якесь ім'я...— поцікавився я.

— То його по-вуличному так. Бачили, яка в нього пика? Справжня будка. А так його Толиком звать... Противний він... Нехороший...— Братик Микола сказав це з явною відразою: мабуть, йому частенько перепало від Будки.

Раптом Валька скрикнула:

— О, Максим Валер'янович іде!

З підвороття, спираючись на товсту палицю, повільно йшов високий чоловік.

РОЗДІЛ VII

Максим Валер'янович

Якби не ота важка хода, навіть трудно було б сказати, старий він чи молодий — такі молоді веселі бісики стрибали в його іскристих, кольору чистої блакиті очах. На лисину й натику не було — попелясте півсиве волосся рівненькою хлоп'ячою гривкою закривало чоло майже до половини. Обличчя, як яблуко, червоно лисніло на вилицях.

Все це надавало йому якогось «недідівського» вигляду.

І знову, як на пляжі, я подумав — скільки у Києві отаких хлоп'якуватих дідів.

— Здрастуйте, Максиме Валер'яновичу, а ми якраз до вас ходили! — кинулася йому назустріч Валька.

— Привіт, привіт! Що сталося? — білозубо, на повнісінькі вставні щелепи, усміхнувся нам Максим Валер'янович.

— Ой, дуже серйозна справа, дуже серйозна, — заторохкотіла Валька. — Ви нам мусите допомогти.

— Навіть так? Що ж, я до ваших послуг, панове любі друзі! Все, що зможуть зробити для вас мої сімдесят шість років, вони зроблять, будьте певні, — сказав старий артист. Валька вже роззявила рота, щоб розповідати, але, зупиняючи її, Максим Валер'янович раптом підняв руку:

— О ні, дочко моя! Благаю! Стули уста свої! Ні слова! Раз справа серйозна, її не можна вирішувати отак, на ходу... Ходімте в мій чертог! І там у щирій бесіді ми знайдем насолоду.

Цей жартівливо-піднесений тон якось одразу викликав приязнь до старого артиста. Обличчя наші самі собою розтулялись у веселих

усмішках. І так стало легко і хороше з ним, наче ми були давно-давно знайомі.

— Либонь, дивуєтесь, що живу у такій халупі? — усміхнувся він, коли ми підійшли до його хатини.— Мене вже кілька разів пробували переселяти, та я все одбрикуюся. Не можу я без цих квітів, без всього цього. Прошу!

У хатинці було дві маленьких кімнатки і така ж маленька кухня. Стелі дуже низькі — хазяїн міг легко дістати їх рукою. Через це, а також через те, що вікна закривали знадвору купці й дерева, у хаті, незважаючи на сонячний день, були зелені сутінки. Та якось і не уявлялись ці маленькі кімнатки світлими й сонячними. Їм, здавалося, личать саме сутінки.

І обидві кімнати, і кухня були заставлені вазонами і вазончиками. Вазони стояли на підвіконнях, і на табуретах, і на спеціальних полицях, і просто на підлозі. У вазонах були різноманітні кімнатні квіти: лілеї, фікуси, примули. Але найбільше було кактусів. Я ніколи не думав, що буває стільки різних кактусів: і маленькі, і круглі — ніби зелені їжаки, і великі, стовбуристі, схожі на якихось доісторичних ящерів. І вкриті густими колючками і майже зовсім без колючок, і різної-різної форми, і кольорів різних. Були тут дорослі солідні кактуси і зовсім маленькі пухнасті кактусята. Просто якесь казкове царство кактусів.

Крім кактусів, у хаті панували ще фотографії. Стіни кімнат геть усі завішані фотографіями у рамочках. І на більшості фотографій був сам Максим Валер'янович. Безліч Максимів Валер'яновичів дивилося на нас звідусіль. І всі різні.

Максим Валер'янович у циліндрі. Максим Валер'янович у смушевій шапці. Максим Валер'янович у тубетейці.

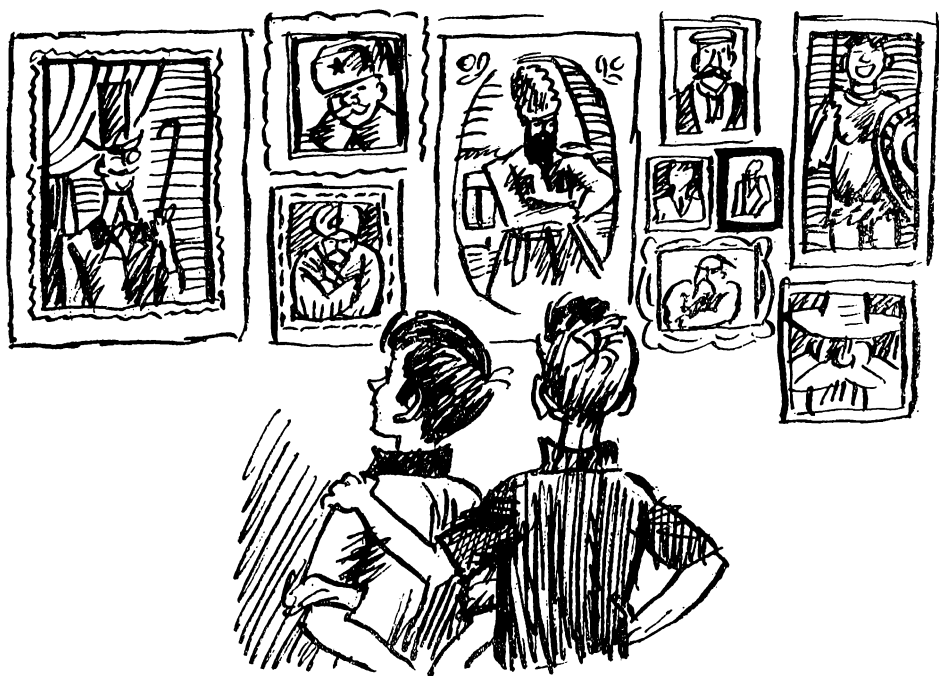
Максим Валер'янович моряк. Максим Валер'янович козак. Максим Валер'янович босяк (у лахмітті).

Максим Валер'янович у шубі. Максим Валер'янович у халаті. Максим Валер'янович... голий. Ну, правда, не зовсім голий, а у набедреній пов'язці. Мабуть, у ролі якогось дикуна, бо ще й кільце в носі.

Аж голова йде обертом дивитися на всіх цих Максимів Валер'яновичів.

А в кутку, де в богомільних людей ікони,— висить щось. Я спершу подумав, що таки ікона, бо й рушники вишивані по боках, і рама золотом виблискує. Придивився гарненько, а там якийсь дядечко усміхнений в окулярах-пенсне і з цигаркою. Не ікона. Бо господь, як бабусі кажуть, не курив і окулярів не носив. Та й не усміхався ніколи. В усякому разі, не бачив я жодної ікони, де був би намальований бог з цигаркою, в окулярах або навіть просто з усмішкою. Завжди серйозний і набурмосений. Не бачив я ніколи усміхненого бога. І як в нього тільки вірять, в такого невеселого!

Що ж до дядечка з цигаркою, то, як нам Валька потім сказала,

то був портрет знаменитого артиста Станіславського, який організував у Москві театр, всесвітньовідомий МХАТ. І для акторів він був таки справжнім богом, добрим, усміхненим і радісним, бо створив дуже хорошу систему Станіславського. Що то за система, Валька, на жаль, толком не могла пояснити, бо сама не знала, але сказала, що нею й досі користуються в усьому світі.

Але то було потім, а зараз, поки ми з Явою роздивлялися, Валька дуже толково і жваво, наче це не з нами, а з нею сталося, розказувала про наші пригоди і про історію з годинником. Оскільки Максим Валер'янович був їй знайомий і вона почувала себе з ним вільно, ми цілком передовірили розповідать їй і тільки іноді вставляли окремі слова. Максим Валер'янович слухав дуже уважно і серйозно.

Нарешті Валька скінчила.

І тільки тоді Максим Валер'янович усміхнувся.

— Так-с, панове громадо, — весело сказав він. — Сюжет ясний... Без вини винні... Злодії мимоволі... Буває, буває... Але впадати у розпач не треба. Якщо він справді артист і якщо він у Києві — ми його з-під землі викопаем, а знайдем. Те, що ви його по фотографіях у фойє не відшукали — ще нічого не значить. Він може бути й приїжджий. У нас же зараз на гастролях і Московський драматичний

імені Пушкіна, і Львівський імені Заньковецької, і Запорізький імені Щорса. Шукати є де. Але, друзі мої дорогі, доведеться відкласти це на завтра... Оці дві пані,— він показав на свої ноги,— дуже в мене примхливі. Відмовляються багато ходити, хоч ти їх ріж! Особливо оця — Ліва Максимівна. Ще з Правого Максимівною можна якось домовитися. А ця як упреться — з місця її не зсунеш. Я їм у підмогоу й третю даю,— він кивнув на товсту сукувату палицю з вирізьбленою собачою головою на держаку,— все одно комизяться. Раніше як завтра зранку я їх ніяк не умовлю вирушити в дорогу. Та й сьогодні вже пізно, скоро початок вечірніх спектаклів, а під час спектаклю для актора, крім сцени, не існує нічого. Турбувати його не можна... Значить, план такий: завтра вранці ми з вами ідемо на... кіностудію. Авжеж на кіностудію... У мене там невеличка зйомка. Я тільки й можу зараз грати в нерухомих епізодах у кіно. Так от, на кіностудії ми влаштуємо штаб оперативної групи по розшуку нашого царя. І з одного боку, використовуючи молоді творчі сили (тобто прудко-ногих молодих акторів), а з другого боку — диво двадцятого сторіччя — телефон, ми розгортаємо бойові дії... І годинник знаходить свого господаря.

Він це так впевнено сказав, що у мене в цю мить не було вже жодних сумнівів — все буде гаразд. Я мимохіть усміхнувся. І Ява всміхнувся. І Валька всміхнулася. І братик Миколка всміхнувся теж.

І мені захотілося сказати Максимові Валер'яновичу щось приємне, щось хороше. Я провів поглядом по фотографіях і сказав:

— Це ви стільки ролей зіграли! От здорово!

Максим Валер'янович якось лукаво усміхнувся, ніби зрозумів моє бажання.

— Та трошки зіграв, панове, зіграв... Що зіграв, те зіграв...— він окинув оком стіни, завішані фотографіями, потім зупинив погляд на великій фотографії Київського оперного театру.— А оце, друзі, найсвятіше для мене місце. Тут я вперше в житті був у театрі, вперше побачив сцену, акторів. Тут вперше розсунулася перед моїми очима театральна завіса.

Максим Валер'янович задумався на хвилинку:

— Давно це було, да-авненько! Як це не дивно, але можете мені повірити: я був тоді зовсім маленький хлопчик, набагато менший, ніж ви. Ми тільки приїхали тоді в Київ з Харківщини, і мати моя поступила прибиральницею у цей театр. І от якось вона вперше взяла мене на виставу. Пам'ятаю, давали тоді «Травіату». Опера Верді. Знаєте? Сидів я в прожекторській ложі біля самої сцени (мати попросила освітлювача, щоб він мене пустив туди). Видно було все і чути чудово. Я сидів і не вірив, що це не сон, не казка, що я бачу на власні очі. У останній, четвертій дії, коли Віолетта помирає, я настільки захопився, так повірив, що вона справді і страждає і вмирає, що раптом обурився негідною, як мені здалося, поведінкою партне-

рів Віолетти, Альфреда та його батька старого Жермона. Жінка, можна сказати, конає, а вони, мерзотники, співають на повний голос. Неспроможний стриматися, я закричав: «Цитуйте! Не співайте! Вона ж умирає. Хіба можна». Освітлювач, що сидів біля мене, аж із стільця з'їхав з несподіванки. Добре, що оркестр в цей час гучно грав, а Жермон з Альфредом щосили тягли свої арії і ніхто не почув мого щенячого виску. Обійшлося тільки тим, що освітлювач вклав мені доброго потиличника і викинув у коридор. Так я остаточної смерті Віолетти тоді й не побачив. Але захворів театром на все життя. І як не билася потім мати, як не намагалася зробити з мене людину (а людина, за її розумінням, це значить чиновник), нічого з того не вийшло. Не прослуживши їй двох років, полишив я таки «присутственні місця», закинув на найвищу тополю Бібіковського бульвару свого чиновницького кашкета з гербом і найнявся в трупу Кручиніна статистом, тобто артистом, що грає без слів, у юрбі, в масовках, і навіть імені його у афішах нема... Було це в театрі Бергоньє на Фундуклейвській вулиці. Тепер ця вулиця Леніна, а театр імені Лесі Українки.

Максим Валер'янович розпалився, очі в нього вже блищали, щоким горіли маково. Я завжди люблю слухати спогади старих людей про минувшину. І чим це пояснити, що розповіді навіть про незначні події виходять у них цікаво?.. Якби це відбувалося зараз,— мабуть, було б зовсім не цікаво. А коли слухаєш, як про це розказує хтось спогади,— цікаво.

— Ех, публіко моя дорога, то було, як перше кохання, оті перші мої роки служби в театрі. Мабуть, ніхто так серйозно не ставився до своєї роботи, як я. Ніхто так ретельно і стільки часу не гримувався, як я. Ніхто так не хвилювався перед виходом на сцену, як я. Хоч виходив я у натовпі всього на хвилину, і жодного слова не говорив, і глядачі мене навіть не помічали. Але мені здавалося, що всі дивляться на мене. Потім дали мені зіграти невеличку роль. Роль була малюпусінька, як горобиний ніс. Я виходив і казав: «Графиня захворіла і прийняти вас не може». Повертався і йшов. І все. Але я був переконаний, що в цих словах головна ідея п'єси. І я казав ці слова таким голосом, наче сповіщав про кінець світу. Вперше весь зал дивився на мене і слухав мене. Передати це почуття неможливо. Тим більше, що моїми словами закінчувалася перша дія. Завіса опускалася, і в залі вибухали оплески. Здавалося, що аплодують саме і тільки мені...

Довго ще розказував нам Максим Валер'янович про театр, про своє життя...

Повертаючись додому, ми з Явою всю дорогу мовчали. Ми думали. Ми вперше були знайомі із справжнім артистом. З артистом, який грав на сцені і знімався в кіно.

РОЗДІЛ VIII

„Товаришу цар,
ви заарештовані!“

„У-у, понесу!..“

Вечір.

Ми лежимо на тахті коло відчиненого балкона. Цей день приніс нам стільки вражень, що треба бути дубовою полінякою, щоб одразу заснути.

Ява весь час крутиться, наче його щось кусає. Я добре знаю свого друга. Я знаю, що його кусає. Його думка якась куєає, не дає спокою.

— Ну, що таке? — питаю я.

Ява зітхає, але мовчить.

— Ну кажи вже, що там таке? — повторюю я.

Ява ще раз зітхає і каже:

— Ти знаєш, Павлушо, я вирішив: я, мабуть, коли виросту, в артисти піду.

— А хто ж шпигунів ловитиме? — посміхнувся я. — Хто ж тоді міліціонером буде? Як усі міліціонери в артисти підуть? І Тарапунька, і ти... Розведеться тих злодіїв і шпигунів, як комахні,— проходу від них не буде. Що ти собі думаєш!

— Нічого,— серйозно каже Ява,— і без мене знайдеться кому ловити.

— Але ти згадай, що ти вчора говорив! Навіть не два дні тому, а вчора!

— Так то ж було вчора, а це сьогодні. Життя міняється...

— Між іншим,— кажу,— щоб стати артистом, кажуть, треба мати до цього талант... О!

— Ну про це ти й не говори! Що-що, а таланти в нас з тобою

якраз є. Це точно. Думаєш, ти поганим був би артистом? Го-го! Ще яким би артистом був! Всі б аж плакали!

— Плакали б, точно,— гигикнув я.— Бо грошей було б жалко, що заплатили за квитки...

— Дурний! Ти себе просто не знаєш. Думаєш, дарма нас у селі «артистами» називають? Дід Салимон весь же час повторює: «От артисти! Ну й артисти!»

Коли вам в очі кажуть, що ви талант, і переконують у цьому, дуже важко сперечатися. Я пробурмотів щось невиразне і замовк.

Ява тепер говорив без перешкод:

— Артистом таки найлучче бути. Найвеселіше життя в артистів. Музика, пісні, оплески. Не життя, а Першотравнєве свято! І — слава! Яка в артистів слава! Найрозумніших академіків так не знають, як артистів. От скажи, ти когось академіка знаєш? В обличчя?.. От бачиш! А Кадочникова знаєш, Рибникова знаєш, Баталова знаєш, Смоктуновського знаєш, Філіппова знаєш... Та що казати! Кіноартиста, що на екрані навіть раз тільки мелькнув,— усі знають. Він іде по вулиці, і всі пальцями на нього — тиць! тиць! А ти кажеш...

Я змушений був погодитися.

Поговорили ми ще трохи про те, як добре бути знаменитим артистом, і послули. І наснився мені сон...

Між іншим, сні мені чомусь часто сняться якісь плутані, фантастично-пригодицькі. І я люблю їх розказувати. Ява завжди просить мене: «А розкажи-но, що тобі снилось». І я охоче розказую... Ява заздрить на мої сні (йому сняться якась нісенітниця) і каже, що я у снах більший геній, ніж у житті, і було б для мене, мабуть, добре, якби я завжди спав і не просинався...

Так от наснилось мені... Буцімто сиджу я посеред сцени на царському троні у якійсь велетенській і смердючій, мов кобеняк діда Салимона, царській шубі. На голові в мене золота корона, в руках замашний дрючок з балабухою на кінці — «скіпетр» зветься.

І з темного залу звідусюди (з партеру і з ярусів) лупають на мене коров'ячі й баранячі морди. Так, так, на місцях глядачів усюди сидять корови, вівці, барани та інша рогата худоба. І мене це аніскі-лечки не дивує. Наче так і треба. У першому ряду сидить наша однорога корова Манька, Явина плямиста Контрибуція, цап Жора і колгоспний бугай Петка. І я раз у раз злегка (щоб не помітили інші глядачі) підморгую їм оком, як підморгує артист своїм родичам, що прийшли на спектакль.

Але в основному я сиджу і виголошую якийсь довгий монолог — без слів, але дуже розумний і красивий... Нарешті скінчив і схилив голову, чекаючи оплесків. Та в залі гнітюча тиша. І раптом я розумію: які тут можуть бути оплески, коли в них, у моїх глядачів, не руки, а ратиці! А де ви чули, щоб хтось аплодував ратицями? Чого я, дурний, хвилююсь? Мої ж глядачі просто не можуть

аплодувати. Вони можуть тільки мукати, бекати й мекати. Але вони з поваги до мене цього не роблять. Вони мовчать, виказуючи в такий спосіб захоплення моєю грою. Манька і Контрибуція розчулено зітхають. Цап Жора витирає кінчиком бороди очі. А колгоспний бугай Петька, відомий хам і грубіян, плаче, як дитина. Зворушений, я ветаю, та замість того, щоб розкланятись, раптом цвѣохкаю на весь зал батогом (у мене в руках уже не скіпетр, а батіг!). І глядачі мої з гвалтом зриваються з місць. Мить — і в залі вже порожньо. Нікогісінько. Самі стільці.

Аж тут з-за куліс на сцену виходить Ява... У формі міліціонера. Грюкаючи чобітьми, крокує до мене і каже:

— Чого нарушаєш? Не нарушай! Бо зараз заберу в район.

Я гнівно дивлюсь на нього:

— Хто дав тобі право так зі мною розмовляти? Я — цар!

— Який же ти в біса цар. Ти — злодій! Ти вкрав годинник у справжнього царя, і от у мене ордер на твій арешт. Товаришу цар, ви заарештовані! — І Ява показує мені якогось папірця.

Мене охоплює страх.

— Яво,— кажу я,— нащо ти це говориш! Ти ж знаєш, як усе було. Це ж випадково.

А він сердито:

— Хто дав тобі, злодію, право, називати мене, представника влади, на «ти»? Оп'ять нарушаєш!

— Вибачте,— кажу я, зовсім спантеличений,— але я думав, що ми з вами друзі.

— Індик думав,— суворо каже Ява і раптом накидає мені на голову якусь ряднину. І я вже зв'язаний, нічого не бачу, не можу ворухнути ні рукою, ні ногою. Якась ниточка від ряднини лоскоче мені обличчя, а я не можу її відкинути. І це так нестерпно, що хочеться крикнути, але крик застряє в горлі і... я прокидаюсь.

Виявляється, по мені повзала муха. Коли я розплющив очі, вона сиділа на кінчику мого носа і потирала від задоволення передні лапки. Я зробив губами — пфуй! — муха злетіла, продзижчала десь під стелею і сіла мені на лоб... Про сон годі було й думати.

Я сів на тахті і глянув на «міліціонера» Яву. Він мирно спав, підклавши під щоку долоню і прищмокуючи губами, мов немовля.

— «Не нарушай!» У-у, гадюка! Зрадник! — пробурмотів я і шпигонув його пальцем у бік. Він одразу прокинувся, схопився і сів, кліпаючи заспаними очима:

— Га? Що?!

— Вставай, бо я вже прокинувся і мені нудно,— спокійно сказав я.

— Тюгу!.. Дурний! — і він гепнувся на подушку і заплющив очі.

— Не нарушай! — «міліціонерським» тоном сказав я.

— Одчепись, я спати хочу.

— Ану тебе, соня,— сказав я, скочив з тахти і вийшов на балкон подихати свіжим ранковим повітрям.

А ранок же який! Яскравий, дзвінкий, блискучий, як нова копійка! І веселий, і га-ла-ла-гомінкий, і співучий... Ох, який же співучий.

— Аве-е Марі-ія, а-аве Ма-арія-а...— печально виспівував з розчиненого вікна високий і чистий хлоп'ячий голос. І цієї самої миті:

— Джама-а-айка! Джама-айка!..— бадьоро і весело вигукував на весь район той самий голос із другого вікна.

— Са-анта Лю-учі-ія! Санта Лючія!..— наче на хвилях, виливався він же з третього. І водночас з четвертого чулося його ж одчайдушне, тужливе і зовсім уже дитяче:

— Мама, мама...

Аж мороз по шкірі драв.

Того літа шістдесят п'ятого року кияни захоплювались піснями італійського хлопчика Робертіно Лоретті, і майже в кожній квартирі були його пластинки. Зрання линув над містом спів голосистого Робертіно.

«От би нам з Явою такі золоті солов'їні горлянки»,— подумав я. Не сушили б ми голови, як прославитися. Стояли б собі на сцені біля рояля, випнувши груди, і тільки рота роззявляли... Але... дзуски! Нашими голосами лише «Пожар!» і «Рятуйте!» кричати добре. А якщо вже в артисти, то тільки в драматичні. Або в кіно! Оце — да! Оце ми можемо! Кіно! Радість лоскоче мені живіт. Ми ж сьогодні будемо на кіностудії! На справжній кіностудії, де знімають фільми... І побачимо відомих кіноакторів. І як фільми знімають, побачимо... І все-все таке цікаве побачимо!.. Ех! Аж не віриться!

Ява уже встав. Ми хутенько снідаємо і... Які хороші люди вранці! Наче рососою вмиті! Бадьорі, гарні і якісь ніби навіть хрумкі, мов молоді огірочки! А очі в них які! Чисті і свіжі-свіжі, немов квіти, що тільки-но розцвіли.

Ми їдемо в автобусі, я роздивляюся навкруг. І такий у мене настрій гарний. І так я всіх люблю! І так мені добре!..

Бадьорим кроком ми заходимо у двір, де живе у флігелі Валька. Нам треба зайти спершу по неї, а тоді вже до Максима Валер'яновича. Раптом ми бачимо великий гурт хлопців (чоловік двадцять, не менше) і серед них Будку. Всі вони тупцюють якраз біля Вальчиного під'їзду, в щось грають — не проминеш ніяк. Ми нерішуче спинились. І тут Будка помітив нас. Я побачив, як спалахнули в нього очі. Він щось сказав хлопцям, і вони кинулись до нас. Мить — і ми вже оточені з усіх боків.

«Ну, пропали! Ні за цапову душу!» — майнуло в голові.

— Павлушо! За спину! — гукає Ява. Я вмить підскакую до нього і притуляюся спиною до його спини. Отак, зайнявши «кругову оборону», ми стоїмо, виставивши вперед кулаки. А коло все звужується

й звужується, і вже вимахує Будка руками перед Явиним носом і вигукує: «Понесу! У-у, понесу зараз!» І вже я одштовхую в груди довговидого слинявого хлопчину, який налазить на мене. І вже хтось боляче копнув мене по нозі. Ще мить — і почнеться бійка. Та ні, яка там бійка! — побиття, погибель наша... Я уже навіть шкірою відчуваю, як мене зараз битимуть.

І тут раптом Ява говорить дзвінким глузливим голосом:

— Ого, як вас багато! І всі на нас, на двох! От здорово!

«Що він говорить? Приб'ють же зараз!» — з жахом думаю я. І Будка вже люто сичить крізь зуби: «Ти, гад, поговори! Щас я-ак вріжу!» — і вже замахується, аж тут:

— Законно він говорить. Всім кодлом — це не діло. Ти, Будко, з кимсь з одним із них стукнись, по-чесному. Це буде правильно. І благородно, і поквитаєшся... А ми посудимо. Щоб усе за правилами.

То каже високий, чупринистий хлопець. років чотирнадцяти, що стоїть десь ззаду, але голова якого вивищується над головами передніх. І Будка опускає руку. Видно, таке рішення йому не подобається, але він не може відмовитися. Він міряє поглядом Яву, потім мене, незадоволено бурчить:

— Гаразд. Тоді я з оцим стукнусь, — і тицяє мене пальцем у плече. — По-моєму, цей дужчий.

Він бреше, бо Ява на вигляд кремезніший за мене, але ніхто не заперечує.

— Ходімо в яр, — каже чупринистий. І всі щільним гуртом, підштовхуючи нас, ідуть до яру. Я йду, і з кожним кроком щось у мене боляче сіпається всередині, опускаючись все нижче й нижче.

«Я! Чому це я?!» — пищить у моїй душі тоненький овечий голос. Але я мовчу. Я мушу мовчати. Бо я — хлопець.

Ява теж мовчить. Я знаю, що він зараз відчуває. Він відчуває себе винним переді мною (адже ж саме він нам'яв Будці вухо, я тільки держав). І Ява дуже переживає, що змушений битися я, а не він. Та хіба він може зараз що-небудь вдіяти? Хіба він може просити, щоб стукався він, а не я? Це ж значить перед усіма визнати мене слабаком, це все одно, що плюнути мені в душу. Ні, він не може цього зробити. Я розумію. І я умру, але не дам себе зганьбити.

Ми спускаємось у яр, продираючись крізь колючу, запорошену сизим пилом дерезу.

— Отут, — каже чупринистий, і ми спинаємось.

Невелика галява. З трьох боків дерева, з одного — крутий схил. Хлопці розходяться, стають півколом попід дерезою. І от я віч-на-віч із своїм супротивником. Якусь мить стоїмо, нагнувши вперед голови і похитуючись, — приміряємось.

Будка вищий за мене, ширший і, звичайно, важчий. Та хіба я міг вибирати? У всякому разі, краще битися з одним, хай і важчим, Будкою, ніж з десятима.

Ви, мабуть, самі знаєте, що найдужче боїшся лише доти, поки не починається бійка. А тоді вже страх минає. Замість нього — лют, біль і бойовий азарт.

Будка розмахнувся, і хоч я й присів, але він все-таки черкнув мене за вухом. І тут така мене раптом лют взяла, що я вам передати не можу. Ах ти ж гемонський Будка! Ах ти ж Будка дерев'яна! Зібрав ціле кодро і такий хоробрий?! А як був один, соплі по щоках розмазував?! Ах ти ж блощиця погана! І я з усією силою своєї люті кинувся в бій. Я дзигною крутився навколо нього, тицяючи кулаками і відскакуючи. Він тільки безладно махав своїми «граблями», тупцюючи на місці.

Хлопці загаласували:

— Та що ти, Будко!

— Та бий же його!

— Під дихало! Під дихало!

— По сопатці!

Проте Будка лише сопів і вимахував руками, як вітряк. Нарешті він піймав мене за сорочку, обхопив, і ми покотилися по землі.

— Навалюйся на нього! Дави! На лопатки! На лопатки! — піддрочували хлопці Будку. Але Будка був уже готовий. І не він, а я поклав його на лопатки і придавив до землі, міцно тримаючи. Наші обличчя майже торкалися, ми хекали один на одного, і переможений Будка уже навіть і не пручався. Все! Моя взяла!

— Е ні! Це нечесно! Не за правилами! Недозволений прийом! — чую я раптом і відчуваю, як мене тягнуть за штани, стягаючи з Будки. Підводжу голову і бачу — тягне довговидий, якого я тоді штовхав у груди. Я добре знаю, що я діяв чесно, що ніякого недозволеного прийому не було, але я захеканий, і мені бракує повітря що-небудь сказати. Я тільки з надією дивлюсь на чупринистого. Але він мовчить, не втручається. І я раптом розумію: становище моє безвихідне. Вони — Будчині друзі, і вони хочуть, щоб переміг Будка. Авжеж. Інакше не варто було б влаштовувати цей поєдинок. Інакше вони могли просто відлупцювати нас. Моя перемога — це ганьба для них усіх. І вони цього не допустять. Безвихідь одразу знесило мене. Добре битися можна лише тоді, коли є надія на перемогу, а коли цієї надії нема... Мене вже стягнуто, і воскреслий Будка вже навалився на мене і з усією люттю за свою поразку товче мене головою об землю. Щось кричить, протестуючи, Ява, та що він може!..

Бум, бум, бум! — як дзвін гуде моя голова. І в очах темніє, і думки плутаються...

Аж раптом:

— Ах ви безсовісні! Ах ви безсовісні! Пустіть негайно ж! Пустіть! Пусти! Ну! Пусти! — пронизливий Вальчин голос. І дзвін у голові моїй враз припиняється. І Будка злітає з мене на землю. І я бачу над собою чисту блакить неба, в якому літають білі голуби. І розу-

мію, що звідкись тут взялася Валька, що вона зштовхнула з мене Будку і стоїть наді мною, войовниче розмахуючи руками і кричучи: — Безсовісні! Безсовісні! Піонери, називається! Школярі, називається! Бандити! От я все розкажу! Все розкажу в школі! От побачите! І батькам вашим розкажу. І твоєму, Алику, і твоєму, Бовко, і твоєму, Едику. А на тебе, Будко, взагалі в міліцію заявлю. І тебе в колонію заберуть. От побачиш! Хлопці приїхали з села в гості до нашого міста, а ви їх бити! Та ще й гуртом! Нічого сказати — го-стинні хазяї! Безсовісні!

Отак кричучи, вона допомогла мені підвестися і, взявши за руку, повела. А по дорозі і Яву прихопила. І хлопці розступилися і пропустили нас. Ніхто навіть не намагався затримати. І всі мовчали. Тільки коли ми відійшли, хтось пронизливо свиснув, і вся ватага, як горох з мішка, сипонула вниз, у яр. Може, вони б і по-іншому поставились, але, мабуть, вони вважали, що Будка достатньо розквитався зі мною.

Я йшов, похитуючись і руками витираючи під носом.

— Молодець, Павлушо! Ух, ти йому дав! Ну ж і дав! Він тільки сівся! — піднесено говорив Ява, обнімаючи мене за плечі. — Ти їм усім показав, що таке васюківці. Молодець!

Мені було приємно це чути, але було прикро, що Валька цього не бачила, що вона бачила мене битого і що вона нібито врятувала мене. Я їй, звичайно, був вдячний за це (хтозна, скільки б ще той Будка товк мою бідну голову!), але відчував якусь ніяковість і сором, що мене врятувала дівчинка.

І все-таки я був задоволений. По-чесному я таки переміг Будку, здорового Будку, який був старший і дужчий за мене. І який вибрав мене, вважаючи, що я слабак.

На стежці нас чекав братик Микола. Виявилось, що це він покликав Вальку. Він бачив, як нас повели в яр, одразу збагнув, що наші справи кепські, і побіг по Вальку. І Валька прилетіла, розштовхала хлопців і кинулася нас визволяти.

— Ти теж молодчина, Валько! — сказав Ява. — Одна — і не побоялась! Вони ж могли і тебе відлупцювати за компанію...

— Хай би тільки спробували! Я б їм такого галасу наробила — з усього міста люди позбігалися б! І думаєш, я дряпатися не вмію? Хай би тільки хто зачепив, його б мама рідна потім не впізнала.

Ява поглядав на неї з захопленням і штовхав мене ліктем у бік: дивись, мовляв, яка дівчина, оце дівчина! Я кивав головою: згоден, мовляв, молодець дівчина... чорт з нею!

Обтрусили мене Ява з Валькою, почистили сьак-так, але все одно вигляд я мав, як у собаки з горла. Та що вдієш, Максим Валер'янович давно вже чекає, треба йти. Пішли ми.

Максим Валер'янович весело привітався з нами («Здоровенькі були, панове добродії»), потім пильно глянув на мене і несподівано

зробив застережливий рух рукою, хоч я й не збирався нічого говорити:

— Ша! Ні слова! Я все розумію! Була збройна сутичка з ворогом! Прикордонний інцидент! Причин не питаю, але думаю, щось поважне — справа честі, доблесті і героїства... Вимога сатисфакції. Дуель. Незважаючи на труднощі, ваша величність виходить переможцем. Так?

Я всміхнувся і кивнув. Який він все-таки! З ним якимось одразу стає легко.

Більше Максим Валер'янович ні про що не став розпитувати. Він тільки сказав:

— Через десять хвилин має бути машина. І ми поїдемо на студію. Ви якраз добре прийшли.

Але нам навіть десять хвилин не довелось чекати. Через якихось дві-три хвилини ми почули, як біля хатинки Максима Валер'яновича спинилася машина, клацнули дверцята, і за мить чийсь молодий голос загукав у дворі:

— Максиме Валер'яновичу, я вже тут! Я по вас...

РОЗДІЛ IX

На студії.

Несподіванка перша.

Несподіванка друга

І от — брама. Брама, що відокремлює звичайний буденний світ від казкового чарівного фантастичного світу кіно. І якось прикро, що вона на вигляд така простенька і непоказна. І така низенька — не те, що перелізти, перескочити можна. Я хіба таку зробив би для кіностудії! Хоча б як ото, пам'ятаєте, у Зимовому палаці, через яку у фільмі «Ленін у Жовтні» матроси перелазили. Або й ще більшу. Кіностудія ж, а не що-небудь!

Ну, а поки що одчиняється ота низенька брамочка, і ми в'їжджаємо на територію студії.

Дивлюся ліворуч (о!..) — фруктовий сад, і не який-небудь маленький, а здоровенницький — не видно, де й кінчається. Наче ми не на студію потрапили, а в радгосп...

— Мабуть, це для артистів... політехнізація... Після зйомок працюють... — шепоче Ява.

— Мабуть, — погоджуюсь я.

Глянули праворуч — стоять підряд кольорові щити (як ото гасла на шосе), і на тих щитах написані різні хороші слова про те, що мистецтво належить народові, що з усіх мистецтв найважливішим є кіно, що працівники мистецтва передусім мають бути чесними та багато іншого...

І між тим іншим були й такі слова:

«В людині має бути все прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки». А. Чехов.

Я зітхнув. З усього цього в мене тільки, може, думки й лишилися (та й то хтозна!). Обличчя, наче ним цвяхи забивали. Одяг пожма-

каний, брудний. На душі — чужий годинник... Лише в думках своїх я був дуже хороший і прагнув до вчинків прекрасних і благородних. Та людству про це було невідомо.

Ми вилізли з машини і слідом за Максимом Валер'яновичем пішли до дверей кіностудії. Ого! Які інтересні двері! Крутяться! Як млин або оте лапате колесо у пароплаві (тільки «на попа» поставлене!). Штовхнеш одні двері, а другі вже тебе доганяють і по спині луплять. Хороші двері!

Простовхнули нас двері всередину. Ява одразу у себе носом потяг і скривився. Я теж. Лікарнею пахло. Біля самісіньких дверей кіностудії пахло лікарнею. «Мабуть, щоб не думали люди, що таке корисне для здоров'я діло — кіно робити», — подумав я. А може, просто тому, що одразу ліворуч була студійна амбулаторія.

Ми піднялися по східцях трохи вгору і пішли довгезелезним коридором. Ми з Явою не раз читали про кіностудію у книжках (і в Кассія, і в інших), що коли потрапляєш туди, то дива починаються одразу ж у коридорі: Петро І ходить там, обнявшись з Чапаєвим, який-небудь римський гладіатор прикурює у Героя Радянського Союзу, яка-небудь морська цариця розказує простій колгоспниці про те, яку гарну кофточку вона купила вчора в універмазі.

І нам кортіло побачити все це... Ми озиралися на всі боки. Але по коридорах чомусь ходили звичайнісінькі дядьки й тітки у звичайнісіньких костюмах (іноді у спеціалках, як на фабриці) — і ніяких гладіаторів і царів не було й близько.

Мабуть, ми потрапили у такий день, коли цікавих зйомок на студії не було! Не пощастило нам!

Аж раптом...

— О! О! — штурхонував мене в бік Ява. По коридору назустріч нам ішов дядько в зеленому військовому кашкеті, у гімнастерці, з португесью... Високий, ставний, із суворим обличчям...

— По-моєму, Кадочников... У ролі партизана... — шепнув Ява.

Побачивши Максима Валер'яновича, військовий привітно всміхнувся і козирнув. Максим Валер'янович теж усміхнувся, вітаючись. Коли ми розминулись, я одважився і спитав Максима Валер'яновича:

— А... хто то? Як його прізвище?

— Петренко, — трохи здивовано глянув на мене Максим Валер'янович. — Хороший чоловік... Пожежник... Відповідає на студії за пожежну охорону...

Тю!..

— Якісь пожежники пішли... неінтересні... Навіть касок не носять... — ховаючи очі, буркнув Ява.

Довго ми крокували вузьким, напівтемним коридором. І майже всі, хто нам зустрічався (а людей у коридорі товкучилося, мов на

Хрещатику), віталися з Максимом Валер'яновичем,— ну прямо, як у селі, «драстуйте» на кожному кроці.

Нарешті Максим Валер'янович зупинився біля дверей, на яких висіла табличка: «Зйомочна група «Поцілуйте мене, друзі!». За дверима чувся страшний галас. Здавалося, там повна кімната людей, які кричать і сваряться між собою. Але коли Максим Валер'янович розчинив двері і ми зайшли, виявилось, що в кімнаті всього лише один чоловік. Років за п'ятдесят, але кремезний, міцний, з величезною копицею чорного волосся на голові, він сидів на столі і, не змовкаючи ні на мить, сам себе перебиваючи, лаявся в телефон:

— Ви мені, помімаєте, зйомку зриваєте, помімаєте... Що ви мені вчора обіцяли? Ви мені, помімаєте, обіцяли сонячну малохмарну погоду без опадів! А дали що? Що ви мені дали, помімаєте? Погляньте у вікно! — він тицьнув рукою у вікно. — У вас є вікно? Подивіться, помімаєте! Оподи, хай вони скажуться! Повне небо опадів! Оподи і ніякого, помімаєте, сонця.

Справді, небо затягло хмарами і накрапав дощ. Я усміхнувся. Мовою він дуже нагадував мого батька. Мій батько теж без отого «помімаєте» двох слів сказати не міг. Інтересно — живуть же цей у місті, той у селі, один одного зроду не бачили, а балакають, як рідні брати.

— Безобразіє, помімаєте... — востаннє лайнувся він, скочив зі столу, рвучко обняв і поцілував Максима Валер'яновича: — Драстуйте, дорогий! Лаявся з тими... як їх... з... віщунами погоди...

— Синоптиками? — усміхнувся Максим Валер'янович.

— Да-да... Синоптиками... Оракули чортові, помімаєте... — він посварився пальцем на телефон. — Не вмієте, так хоч голову не дуріть! У мене, помімаєте, Юлю післязавтра «Ленфільм» забирає. Уже квиток на літак є, а я ще натуру не зняв через них... через оці, помімаєте, оподи... Доведеться сьогодні знову знімати павільйон... Всі уже там... Побігли... швиденько...

— Та ось тут у хлопців одна справа... — почав було Максим Валер'янович, але «Поцілуйте мене, друзі!» дуже чемно перебив його:

— Вибацте, дорогий... потім... потім, — він благально притиснув руки до грудей і схилив голову. — Після зйомки... Всі справи після зйомки... Найневідкладніша справа зараз — зйомка... Швиденько на майданчик... На майданчик! І ви теж... Я вас прошу, дорогі мої, — звернувся він до нас. — Тільки, звичайно, щоб тихо, помімаєте, щоб... не той, помімаєте...

Максим Валер'янович весело глянув на нас:

— А що? Ходімте... Ви ж на зйомках ще, мабуть, не бували? То вам буде цікаво... Хочете?

Авжеж, ми одразу погодились... А Валька не стрималась і аж підскочила, плеснувши в долоні: «Ой, як здорово!» Ява гордо подивився на неї: як-не-як, а це через нас вона потрапила на

кіностудію, та ще й на зйомки: а то хоч і живе вона в Києві, а кінозйомок зроду не бачила.

І знову пішли ми довжелезними коридорами.

Я йшов і думав: «І що ото за синоптики, що не вміють звичайнісінького дощу вгадати! В нас у селі кожна баба вам за три дні наперед дощ завбачить. Прикмет же є певних скільки хочеш. І до тому, як вітер вихриється — чи на поріг, чи з порога. І як кури поводяться. І як сонце сідає... І коли дерева балакають...

Завели б собі на метеостанції курей — і клопоту б не мали! Не зривали б тоді кінозйомок!»

Спустилися ми кудись униз і опинились наче у велетенському цеху якогось заводу. Стелі угорі майже не видно... Ми всі одразу якісь маленькі-маленькі стали... Ідем, ідем, ідем — кінця нема.

Назустріч нам дріботів, цокаючи по цементній підлозі каблуками, якийсь маленький худенький лисий чоловічок. Ще здалеку він замахав руками і загукав:

— Драстуй, Вітю!

Наш «Поцілуйте мене, друзі!» теж замахав руками і теж загукав:

— Привіт, Женю!

А коли той наблизився, підстаркуватий Вітя обняв лисого підстаркуватого Женю і вони розцілувалися. Потім лисий Женя поцілував Максима Валер'яновича. Я вже боявся, що він і нас почне цілувати, але ні, він тільки помахав нам рукою і сказав:

— Привіт, старики!

Ми всміхнулися мимохіть — літній дядечко, який уже, певно, мав онуків, був у нього Вітя, а ми — старики... Ха!

Хоч оте звертання «старик» було нам добре знайоме. Так навіть ми іноді називали один одного, навчившись од київських мисливців.

Сам Женя був, мабуть, ще старший за Вітю. І не тільки тому, що навкруг його лисини, як очерет навколо озера, стирчало звихрене, сиве волосся (у Віті — жодної сивої волосини!). Все обличчя у Жені було у великих зморшках — як печене яблуко. Але то були якісь дуже інтересні зморшки. Вони всі ніби променилися від очей. І тому обличчя його весь час сяяло і сміялося. А чорні яскраві очі бігали, як мишенята.

Коротше кажучи, він був дуже приємний.

Я помітив, що коли він ще біг нам назустріч, то поглядом націлювався чомусь саме на нас з Явою. І коли він цілувався з Вітею і Максимом Валер'яновичем, він теж не зводив погляду з нас. І тільки-но привітався, одразу накинувся на Вітю, киваючи на нас:

— Хто це? Чий це?

Вітя знизав плечима і показав поглядом на Максима Валер'яновича.

— Мої,— усміхнувся Максим Валер'янович.

— Вони в тебе знімаються? — знову накинувся Женя на Вітю. Той заперечно похитав головою.

— То чого ж ти мовчиш! — вибухнув Женя. — Вони ж мені отак-о, — він черкнув себе долонею по шиї, — потрібні! Це ж такий типаж! У мене ж завтра масовка! Я мріяв про таких хлопців! Старики, я вас дуже прошу! — він притис руки до грудей. — Я вас просто благаю! Я пришло по вас машину! Завтра... о дванадцятій годині... на зйомку... сюди в студію... Я домовлюся з вашими батьками... Всього на один день... Яка ваша адреса? — він уже витяг з кишені блокнота.

Все це було так раптово і так швидко сказано — як з кулемета, — що ми тільки розгублено кліпали очима. І адресу я сказав машинально, ще не розуміючи, що воно й до чого.

— Якщо ви зможете, приводьте ще одного-двох хлопців... — говорив він, записуючи адресу. — О пів на дванадцяту по вас приїде мій асистент... Домовилися... Прекрасно, прекрасно... Привіт! До завтра...

І тільки коли він одбіг, я нарешті второпав, що нас — мене і Яву — запрошено зніматися в фільмі, що завтра, буквально завтра, ми станемо кіноартистами і наші мордяки побачить весь Радянський Союз, а може, навіть і весь світ, що, коротше кажучи, як у казці, здійснюється те, про що ми могли тільки мріяти... Ой! Бугульбульбуль! Щось радісно забулькотіло, загуло й засвистіло у мене всередині — так гуде й свистить, закипаючи, самовар... Ще трохи — і в мене з носа піде пара від бурхливої радості... Я глянув на Яву — такого радісно-дурного обличчя я ще не бачив ніколи...

— Ну от! Я вас вітаю! — весело сказав Максим Валер'янович. — Бачите, що таке кіно! Виявляється, режисерові Євгену Михайловичу ви були отак-о потрібні. І завтра вже будете зніматися... Кіно — це, братця, велика штука...

— Найважливіше з мистецтв! — сказав Ява.

— ...Що належить народові! — сказав я.

О господи, і чого це щастя робить людей такими дурними!

— Яка я рада за вас! — тонким, тремтячим голосом сказала Валька. Вона заздрила, вона шалено заздрила нам. Ніколи вона, мабуть, ще не обливалася так у душі сльозами, що вона дівчина, а не хлопець.. Горе тим дівчатам!..

— Нічого, а іншим разом будуть потрібні дівчата... От побачиш! — сказав я тоном, яким говорять з маленькими дітьми або з хворими. Я був великодушний...

У душі моїй пурхали метелики...

Ми звернули ліворуч у маленькі дверцята й опинились у величезному гігантському темному залі. Ми довго петляли майже напощаки серед якихось перегорожок і риштувань, перечіплюючись об товсті гумові кабелі. Нарешті вийшли на яскраво освітлений майданчик... Го!.. На майданчику стояв літак!.. Тобто не весь літак,

а шмат літака... Передній салон розрізаного уздовж Ту-104... Але все справжнісіньке: і крісла, й ілюмінатори, і все-все (я ж літав, я знаю!). Оскільки зйомка ще не почалася, і пасажирів, і стюардеса, і пілоти спокійно походили собі по майданчику. Біля великих прожекторів на підставках метушилися робітники у спецівках. А по рейках, що тяглися уздовж літака, парубок у картатій сорочці повільно пхав візок, на якому стояв кіноапарат. До апарата прилиг дядько в чорному халаті.

— Вимкніть четвертий діг! — гукнув він якраз, коли ми підходили. Щось клацнуло, і один з прожекторів, що стояв нагорі на якомусь містку, погас...

Ох, цікаво ж тут!.. Та ще й літак! І тому, що це був саме літак (наче на студії було відомо, що я — майбутній льотчик), мене огорнула хвиля нової бурхливої радості... Все тут було таке надзвичайне і святкове. Так відчуваєш себе тільки на власних іменинах, коли гості вже зібрались і сідають до столу... Я не міг устояти на місці. Я весь час крутився. І солодке передчуття, що зараз почнеться найцікавіше — кінозйомка, — не давало спокою...

— Де Вася? — зціпивши зуби, проказав «Поцілуйте мене, друзі!». — Знову запізнюється?.. Ну що ж, сядемо й будемо його чекати, — він рвучко сів на стілець, вперся руками в коліна і закликав кам'яним обличчям. Та не минуло й хвилини, як на майданчик вибіг із темряви захеканий юнак у формі льотчика:

— Вікторе Васильовичу, вибачте! Вибачте! Годинник... зупинився... Я не вицен... Забув завести...

«А я! — раптом подумав я. — Я ж теж не заводив. А треба ж регулярно заводити... Тато он теж щодня заводить... А то ще зіпсується... Треба завести...»

Я сунув руку в кишеню...

Мені здалося, що величезний прожектор-діг падає на мене... Я похитнувся... Годинника в кишені не було!..

РОЗДІЛ Х

Де годинник?
Ми йдемо
у вороже лігво

— Зараз почнеться! Зараз почнеться! — збуджено говорять Ява.— А той довгий у хуражці — викапаний Філіппов... Скажи!

— Яво...— кажу я мертвим і далеким-далеким, наче з іншої планети, голосом.

— А може, то справжній Філіппов... От було б здорово познайомитись... А чому б ні — підійти й сказати: «Здрастуйте, ми завтра теж знімаємось... хочемо порадитися».

— Яво!

— Хлопці від заздрощів аж луснуть! — захлинається Ява.— От же пощастило! От пощастило...

— Яво...

— Я ж тобі казав, що ми будемо артистами... А ти — «льотчиком, льотчиком»... Як той папуга...

Я хапаю його за руку і силоміць тягну у темряву за перегородку.

— Що таке? — намагається вирватись він.

— Годинник...

— Га?

— Нема...

— Що?

— Годинника нема...

— А де?

— От був у... кишені. І... і... нема,— я вивернув кишеню, хоч у темряві він все одно б нічого не побачив.

Ява мовчить, приголомшений.

— А зараз після зйомок знайдуть хазяїна і... — з відчаєм кажу я.

— Це під час бійки! Точно! Коли ви по землі качалися, він і випав!.. Ходімо! Ми ще встигнем, поки зйомки будуть... Я тільки гукну Вальку!

Він між людей прослизнув до Вальки, зашепотів їй на вухо. Вона рота бубликом: «Ох!» — і за мить вони удвох були вже біля мене. Ми почали обережно, щоб не привертати уваги, пробиратися до виходу. На зйомочному майданчику панувало таке пожвавлення, що було не до нас. Тільки якась огрядна жінка у білому халаті помітила наші маневри. Але вона зрозуміла їх по-своєму. Нахилившись, вона тихо сказала:

— Другі двері ліворуч — жіноча... треті — чоловіча...

Ми зніяковіли, проте пояснювати їй нічого не стали...

...Ніколи в житті я так не спішив. Здавалося, з мене зробилось двоє: один Я рвався вперед, а другий Я не міг його ніяк наздогнати.

У метро на ескалаторі ми, звичайно, котилися горохом, незважаючи на гучне застереження радіотьоті: «Бігти по ескалатору заборонено, не біжіть...» І потім на «Арсенальній» — вгору, аж серця з грудей вискакували.

І на двадцятому тролейбусі — хотілося вистрибнути і випередити його: так він, здавалося, повільно їде...

І по горі повз церкву Різдва Богородиці бігли так, що можна було п'ятами дістати потилиці.

Нарешті... От... От воно... Те прокляте місце... Всі троє ми кинулися навколішки і почали рачкувати, шукаючи. Колюча дреза дряпала щоки, лізла в очі, заплутувалась у волосся... Годинника не було... Ви можете сміятися, але я навіть водив низько над землею вухом, сподіваючись почути цокання (так сапери водять міношукачем). Цокання я не чув. Мені тільки здалося, що я чую, як важко б'ється піді мною величезне серце землі. То гунало у грудях моє власне серце.

— Отут ти йому дав підніжку... — бурмотів, рачкуючи, Ява. — Отут ви котилися... Отут ти сидів на ньому... Отут тебе з нього стягли...

Я раптом сів на землю, відчувши, як все тіло моє стало безсилим і млявим.

— Яво, — тихо сказав я. — Вони витягли його з кишені. Коли стягали мене за штани... точно... Я навіть відчув тоді чийсь руку в кишені. Але я ні про що тоді не думав.

Ява і Валька теж сіли на землю. Ми сиділи на землі і мовчки перезирались... З кожною секундою мені ставало все гірше й гірше. Якщо до сьогодні я, так би мовити, був умовним злодієм (бо годинника ж таки не крав, прагнув його повернути і, головне, міг повернути), — то тепер усе було незрівнянно складніше — я не міг повернути годинника (отже, крав не крав, але через мене годинника

не стало, і за всіма законами я за нього відповідаю! За всіма законами я — злодій!)

— Ходімо до Будки! — підхопилася з землі Валька.

Я безнадійно зітхнув і з гірким співчуттям подивився на неї: що вона каже, наївне дівча! Ну, ми підемо, ну, ми скажемо: «Оддай!» — а він тільки пхикне глузливо: «Нічого знать не знаю!» Іди доведи, що вони взяли! Вона хоче, щоб мій заклятий ворог, з яким я сьогодні так бився і якого я, по совісті, переміг, був до мене добрим і чуйним! Наївнячка!

— Ходім до Будки! — впевнено повторила Валька. — Якщо не хочете, я сама піду!

— Чого ж сама... — буркнув Ява, підводячись, і блимнув на мене: — Ходім... чого там...

— А-а... — безнадійно махнув я рукою, але теж підвівся (ще, чого доброго, подумают, що я боюся!).

Ми йшли по стежці одне за одним: спереду Валька (вона найбільше вірила в успіх справи), потім Ява (він старався вірити — заради Вальки), а тоді вже я (що не вірив зовсім).

Ми йшли у вороже лігво... Я відчував себе розвідником, якого закинули у німецько-фашистський тил. Я не боявся, ні! Просто я не любив, щоб мене били по пиці...

— А де він зараз? Ти знаєш? — спитав Ява у Вальки.

— Або за сараями — там їхній штаб... Або на майданчику — у футбол грають... Або дома — я знаю, де він живе... — впевнено сказала Валька.

У штабі за сараями жодного «воїна» не було... На майданчику теж нікого...

— Ходімо до нього додому! Скажемо матері, що ми в міліцію заявимо і взагалі... За це і в колонію одправити можна... — з запалом сказала Валька.

— Он він! — вигукнув раптом Ява.

З парадного флігеля, де жила Валька, виходив Будка. Ми кинулися до нього. Він і не думав тікати. Мені навіть здалося, що, коли він побачив нас, у нього радісно спалахнули очі.

— Де годинник? — підскачівши до нього, вигукнула Валька.

— По-перше, де ваше «здрастуйте»? — з уїдливою посмішечкою сказав Будка. — Які ви нечемні, невиховані... Невже вас мама не вчила, як треба поводитися?

— Ти нам баки не забивай! Де годинник? — виставивши вперед нижню щелепу, грізно сказав Ява.

— Ой! Як страшно! Я почну заїкатися! Не треба мене лякати! — глузливо сказав Будка.

— Де годинник?! — люто повторив Ява.

— А про який годинник, вибачте, йдеться?! — невинно закліпав очима Будка.

— Про той, що ви витягли в нього з кишені! — вигукнула Валька, тиснувши на мене пальцем.

— Позолочений? З чорним циферблатом? Марки «Салют»?

— Так! Так! Так! — вигукнув я радісно!

— Не бачив,— зітхнувши, скрушно похитав головою Будка.

— Ах ти ж... гад! — крикнула Валька.

— Не кричіть на мене... На мене навіть мама в дитинстві не кричала, бо я був дуже вразливий хлопчик...

«Так я і знав! Ну що ти йому зробиш!»

— Оддай годинник, бо... — я затнувся, бо сам не знав, що робити.

— Ах, ви хочете, щоб вам принесли годинник на блюдечку з голубою кайомкою? А ключ од квартири вам не треба? Де гроші лежать...

Він, мабуть, прочитав недавно «Золоте теля» Ільфа і Петрова і удавав з себе Остапа Бендера.

— Ну нічого! — просичала Валька.— Не хочеш по-доброму, ми підемо до твоєї матері... в міліцію підемо... Всюди... Раз ти злодій... Крадеш... хай тебе в колонію посадять... Ходімо! — кивнула вона нам.

— Ах, яка ти бистра! Злодій... міліція... колонія... Ха! Доведи, що у вас хтось щось брав! Доведи!

— Доведу!

— Нічого ти не доведеш... А якби ви не були такі «у́шлі», я, може, вам і допоміг би... Бо я, здається, щось знаю...

— Що? Що? Що ти знаєш? — спитали ми, зупиняючись.

— По-перше, я точно знаю, що я не брав годинника. Бо в мене руки... хе-хе! — були зайняті... Скажеш, ні? — посміхнувся він до мене.

— Ну? — сказав я, червоніючи (я згадав, як він товк мене головою об землю,— руки таки в нього були зайняті!).

— Але я знаю, хто взяв... Один хлопець... Він не з наших... Випадково тоді був... Це, знаєте, чувак правильний... строк уже мав... у тюрязі сидів... Так що...

— Ну? — нетерпляче спитав я, відчуюючи у грудях противний холодок (я не розумів, що таке «чувак» і що таке «строк», але я зрозумів, що справи кепські, що, коли Будка не бреше, годинник попав у руки спражнього злодія).

— Що ти нукаєш? Це такий чувак, що твій годинничок передавав тобі привет! Але наші хлопці уважають карний кодекс... Сявок-щипачів... ми самі не уважаєм... І оскільки це сталося на нашій території, ми вирішили втрутитися... Але це справа не проста: чувак ужедесь притирив твої бока (годинник тоїсь)... І треба серйозно поговорить... Коротше, я вас навіть шукав... і оце тільки-но був у неї,— він кивнув на Вальку.

— Ну? (Що ж я ще міг сказати!).

— Всі наші сьогодні будуть на стадіоні. Сьогодні ж матч з «Торпедо»... Так от, ми будемо чекати вас за півгодини до початку на розі Червоноармійської — біля музкомедії... Два зайвих квитки для вас є. А зараз я поспішаю... Чао! — і він побіг у підворіття.

Ми презирнулися. Все це було несподівано і дивно. Ми чекали всього, але не цього... Будка і його кодро раптом виступають у ролі благородних лицарів — поборників справедливості! Все це нагадує брехню. Але яка мета цієї брехні? Адже справді довести, що вони взяли годинник, ми не могли ніяк. І вони мали цілковиту змогу відмовитися від усього, забрати годинник собі. Тепер же ми можемо звернутися у міліцію... Отже, певне, Будка не бреше...

На терміновій нараді, яку ми провели тут же у дворі, було вирішено, що я і Ява ідемо на побачення з ворогами до музкомедії обов'язково, а Валька іде на студію і пояснює все Максиму Валер'яновичу, — адже він навіть не знає, куди ми поділися...

Після наради ми з Явою поїхали додому — до матчу лишалося ще досить часу, треба було пообідати...

Дядько зустрів нас веселим вигуком:

— Хлопці, тримайте себе в руках, зараз я вам скажу одну річ! Він саяв:

— Як ви думаєте, куди ми сьогодні йдемо? Не знаєте? То я вам скажу — на фут-бол! «Динамо» (Київ) — «Торпедо» (Москва)! Я бачу, ви розгубилися... Чи, може, ви не хочете йти на стадіон? Га?

— Це для тебе, болільника, подія! А вони — нормальні хлопці, — озвалася з кухні тітка. — Правда ж, хлопчики?

— Нормальні хлопці не можуть не любити футболу!

— Авжеж. Ми з радістю! Футбол! Ну да! Аякже! — нарешті вимовив я, отямившись.

— Сектор «А»! Найкращі місця! — сказав з гордістю дядько, виймаючи з кишені квитки.

— Ого! — радісно сказав я.

...І до обіду, і під час обіду, і після обіду я сушив голову, як зробити так, щоб квитки на футбол у нас були, а дядька не було. Наскільки квитки нам були потрібні (щоб не залежати від ворога), настільки дядько був нам не потрібен — він міг все тільки зіпсувати.

Я довго кружляв навколо дядька, як муха навколо меду. Нарешті наважився:

— Дядю, ви, будь ласка, дайте нам квитки, ми вперед підєм...

— А чого не разом? — здивувався дядько.

— Та... нас чекають... — і зашарівся я, у підлогу втупившись.

Дядько пильно глянув на нас, усміхнувся і підморгнув:

— Та-ак... Ясно... А чи не рано ви, хлопці, почали... Га?

Ми дипломатично промовчали.

— Що ж... гаразд... Натє квитки... Тільки ж пильнуйте...

РОЗДІЛ ХІ

„Динамо“ (Київ) —
„Торпедо“ (Москва)

Тролейбус уже рушав. Тільки-но ми вскочили, як двері за нами клацнули і тролейбус поїхав. У тролейбусі було повно-повнісінько людей. Ми стояли на нижній приступці, уткнувшись носами у чийсь брезентові штани. Щоб звільнити свої носи, ми притиснулися спинами до дверей. Аж тут тролейбус спинився, і десь вгорі з гучномовця почулося: «Вулиця Івана Кудрі». Двері розсунулися, і ми вже думали, що зараз випадемо. Але ні, знадвору одразу натиснули, і нас було піднято і впхнуто в глиб тролейбуса. Затиснуті між людей, ми висіли, не торкаючись ногами підлоги. Ого-го! Ой! Ай! Ох! Краще пішки ходити, ніж отак їздити!

Весела кондукторка, скоцюрбившись десь під стелею тролейбуса, весь час вигукувала:

— Хто забув узяти квиточки? Я до ваших послуг. Я ось тут. Будь ласка, зверніть на мене увагу. Юначе у береті, не одвертайтеся. Я буду ображатись. А ви, чоловіно, звільнили б місце для бабусі... Хто ще забув узяти квиточки? Будь ласка! Сьогодні квитки коштують дуже дешево. Всього чотири копійки... Будь ласка!

Ми намагалися не дивитись на кондукторку. У нас були гроші, і ми зовсім не хотіли їхати без квитків. Але для цього нам треба було взяти гроші в зуби ще надворі, бо годі було й думати залізти зараз у кишеню. Куди там! І рукою ворухнути не можна. Вперше в житті ми їхали «зайцями» мимоволі.

Незважаючи на штовхання, у людей був добрий настрій і вони весь час весело перегукувалися і з кондукторкою, і між собою. З окремих вигуків, таких як «Накладемо ми сьогодні торпедівцям»,

«Глядіть, щоб нам не наклали», «А я вам кажу: Базилевич не менше трьох штук загилить»,— ми зрозуміли, що більшість пасажирів їхала на футбол. І справді, на передостанній зупинці біля Жовтневої лікарні нас винесли з тролейбуса, і ми опинились у бурхливому потоці людей, який, вируючи, тік до Центрального стадіону.

Несподівано чоловік, що йшов перед нами, метнувся вбік до підворіття, де товкучився тісний гурт людей. Штовхаючись, вони схилились над кимось. Нам спершу здалося, що когось б'ють. Але коли ми й собі пробилися туди, то побачили, що в центрі гурту стоїть баба і торгує насінням. Вона дуже поспішала, сипала неповні склянки і весь час злодійкувато оглядалась. Потім раптом схопила свого кошика і подріботіла вулицею. І весь гурт, як бджолиний рій, не розпадаючись, клубком перекотився слідом за нею з підворіття в підворіття. Ми презирнулися: що це за дивина! Тільки потім уже дядько нам сказав, у чому річ. Виявилось, що без насіння кияни футболу собі не уявляють, хоч у звичайні дні насіння вони майже не лускають зовсім. У день футбольного матчу за дві години болільники вилускають цілі вагони соняхів. І, звичайно, дуже засмічують стадіон. Тому міліція не дозволяє продавати насіння біля стадіону. Але все одно перекупки з усіх київських базарів збираються до стадіону і нелегально у під'їздах і підворіттях торгують своїм забороненим товаром. Вони добре вивчили розклад ігор і не пропускають жодної. А деякі баби навіть стали болільницями. Попродавши насіння, вони йдуть з порожніми корзинами на стадіон і там хрипкими базарними голосами галалакають на футболістів.

Ми пробиралися до музкомедії, дивуючись, чого то люди влаштували оцю малакучу так рано — ще аж сорок хвилин до початку. А штовхаються так, ніби вже почалося.

Ми думали, що нам доведеться чекати Будку і його братію (ми трохи перестаралися і прийшли на десять хвилин раніше). Але раптом я почув над самісіньким вухом пронизливий свист і голос Будки:

— Вони вже тут!

І тієї ж миті нас оточив знайомий гурт хлопців. Але тепер на обличчях у них не було ніякої загрози, а тільки цікавість.

— Так,— заклопотано промовив Будка, риючись у кишені.— Ось вам квитки... Ні, ні, грошей не треба — ми вгощаєм,— і він застережно виставив уперед руку, хоча ми зовсім і не збиралися давати йому гроші... Очевидно, ці слова були зарані продумані і розраховані, як жест благородства...

— Спасибі,— з підкресленою чемністю сказав я,— але квитки у нас є! — і витяг з кишені квитки. У гурті хтось захихотів. Будка знітився... Але вирішив не здаватись.

— Ану покаж! Мабуть, якісь вхідні... Гм... Сектор «А»! Ну тоді, звичайно... Нам ще краще, ми ці зараз заб'єм у секунду...— і несподівано голосно він вигукнув:— Кому квитки?

Мить — і Будка щез з наших очей: десятки бажаючих навалилися на нього. Це були ті нещасні, з розпачливими обличчями люди, яких ми, проштовхуючись до стадіону, зустрічали на кожному кроці і які весь час жадібно питали, наче старці:

— Зайвого квиточка немає?

— Немає зайвого?

— У кого зайвий квиток?

Ті, хто мав квитки, гордо і незалежно проходили повз них, штовхаючи і наступаючи їм на ноги.

Через півхвилини ми, нарешті, знову побачили Будку — він був такий скуйовджений, наче його побили.

— Продавати квитки на футбол небезпечніше, ніж кидатися під трамвай, — криво усміхаючись, сказав він і махнув рукою. — Ходім на стадіон! А то ще й на свої місця не втрапимо!

— А коли ж... балакать? — спитав я.

— Потім, потім! Після матчу. Зустрінемось на цьому місці...

Сперечатися було безглуздо.

Мабуть, легше перейти державний кордон якої-небудь маленької країни, ніж без квитка пройти у Києві на стадіон. Разів п'ять перевіряли у нас квитки, поки ми добралися до того сектора «А»...

Коли ми сіли, на полі футболісти вже бухкали м'ячі. Але ми знали, що то ще не гра, а тільки розминка. М'ячів було багато, на кожного футболіста не менше як по одному, і бідні воротарі метушилися в воротах, мов мишенята в кутку, раз у раз пропускаючи «штуки».

Прийшов дядько (одразу стало тісно!), хитро глянув на нас і мовчки підморгнув. Ми для годиться опустили очі — хай що хоче думає.

Розминка кінчилась, поле спорожніло. Минуло ще кілька хвилин, і на поле вийшли троє: один посередині, з м'ячем, двоє по боках, з прапорцями, — судді.

Поставив головний суддя м'яч посередині поля, засюрявав. З-під центральної трибуни вибігли команди. Стали, привіталися. Потім раптом на поле з публіки побігли якісь люди з букетами — вручили футболістам. Потім футболісти покидали ці букети фотокореспондентам, що сиділи на лавці (нащо тоді було вручать!). Суддя ще раз засюрявав — гра почалася.

— У-у-у-у-у! А-а-а-а-а!

— Канєва, давай Канє-ва!... А-а-а-а!

— Серебро, давай, давай, давай, Серебро!.. О-о-о-о...

— Базілю передай! Передай Базілю-у-у! У-у-у-у-у-у!

— Дай Бібі! Дай Бібі! І-і-і-і-і!

Величезне корито стадіону кипить, аж булькає. Пара йде вгору і збирається там у хмарки.

Біля нас сидів якийсь чи то професор університету, чи то артист

цирку. З одного боку, він був дуже схожий на професора — інтелігентне обличчя, окуляри, борідка, портфель під пахвою. З другого боку, він був абсолютно циркач — весь час підскакував, мекекекав, свистів, ігогокав, як жеребець. А коли кияни забили гол, він підкинув свого портфеля мало не до хмар і потім ловко піймав однією рукою — так не кожний циркач зможе! І не змовкав професор-циркач ні на мить. Коли якийсь футболіст з м'ячем проривався вперед, від підганяв його пронизливим:

— Пашов-пашов-пашов-пашов!!!

Причому верещав таким одчайдушно-страшним голосом, яким навіть «рятуйте» кричати соромно. І верещав доти, аж поки в того футболіста не одбирали м'яча. Тоді досадливо махав рукою:

— Так я й знав! Передати було б! Базилевичу було б передати!

І тої ж миті переносив увагу на іншого футболіста:

— Ну ти диви! Іде, як пасеться... Чого ти йдеш?! Бігати треба, бігати. Ти ж футболіст, а не корова!

Ніби тому бідному захеканому, засапаному, засмиканому футболістові й секунди перепочити не можна. Такий безсердечний болільник!

Поряд з ним сиділа, мабуть, його дружина — гладка, у великому саморобному капелюсі з газети. Вона переживала мовчки, але так важко дихала і сопіла, що свіжого повітря над стадіоном, здавалося, з кожною хвилиною меншало й меншало. Професор-артист раз у раз заспокоював її:

— Рибонько, не хвилюйся! Не хвилюйся, рибонько! Все буде гаразд. Наші виграють.

Ява підморгнув мені і стиха сказав:

— Якби ту «рибоньку» у воду кинути, от звук би був, от би лягнуло!

Але і професор-артист, і «рибонька» недовго привертали нашу увагу. На полі діялося таке цікаве, так блискавично змінювалися події, що врешті ми забули про все на світі. Ми вже не були Явою і Павлушею, хлопцями із своїми характерами, смаками й уподобаннями... Ми були якоюсь мізерною часткою величезного організму, який звався «стадіон» і який тіпало, як у лихоманці.

І коли суддя несправедливо, як вважав стадіон, не присудив одинадцятиметровий у ворота торпедівців (а «рука» була точно), ми разом з усіма завили, загорлали, надриваючи пупа:

— Суддю на мило! Суддю на ми-ло!

Як оті кровожерні гицелі... І не існувало в цю мить на світі нічого, крім одинадцятиметрового удару.

Велика штука — футбол. По-моєму, футбол міг би навіть бути лікувальним заходом. Наприклад, для лікування нервовохворих. Та й від усіляких неприємностей і від поганого настрою футбол дуже помагає. В усякому разі, я на час матчу всі свої неприємності забув.

І згадав тільки тоді, коли матч закінчився. Треба було знову спекатися дядька.

— Ну, дядю, ви йдіть додому, а у нас ще тут справи...— сказав я, наче ми були дорослі, а він хлопчик.

— Ой, глядіть мені з цими справами! — сказав дядько. — Рано ви почали женихатися. Глядіть, щоб батьки ваших Дульціней вуха вам не нам'яли.

Але оскільки кияни виграли у торпедівців 3:2, дядько був у чудовому настрої й відпустив нас.

Цього разу нам довелося чекати. Хвилин десять, а то й більше. Причому це було зовсім не так легко, як ви гадаєте. Бо ми не просто собі чекали, а боролися. Весь час боролися з нестримним бурхливим людським потоком, що намагався нас змити і вихлюпнути кудись на Бессарабку або навіть на площу Калініна. Це вимагало страшних зусиль. Нарешті показалися хлопці.

— Ходімо! — скомандував Будка. І ми, полегшено зітхнувши, попливли за течією.

— Ну? — нетерпляче спитав я, підрулюючи до Будки.

— Потім! Тут не місце...

От же тягне жили!

Ми випливи на Бессарабку і пірнули в якийсь прохідний двір, що вів на Печерськ. І тут, у темному підворітті, Будка спинився.

— Значить, так, — сказав він тихим конспіративним голосом, озируючись на всі боки. — У нас була розмова з тим чуваком. Ми ледве його умовили. Скажіть, хлопці!

— Гур-гур-гур... — безладно, але ствердно прогули хлопці.

— Він погодився оддати годинник, — вів далі Будка. — Але... тільки вночі. Причому сьогодні. Завтра буде пізно. Бо вранці він чухне з Києва — його шукає міліція...

— Ну? — у мене стислося серце.

— Железно! Годинник у нього в схованці... у печері... біля лаври. Вдень туди не можна — ганяють... Отже, домовилися зустрітись опівночі біля церкви Різдва Богородиці або, точніше, біля могили Кайсарова. Знаєте?

Ми з Явою презирнулися. Дурять чи ні? Невже дурять? Але який їм сенс? А хоч би просто так... То що ж робити? А що ж ти зробиш?

— Боїтесь? — презирливо прижмурився Будка. — Ну, якщо боїтесь, як хочете. Годинник ваш, а не наш... Самі ми, звичайно, не підємо, нащо нам треба...

— Гарзд, — сказав я. — Ми прийдемо.

Якби це був справді мій годинник, я б ще подумав, іти чи ні. Але ж ви знаєте, що то був за годинник!

— До зустрічі, — весело сказав Будка. — Глядіть не проспите!

РОЗДІЛ XII

Козацькому роду
нема переводу.
Кошовий Карафолька.
Лист запорожців.
Ніч на кладовищі (спогади)

Вечір. Одинадцята година. Ми лежимо на широченній, як Хрещатик, тахті біля відчинених дверей балкона.

Лежимо тихо, не ворущачись,— удаєм, що спимо. Ми чекаєм, поки поспнуть дядько з тіткою, щоб можна було нишком вийти.

Немає, мабуть, нестерпнішого чекання, ніж отаке, коли лежиш без сну, нерухомо і ждеш. Та ще ждеш, не знаючи, що тебе жде. Коли тобі треба опівночі йти кудись у страшну безвість до могил...

У голову настирливо лізуть різні темні думки і спогади.

Спогади! Я, звичайно, не Вольф Мессінг, я не вмію читати чужих думок на відстані, але, навіть не дивлячись на Яву, який лежить поряд зі мною, я ладен заприсягтися, що він згадує зараз те саме, що й я... Певен на всі сто процентів! Він просто не може зараз згадувати щось інше... То було теж уночі, і теж могили... І так само шерхло у горлі, і стискалося серце, і терпили ноги.

...Це було торік, восени, у вересні, якраз після «робінзонської» історії. Несподівано до нас у село приїхали археологи. Ціла експедиція, кілька чоловік. Тобто, може, й не зовсім несподівано, бо двох з цієї експедиції ми добре знали. То були київські мисливці, які щороку приїздили до нас на полювання та риболовлю і яким ми з Явою ото ловили коників. Ми завжди ставилися до них трохи зверхньо й насмішкувато, як майже до всіх городян, що такими непристосованими відчують себе в селі. Ми посміювались, коли вони над силу підводилися вдосвіта на полювання, коли вони

перекидалися в плавнях у наших човнах, коли вони невміло, кривавлячи руки, чистили рибу. І ми не могли собі уявити, що вони такі розумні дядьки і так багато і такого цікавого знають.

І от же ж як буває: їздили вони до нас на полювання і не думали ні про які розкопки, ні про яку свою археологію, просто собі відпочивали; а тоді якось після вечірнього перельоту, сидючи при вогнищі за кулешею, розговорилися з нашими мисливцями — дідом Варавою та дідом Салимоном — про наше село Васюківку, про його історію. І вмить забули і про кулешу, і про полювання, і про все на світі... Другого ж дня поїхали в Київ (хоч обидва були у відпустці і збиралися полювати цілий місяць). А невдовзі приїхала археологічна експедиція.

Виявилося, що край наш дуже історичний і село наше теж страшенно історичне і дуже стародавнє. Те, що воно стародавнє, ми знали, але те, що історичне, якось навіть не задумувалися. Аж виявляється, мало того, що Васюківка наша лежала просто тобі на знаменитому «путі з варяг у греки», за який ми одержували у школі двійки, то вона ще була й на самісінькому перехресті походів славних запорозців.

І під старезним дубом, що ото на околиці Васюківки, зупинялися перепочити в холодочку хто тільки хочеш: і Володимир Мономах, і цариця Ольга, і Богдан Хмельницький.

Роззавивши рота, слухали ми розповіді археологів про Запорізьку Січ,— про легендарного ватажка козацького Івана Сірка, якого п'ятнадцять разів обирали кошовим отаманом, чого не заслужив жоден кошовий в історії Запоріжжя, і якого «вороги боялися більше вогню, більше бурі, більше пошесті світової»; про останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського, якого цариця Катерина II заслала до Соловецького монастиря, де він просидів у сирій темній холодній ямі аж двадцять п'ять років, але не скорився, не зрікся козаччини і, незважаючи на нелюдські муки, прожив на світі сто дванадцять років — такий був богатир.

Ми ловили кожне слово...

Оце да! От які були наші пращури!

Того ж дня експедиція почала розкопувати козацьку могилу, що була в степу за два кілометри від села. І, звичайно ж, ми, хлопці, до смерку пропадали там, на розкопках. І коли археологи відкопали козацьку зброю (шаблі, пістолі), та ще й гранчасту пляшку з-під оковитої (хоч і порожню), та ще й дерев'яну люльку, на якій перлами було викладено слова: «Козацька люлька — добра думка...» — ми трохи не попадали у яму. То було незабутнє видовище! Археологи спершу обережно копали, потім розгрібали землю руками, а тоді, намацавши щось, зовсім уже тендітно розчищали спеціальними щіточками... Ми дивилися мов зачаровані. З землі з'являлися різні речі, що пролежали в ній понад триста років.

Археологи сказали, що в могилі поховано якогось славного запорожця з війська Івана Сірка. Бо саме тут отаборювався Сірко, як повертався з Криму, розбивши кримського хана біля Сиваша. І, видно, помер тут од ран отой запорожець і тут його й поховали. А за звичаєм запорозьким у могилу козакові клали зброю його, речі, люльку і обов'язково пляшку горілки — щоб і на тому світі, мовляв, було йому весело.

Ми довго роздивлялися ці речі, а надто пістолі та шаблю, піхви якої були оздоблені сріблом, а руків'я — з слонової кістки.

Ява зітхнув і прошепотів мені на вухо:

— От якби знаття! Ми ж самі могли одкопати!

Крім могили, експедиція вела розкопки біля дуба. Правда, викопали один тільки іржавий кухоль з кришкою, але казали, що то кухоль мало не самого Івана Сірка.

Потім археологи ходили по селу, подовгу розмовляли з найстарішими нашими дідами та бабами, — цікавились легендами, переказами, а також нащадками козаків-запорожців. Особливо довга була розмова з столітньою бабою Триндичкою.

— Скажіть, будь ласка, бабусю, ким були ваші батько й дід? — ніжно питав її опецькуватий археолог Папуша (той, що колись утопив у плавнях рушницю).

— Ага... були, синку, були... — радісно кивала Триндичка.

— Ким же вони, бабусю, були?

— Ага, — кивала Триндичка.

— Козаками були, запорожцями?

— Ага, — кивала Триндичка.

— Чи, може, просто мужиками, гречкосіями?

— Ага, — кивала Триндичка.

— Гречкосіями? — розчаровано перепитував Папуша.

— Сіяли гречку, сіяли... — радісно кивала Триндичка. — І просо, і овес... А попід хатою мак...

Так нічого від баби й не добилися.

Дуже цікавилася експедиція також найстарішими у селі хатами — тими, що під стріхою, що аж у землю вросли, що мохом взялися. Їх було вже небагато, і археологи кожну з них облазили згори донизу, в усі закапелки зазирали. І тут сталася прикра для нас несподіванка. Оглядаючи хату, де жив Карафолька, Папуша раптом зчинив такий радісний гвалт, наче знайшов золото. На сволюку, під крейдою, він виявив напис: «Цю хату збудував 1748 року 10 квітня козак Титарівського куреня Гаврило Карафолька».

— Дивіться, дивіться, — захоплено кричав Папуша. — Це ж історія! Це ж архітектурна пам'ятка... Бережіть, люди добрі, бережіть цю хату... Відсьогодні ми берем її на облік... Це ж така рідкість...

Вся сім'я Карафольчина була приємно здивована — вони самі не знали, в якій знаменитій хаті живуть. Того ж дня з'ясувалося, що й

дід Салимон — праправнук запорізького сотника, і голова колгоспу Іван Іванович Шапка — нащадок запорожця, і вчителька Галина Сидорівна козацького роду.

У нас завжди поважали старих людей, але такого успіху вони не мали ніколи. Цілими днями вони не стуляли роти — згадували. Дідів і прадідів, бабусь і прабабусь... І, як послухати, то всі ці бабусі, як правило, були неймовірно красуні, а діди такі силачі, що ой-ой (один бугая колись зборов, другий підводу з картоплею підняв, третій дуба з землі вирвав...) Плюгавих, кволих, кривих, кислооких, горбатих предків не було ні в кого. Різниця тільки в тому, що одні красуні й силачі були козацького роду, одні — мужицького. І тут нічого не вдієш. Предків не вибирають і не замовляють. Кузьма Барило був козацького роду, Вася Деркач — козацького. Гребенючка — козацького. А ми... Особливо ми не могли пережити, що Стюпа Карафолька, староста класу, відмінник і взагалі позитивний образ, який нам щодня ставили за приклад і якого ми через це терпіти не могли, Стюпа Карафолька, в якому не було ні на стілець нічого козацького, — був прямий безпосередній нащадок славного запорожця. А ми... у мене ще хоч був десь далеко по материнській лінії якийсь козак-заброба, а в Яви — анічогісінько, самі за себе гречкосії.

— Діду, невже ж ото у нас у роду не було жоднісінького запорожця? — з надією питав Ява свого діда Вараву.

— Нє... щось не пригадую.

— От іще! — сердито одвертався Ява (наче дід був винен).

— Дурень ти, — спокійно казав дід. — Та що там ті козаки без гречкосіїв варті були... Хто б їх годував? З голоду помирали б... А як була земля наша в скруті, тоді не лише козаки, а й гречкосії йшли її боронити, брали коси, брали вила і незгірш козаків били ворога.

Але на Яву дідова агітація не впливала. Бурмочучи: «Та-а... Не могли хоч би на бабі козацького роду оженитися...» — похмурий Ява ішов геть.

— І все їм нове, нове треба! Не могли ще трохи у старій хаті пожити, — крізь зуби цідив Ява, з ненавистю дивлячись на новісінький під бляхою будинок свій. — Може, і в нас на сволоку було щось написано... Дід же старий: багато знає, а ще більше забув...

Ява не міг примиритися. Ява страждав. Тим більше, що Карафолька ходив, задерши носа, і тільки чвиркав крізь зуби слиною у наш бік (словами зачіпати боявся, бо знав, що ми, незважаючи на предка, набили б йому пику).

Та його задраний ніс і чвиркання крізь зуби можна було б пережити.

Але він дошкулив нам іншим. Він організував на вигоні «Запорізьку Січ»... Військо було набране лише з «нащадків». І кошовим одноголосно обрали Карафольку.

У вишиваній сорочці, у широченних червоних шароварах, в яких його брат танцював колись у самодіяльності, у старезній дідовій папасі, що в ній уже багато років неслися кури (та то байдуже!) гарцював Карафолька перед своїм військом, водив його у походи, влаштовував гульбища і козацькі розваги.

Ми сиділи в'кущах і слухали, як долинав з вигону бадьорий запорізький марш:

«Ой чи пан, чи пропав — двічі не вмирати,
Гей, нумо, хлопці, до зброї! На герць погуляти,
слави здобувати!»

Ми скреготали зубами.

Ми ніколи не відчували себе такими самотніми, ображеними і нещасними. Ми, саме ми, за своєю вдачею мусили бути кошовими отаманами...

Ми, а не відмінник Карафолька. Ех, зацурпелити б йому зараз у носа його задраного!..

І що б же йому таке заподіяти, чим би ж його під... той, підкандичити!..

— Слухай, Яво,— стрельнуло мені раптом.—Ти пам'ятаєш «Лист запорожців турецькому султанові»?

— Га? Ну й що?

— Напишімо їм такого листа.

— Як? Вони ж самі запорожці.

— Які вони в біса запорожці! Хіба вони справжні? Фальшиві вони. Самозванці. Подумаєш, предки!.. Так і напишем: предки ваші хороші, а ви чорті-що... Текст листа запорожців у мене дома є — у книжці «Україна сміється». Перелицюєм і буде — во!

— Ходім!

Взявши у мене текст, ми пішли до Яви. Бо у нього над столом якраз висіла картина Рєпіна «Запорожці». Сівши під картиною і дивлячись, як ото весело писали запорожці листа султанові, ми почали писати свого листа.

То була каторжна робота.

І от нарешті після довгих мук народився «Лист справжніх запорожців фальшивому лжекошовому, плюговому відміннику Карафольці і його задрипаному військові»:

«Ти — шайтан дурепський, проклятушого чорта брат і товариш і самого люципера секретар! Який ти в чорта лицар? Який ти запорожець, та ще й кошовий? Слинько ти шепеляве! Дірка од бублика! Реп'ях ти з хвоста собачого! Латка на подертих штанях, шмат відмінника недогризений! Твого зачуханого війська ми не боїмось, землю і водою будем битися з тобою! Не козаком тобі називатися, а у ляльки з безштаньками гратися! Не годен ти доброго слова, хай з'їсть

тебе руда корова! І в голові в тебе не мізки, а полова, опудало ти городне. Отак ми тобі відказали, плюгавче! І за це поцілуй нас у брудні порепані п'яти, свиняче порося ти! Ось-ось-о!»

Ми написали це все великими літерами на півтораметровому сувої шпалерів, що лишилися після будівництва нової хати. До сувою на грубезній мотузці замість печатки причепили суху балабушку — вийшло, на наш погляд, дуже здорово.

Виспівуючи губами: «Трум-пу-ру-рум-пум-пум-пум!» — ми пішли на вигін і урочисто вручили Карафольці «пергамен».

Ми були певні, що авторитет Карафольки після нашого листа впаде й загуркоче, як порожнє відро.

Але того ж дня ми одержали дуже стриманого і ввічливого листа-відповідь:

«Дорогі друзі! Ви лаєтесь дуже красиво, але тільки тому, що ви не козацького роду і вам прикро. Ми прекрасно це розуміємо. Ми залюбки прочитали вашого листа і навіть згодні прийняти вас у своє запорізьке військо писарями — хоч у вас і двійки з мови.

Між іншим, «недогризений» пишеться з одним «н», а «відмінник», навпаки, з двома (див. правило подвоєння приголосних, підручник граматики, стор. 4, § 23).

З привітом.

За дорученням славного війська запорізького кошовий Степан Карафолька».

Це було гірше, ніж якби він кожного з нас привселюдно потоптав ногами.

Ми не дивилися один одному у вічі. Такої скрути ми ще не відчували. Ніколи ми ще не виглядали так жалюгідно перед всім товариством васюківських хлопців. Треба було щось робити. Треба було рятуватись. Бо ще трохи — і навіть шмаркаті першокласники витиратимуть руки об наші голови.

— От якби нам справжню козацьку шаблюку... — зітхнув я. — Або пістоль... як ото археологи викопали... Полетів би Карафолька з кошового в один мент!

— Га? — стрепенувся Ява. — Ага... Шаблюка... або пістоль — це було б справді... Це — сила! Із справжньою козацькою зброєю будь-кого кошовим оберуть...

— Де ж її взяти? — безнадійно спитав я.

— Викопати! — примружився раптом Ява.

— Де? Так вона тобі й лежить під землею... Єдина козацька могила біля села була, та й то уже — фіть!

— А на кладовищі?

— Ти що??? Бр...

— Мудрагель! Хіба я кажу — свіжі могили копати? Теж іще! Знаєш старі могили скраю, понад шляхом? Без хрестів, ледь помітні у траві. Ти знаєш, скільки їм років? Років двісті, а то й більше... Мені ще дід Салимон якось казав, що там його прадід похований... А він хто такий був? Козак, запорожець. А як запорожців ховали? Із зброєю. От і кумекай.

— Так-то воно так... Але все-таки кладовище... Мрець...

— Та який там мрець! Череп, кілька кісточок та й усе. Ти ж бачив, коли археологи копали. Що там може бути, як він двісті років у землі пролежав... Подивися, що од тебе залишиться через двісті років...

— Все-таки... навіть череп... Якось воно...

— Та ми того черепа й не чіпатимемо, — роздратовано сказав Ява. — Шаблю й пістоль обережненько викопаем і знову зариемо. Ніхто й не помітить.

— То, може, хоч діда Салимона спитать?

— Хіба то його власність? То ж не картоплю на його вгороді копати... Та й як ти питаєш: «Дозвольте вашого прадіда викопати...» Еге? Дурний!

— А коли ж копати? Вдень?

— Ну, вдень, як побачать, одразу по шиях надають...

— А коли ж?

— Вночі...

— Га?

— Ти що — боїшся?

— Та ні, але...

— От ти хочеш і справжню козацьку зброю мати, і щоб усе було, як у магазині. Дуже хитрий!

— Ну гаразд, — зітхнув я. — Спробуєм...

...Ви були коли-небудь уночі на кладовищі? Якщо не були — то не ходіть. Страшно... Так страшно, що серце зупиняється.

Це я зараз кажу, а тоді... Хіба я міг показати перед Явою, що я боюсь, коли він, сатана кирпата, вів себе так, наче не на кладовище вночі йде, а в клуб на кінокомедію.

— То боягузи, заячі душі, повідумували, що на кладовищі вночі страшно, — весело казав він. — А насправді, чого боятися? Живих треба боятися, а не мертвих. Мертві тобі вже нічого не заподіють. Пам'ятаєш, Том Сойер і Гек Фінн теж ходили вночі на кладовище. І — нічого...

— Авжеж... Нічого... — криво усміхнувся я. — Тільки в них на очах індієць Джо вбив лікаря...

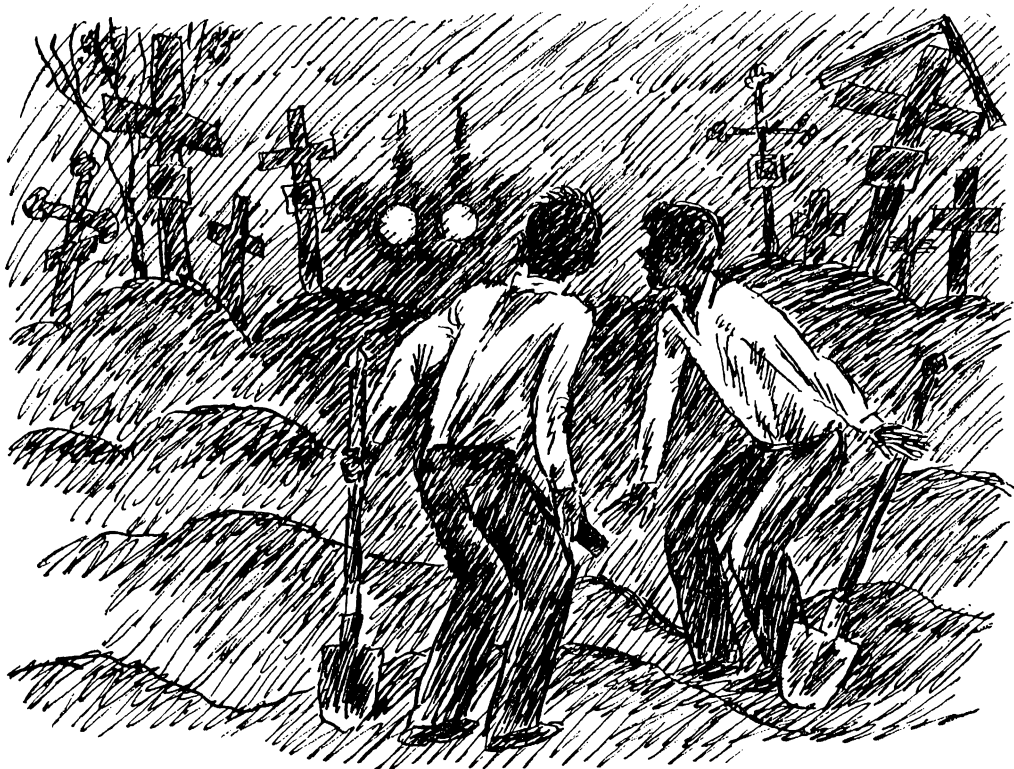
— Ну й що... подумаєш... Але не їх же... — Ява таки забув про індієця. — Скажи краще, що ти просто боїшся.

— Чого б то я боявся, — вимовив я, ледве стримуючи дрож у голосі. І нащо я згадав про індієця, про те вбивство?! Ми проминули

останню хату і підійшли до кладовища. На тлі хмарного неба вималювалися хрести. Місяць визирав з-за хмар, ледь освітлюючи дорогу. Позаду в темній тиші спало село, навіть собак не було чути. За кладовищем, ліворуч, чорнів гайок, а праворуч голий степ аж до крайнеба. І всюди ні душі. Здавалося, що тільки й є на світі оце кладовище і нас двоє. Пригнувшись, ми пробиралися через кладовище, намагаючись не дуже озиратися на всі боки і придивлятися до могил. У кожного з нас у руках заступ. Крім того, в мене ще була щітка від чобіт (замість спеціальної археологічної — де ж бо нам її взяти!), а в Яви — ліхтарик, отой «динамічеський», що я йому колись подарував.

Тихо балакало од вітру вгорі на деревах листя. Десь порипувала суха гіллячка, наче хтось ходив у темряві між могил і скрипів дерев'яною ногою.

Згадав я раптом, як ховали недавно, влітку, стареньку прабабусю Петі Пашка. У нас у селі вмирали нечасто, і, звичайно, всі ми були

на похороні. Я добре запам'ятав її обличчя, зморшкувате і ніби всміхнене.

І уявилось мені, як лежить вона зараз отут, зовсім поруч, під землею, в домовині. Розплющує очі, ворухнеться, хоче підвестися. Я десь читав, що іноді помилково ховають у летаргічному сні, а в могилі «мерці» просинаються і... Волосся заворушилося у мене на голові, взялося дротом, я не можу дихнути... І враз — жжик, жжик! — наче заскрипіли кості.

Це Ява ліхтариком.

— Отут! — шепоче, присвічує ледь помітний у високій траві горбок могили.

— Н-не... н-не ж-жикай... К-краще вже в темряві копати...

Ява й сам зрозумів, що той ліхтарик не для кладовища, — більше не жикав. Кілька секунд ми мовчки стояли, прислухаючись. Потім взялися за заступи. Одночасно увіткнули їх у землю, натисли ногою.

І раптом... Ми так і залякли... З-за могили з темряви на нас дивилися великі зелені очі. Над очима стирчали ріжки... І потім (навіть тепер я не можу спокійно це згадувати) звідти долинув нелюдський, несамовитий, нестямний крик... Такого крику я не чув ніколи в житті.

Наступної миті...

— А-а-а!.. — Я не пригадую, хто з нас перший закричав, але те, що кричали ми обоє, — це точно.

Ми не бігли, ми летіли, майже не торкаючись ногами землі... Такої швидкості, мабуть, не знала наша Васюківка за всю свою багатовікову історію.

Ми влетіли у двір до Яви (він був ближче) і, зачинивши хвіртку, підперли її дровинакою.

Можете сміятися, але тої ночі ми спали у собачій будці. Спали, притиснувшись з обох боків до здорового кунделя Рябка. То був такий лютий псюра, що міг і самого чорта загризти. І як не переконали ми один одного вранці, що ми два йолопи, що то був звичайнісінький кіт, що саме коти інколи так несамовито кричать, — про повторний нічний похід на кладовище годі було й говорити. Ми ніщечком позабирали з кладовища свої заступи і нікому слова не сказали про нашу пригоду.

Незабаром почалися дощі, потім зима, і «Запорізька Січ» на вигоні розпалася сама собою. Ми з Явою змайстрували з старого триколісного велосипеда льодовий самокат, і втрачений авторитет повернувся до нас.

Але після тої ночі я сказав собі: «Павлушо, ти ніколи більше не підеш уночі на кладовище. Ти повинен стати льотчиком, і тобі зовсім не треба, щоб ти почав тіпатися і заїкатися від страху. Хай твої вороги туди ходять. Хай вони тіпаються і заїкаються».

Та, бачите, не минуло й року, і от я знову збираюся вночі на кладовище.

І хоч, як завжди, при самій лише згадці про ту ніч у мене вже повна пазуха мокрого слизького холодного страху, я кажу собі: «Треба йти, Павлушо. Якби це було потрібно особисто тобі, ти б ні за що не пішов. Але тут справа, ти ж знаєш, складна. І ти підеш. Бо ти мусиш повернути годинник господарю за всяку ціну».

Я чую, як поряд зі мною зітхає Ява, і знаю, що він думає про те ж саме.

Ми лежимо й чекаємо, поки поснуть дядько з тіткою. І хоч двері в їхню кімнату зачинені, ми точно знаємо, що вони ще не сплять. Бо тихо. А коли вони заснуть, ми одразу почуємо. Та й не лише ми: в сусідньому будинку почують, бо вікна розчинені. Ви не думайте, я дуже люблю й поважаю дядька й тьотю. Вони хороші, добрі й лагідні. Дядько передовик виробництва (на Дошці пошани висить) і майстер спорту. А тьотя такі коржики пече — вмерти можна! Але що поробиш, коли вони... Ш-ш! Стривайте! Починається. От послухайте!

— Хррр-у-у-у... аур-ур-урррр... хрррррау-ав-ав-аввв... сь-сь-сью-у-у... хрррря-а-а-а... хр-хр-хр-хр-пфу-у-у...

Поснули!

Здається, наче ми потрапили у пащеку до ревучого лева або тигра. От хропуть дядько з тіткою, ну й хропуть! Якби хто влаштував змагання з цього діла, вони, певне, були б чемпіонами світу!

Ми встаємо й одягаємось. Тепер хоч з гармати гати — вони не почують...

РОЗДІЛ XIII

Нічні пригоди.

Постріл у печері

Ми виходимо на балкон. Дістаємо з-під ящика ще вдень заховану вірвовку, прив'язуємо до поруччя. Тільки не думайте, що то ми для якоїсь романтики. Боже збав! Просто ми змушені спуститися з балкона по вірвовці. Бо через двері вийти неможливо — нема кому за нами замкнути.

Та й тітка на ніч ключ до себе в кімнату забирає.

Другий поверх — зовсім невисоко.

А лазимо ж ми, як мавпи. Ще й вузлів на вірвовці понакручували, щоб легше.

Всі вікна темні, лише на п'ятому поверсі світяться два, мов очі будинку. Там мелькають постаті і чується музика — мабуть, справляють новосілля (дядько з тіткою лише тиждень, як переїхали в цей новий будинок біля Печерського мосту). І від того, що зовсім поряд люди не сплять, а веселяться, нічна наша мандрівка здається мені вже не такою страшною і надзвичайною.

Додає мені духу ще й те, що у кишені я міцно стискаю пістолет — стартовий пістолет дядька. Після довгих роздумів і вагань ми вирішили взяти його все-таки про всяк випадок. Але оскільки ми твердо вирішили бути дуже чесними, ми написали дядькові листа і поклали замість пістолета. Ось цей лист:

«Дорогий дядю Гришо!

Вибачте і не сердьтеся, що ми взяли ваш стартовий. Він нам отако треба! Ми йдемо на серйозну операцію. Може, й не вернемось. Тоді шукайте наші тіла у підземеллях лаври. Інакше ми не могли.

Идется про нашу честь. Ми обов'язково повинні повернути одному чоловікові його річ. Ми не можемо, щоб нас вважали за злодіїв.

Про всяк випадок прощайте.

Павлуша. Ява.

А костюм мій новий перешліть тоді мамі.

Ява.

А мого велосипеда хай оддадуть двоюрідному брату Володі.

Павлуша».

Що не кажіть, а уночі в лавру, до тих могил, до мерців усяких лячно йти. І так не хочеться віддалятися од тих двох вікон освітлених, від музики тієї веселої. Але треба поспішати!

Ми сіли на порожній і якийсь самотній трамвай, що одразу швидко (вдвічі швидше, по-моєму, ніж удень) помчав вулицями, весь час тенькаючи на ходу, наче од страху. Вилізли на площі Слави — там, де вічний вогонь і могила Невідомого солдата. І пішки пішли до лаври.

Ми зайшли у знайомий Вальчин двір (знала б вона, що ми зараз тут! Хропе собі — десятий сон бачить!).

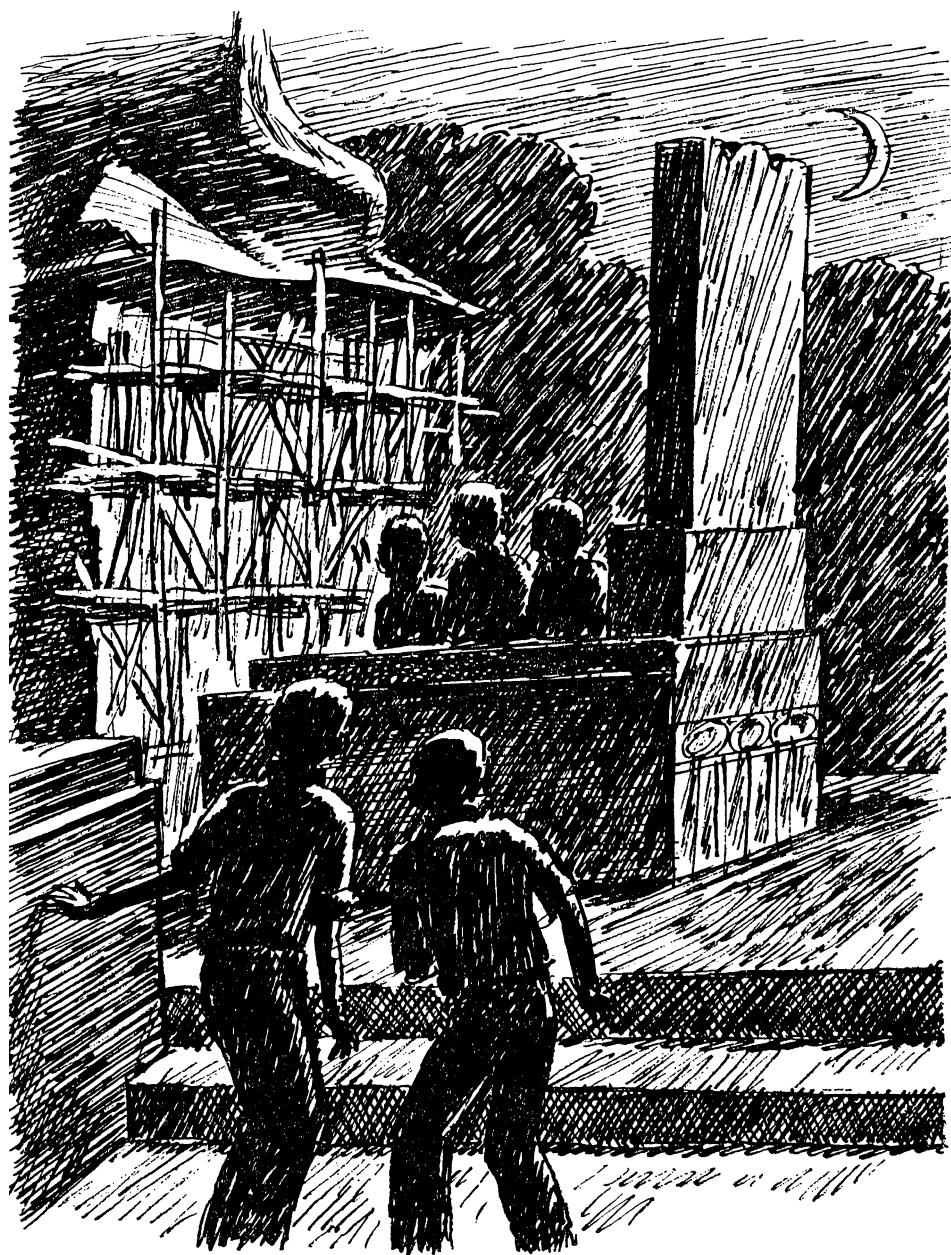
Пройшли за флігель і стежечкою, що гадючилася серед чіпкої колючої дерези, почали спускатися до церкви Різдва Богородиці. З кожним кроком у грудях бухкало все дужче й дужче. І що це за властивість така у темряви — кожен кущик вона населяє жахливими химерними створіннями, що ворущається там, ладні от-от кинутися на вас. Навіть місця, вдень веселі й світлі, здаються вночі страшними й зловісними. А що вже казати про кладовища, церкви, підземелля — куди й удень не дуже весело заходить.

Раптом, наче сповіщаючи комусь про наш прихід, бемкнув з неба дзвін. Раз... Другий... Третій... Ми спинилися, оглядаючись у страшну темінь. Дзвін глухо забивав у серце крижані цвяхи — бемм!.. бемм!.. бемм!..

— Го... годинник на лаврі... дванадцятку б'є! — пошепки догадався Ява.

Ми пішли далі. Ми не змовляли, але обидва намагалися ступати якомога тихіше, майже безгучно — наче хотіли, щоб не почув той, хто чатував на нас за кожним кущем. Спині і потилиці було якось лоскотно, мов чийсь руки простягалися з темряви і торкалися тебе ззаду. Я намагався не озиратися, щоб раптом не побачити зелені очі.

Коли ми вже були майже біля брами, у куцах щось враз зашурхотіло, метнулось, зойкнуло. Ми присіли, зіщулилися, втягнули голови в плечі. І я так стиснув пістолет, що мало не стрельнув. Добре, що спусковий механізм у тому стартовому розрахований на спортсменів і такий тугий, а то я точно бабахнув би з переляку у себе в кишені. Пропали б тоді мої хороші шевйотові штани.

Минула хвилина. Ніхто не нападав. «Це, певно, хтось із Будчиних друзів»,— вирішили ми, повитягали голови з плечей і розпростили плечі.

«Не можна, щоб вони думали, що ми боїмося,— подумав я,— треба йти, карбуючи крок, і сміятися...» Але ноги не послухали мене і по пласких каменях склепистого підворіття «Дзвіниці на Дальніх печерах» пішли знов-таки по-котячому тихо і безгучно. А сміх так глибоко застряв у мене всередині, що я сам навіть його не почув. Зате я почув інше. З-за надгробка на могилі генерала Кайсарова враз долинув приглушений голос:

— Та перестань... Раз уже так — заведем і все... Ніхто вже не прийде... Не змогли просто вийти з дому і все. Точно...

Голос був знайомо-хлоп'ячий, але не Будчин.

— Ви помиляєтесь! Ми прийшли! — несподівано голосно і різко сказав раптом Ява. Я аж здригнувся.

— Га?! — ніби перелякано гакнули за надгробком. І на тлі неба над кам'яною брилою з'явилося три голови.

— А... це вже ви,— почувся голос Будки, в якому звучало (як мені здалося) чи то розчарування, чи то невдоволення — наче він чекав когось іншого.

Вони вийшли з-за пам'ятника. Будка, невеликий хлопчик, якого ми помітили ще у кодлі (він був найменший), і високий худорлявий хлопчина... у чорній масці — мабуть, «чувак». Я мимохіть здригнувся — що не кажіть, а чорна маска уночі, та ще й у такому місці, справляє нехороше враження. Як бачите, мені доводилось здригатися майже щохвилини. «Якщо далі так піде, то я скоро буду безперестанку тіпатися, як у лихоманці. Треба взяти себе в руки»,— подумав я. Але брати себе в руки було дуже важко — якось не давався я собі в руки.

— Ліхтарики у вас є? — спитав Будка.

— Нема,— озвався я.

— Це погано,— сказав Будка.

Звичайно, погано, ми й самі знали. Але в нас справді не було ліхтариків. Як на зло той «динамічеський», що я колись подарував Яві, зіпсувався, а «батареєчного» ми якось по дурості не придбали (аби ж то знаття, що в нас будуть такі нічні пригоди!) і в дядька дома не було. Про всяк випадок взяли ми коробку сірників. Але хіба порівняєш сірники з ліхтариком!

— Ну, гаразд, у нас є, якось обійдемося,— мені здалося, що Будка був навіть радий, що у нас нема ліхтариків.

— Ходімо! — не даючи нам опам'ятатися, сказав Будка. Ми вийшли з лаврського двору, обійшли фортечний мур. Попід самим муром збігали вниз дерев'яні вузьенькі сходи з поруччям. Над сходами нависли віти дерев, темно було, хоч в око стрель, і здавалося, що ми спускаємось у самісіньке пекло.

Признаюсь одверто, мені було дуже страшно і дуже хотілося якось сказати цим крокодилам, що у мене є пістолет, і якщо вони щось, то я... Але як це сказати, я не знав.

Будка і «чувак» освітлювали дорогу кишеньковими ліхтариками, але від цих двох тремтливих плямок світла, що стрибали по східцях, було, по-моєму, ще страшніше. Зійшовши вниз, ми знову почали чогось підніматися вгору (і знов-таки вздовж лаврського муру). Піднявшись трохи, звернули праворуч і пішли по асфальтованій доріжці, що в'юнилася між густих дерев. Ішли мовчки. Нарешті я наважився і пошепки спитав у Будки, який ішов поряд зі мною:

— А чого цей... у масці?

— Для конспірації,— таємниче прошепотів Будка.— Я ж вам казав — його міліція шукає...

«Тю,— подумав я,— по-моєму, у наші дні чорна маска не тільки не маскує, а навпаки. Якщо ти без маски, то ще можна якось прослизнути, щоб тебе міліціонер не помітив, а якщо ти у чорній масці, то міліціонер тебе, нітрохи не вагаючись, одразу — цоп! — і в район».

І раптом мені стрельнуло, що саме зараз можна сказати.

— Нічого,— кажу,— міліція нам до лампи! У нас койшо є! От присвіти.

Будка спрямував світло ліхтарика на мою кишеню, і я наполовину висунув з кишені стартовий.

— Що?!

— Та,— спокійно кажу я,— мій же дядько...— я вже мало не прохопився: «в міліції робить...», але вчасно змикитив, що тільки що ж було «міліція до лампи»,— мій же дядько прикордонник. То ми в нього позичили на хвилинку Макарова... Якраз на случай міліції...

— А... а це... це добре... це харашо...— пропапляв Будка (він цього явно не чекав). Ява пильно глянув на мене — він стояв зовсім близько, і при світлі ліхтарика я добре бачив його погляд. І розумів. Той погляд означав: «А як же наша умова нащот брехні і нащот шалабанів?» Я заспокоїливо кивнув йому. Це мало означати: «Не бійся, все гаразд; якщо ворогові кажуть неправду, це ніяка не брехня, а тактика...»

«Чувак» і той малий ішли попереду, нашої розмови не чули і нічого не зрозуміли. І коли ми рушили далі, Будка ніби ненароком одірвався од нас і наблизився до «чувака».

— Що там таке? — тихо спитав «чувак».

— У них «пушка»,— зовсім тихо сказав Будка, думаючи, що ми не почуємо. Але в мене такі вуха...

— Справжня? — стурбовано прошепотів «чувак»:

— Макарова...

— Та... Вона, мабуть, без патронів.

Далі перешіптуватися вони не змогли, бо ми їх наздогнали. Ми удали, ніби нічого не чули. Те, що вони збентежились,— точно! І це добре. Хай знають, що жартувать з нами годі. Якщо вони здумають що-небудь, ми...

Ми звернули з асфальтованої доріжки і пішли по схилу вниз, продираючись через шалину. Аж от спинились... При тьмяному світлі кишенькових ліхтариків ми побачили обмурований старою замшилою цеглою вхід у якийсь підземний коридор. Вибігаючи звідти, дзюркотів у нас під ногами струмок.

— От вона... печера Ліхтвейтеса,— урочисто сказав Будка.

— Лейхтвейса,— не без уїдливості поправив Ява (пригодницьку літературу ми знали не гірше від них!).

З «печери Ліхтвейтеса» тхнуло вільгістю і холодом. І мені здалося, що звідти тхне могилою... Бр-р-р-р!..

— То, може, ми тут почекаємо, а він винесе,— кивнувши на «чувака», сказав я.

— Якщо ви боїтесь... будь ласка...— глузливо сказав Будка.

От гад! Ну гаразд!

— Ходімо! — скреготнувши зубами, сказав я.

Будь-що я мусив дістати годинника!..

— Ходімо! — сказав Будка.

Перший у печеру, пригнувшись, зайшов «чувак», другий Будка, тоді я, за мною Ява, останнім мусив іти малий... (як потім з'ясувалося, він у печеру навіть не заходив, а одразу чкурнув додому). Підземний коридор був невисокий і вузький, іти можна було тільки один за одним, пригнувшись. Ми чвкали босими ногами у мокві, ноги судомило від холоду. Я раптом гостро відчув, що я під землею, — круг мене вогкість, темрява і жах. І земля немов тисне на мене, душить мене зверху, з усіх боків. Ну точнісінько, як у могилі.

«Чувак» і Будка, що йшли один за одним поперед мене, світили собі дорогу ліхтариками і зливалися в один химерний двоголовий, чотирирукий і чотириногий силует. Ми повернули один раз, другий, — праворуч, ліворуч... Мені вже здавалося, що от зараз-зараз (як це завжди буває в пригодницьких романах) ми вийдемо в освітлену високу печеру, де у великій скрині з награбованими коштовностями лежить «наш» годинник. І раптом...

Раптом мені наче накинули на голову ковдру. Подвійний силует «чувака» та Будки зник. Суцільна непроникна темрява огорнула мене. Я мимохіть спинився. Й одразу відчув, як Ява наштотхнувся заду на мене.

— Що? — приглушено спитав Ява.

— Агов! Де ви? — здавлено гукнув я. І завмер, нашорошивши вуха. У відповідь ані слова. Кругом панувала чорна, мокра, холодна підземна тиша. Тільки десь у глибині цієї тиші чувся шум води — наче з ринви...

— У-у, гади! — у відчаї скрикнув я. — Стій! Стрілятиму! — і я вихопив з кишені пістолет і щосили натиснув на спуск.

Ба-бах! — спалахнувши блискавкою, гримнув постріл.

— Атас! — перелякано верескнув хтось зовсім близько. І щось зашльопало-зашльопало по мокві, наче десятки жаб сіртонувались врізнобіч. Потім десь віддалік гепнулося, зойкнуло — і все. Потонуло у бездонній тиші.

Ява заторохкотів коробкою сірників, виймаючи її з кишені. І раптом — «ой!» — легенько ляпнулось униз.

— Упустив, — розпачливо прошепотів Ява. Я чув, як він ляпав рукою по мокві, шукаючи. Але то було дурне — сірники наші уже нікуди не годилися. І тут я збагнув весь жах, всю страшну безвихідь нашого становища.

Ми були без вогню, самі у заплутаному підземному лабіринті, у цілковитій темряві. Вибратися звідси ми могли тільки навпомацки. Але з таким же успіхом ми могли навпомацки залізти ще глибше в землю. А якщо врахувати, що в таких печерах часто живуть отруйні змії, кажани, величезні щури та інша погань, то...

— Ану бахни ще раз, я знайду... — жалібно сказав знизу Ява.

Я судомливо натиснув на спуск. Ба-бах!.. На якусь мить при спалахові я побачив винуваті похилені плечі мого друга Яви. «Як він

зараз переживас, мабуть, що впустив сірники»,— подумав я і хотів ще щось благородне, людяне подумати (у хвилину страшної небезпеки чогось завжди хочеться бути благородним!), але не встиг...

Раптом почувся тремтячий Вальчин голос:

— Х-хлопчики, не стріляйте! Що ви робите!

Валька! Тю! Звідки вона тут?!

— Агов! Де ти? — радісно гукнув я.

— Т-тут...— і за кілька кроків від нас, за Явиною спиною, несподівано спалахнув ліхтарик.

— О, та ти з ліхтариком! От здорово! А то ми сірники згубили,— бадьоро заговорив Ява, підводячись. І він — в котрий раз уже — гордо глянув на мене: знову його Валька стала нам у пригоді. Та ще й у таку мить! Це вже просто як у кіно...

— А ти ж як тут опинилася? — спитав я.

— Та потім... Ходімо звідси... Тут так страшно...

Та й то правда, поговорити ми ще встигнем. І ми всі втрюх квапливо зашльопали до виходу.

Ху-у!.. Як хороше з підземного мокрослизького холоду попасти в теплі обійми зоряного літнього неба! Якими симпатичними здаються ці похмурі темні дерева! Наскільки краще все-таки на землі, ніж під землею!..

— А що це взагалі за печера? — спитав я, озираючись на чорну роззявлену пащечку підземелля.

— Та це дренажна система. Для підземних вод,— сказала Валька.

І від цих буденних слів «дренажна система» підземелля одразу втратило свою страшну таємничість і стало зрозумілим, чимось на зразок каналізації (хоча я й у каналізацію вночі б не поліз!).

— То що, вони вас завели і кинули? Еге? — спитала Валька.

— Та хто його зна,— знизав я плечима.— Вони поховалися і мовчать. А коли я стрельнув, вони «атас!» — і побігли. Хтось із них навіть гепнувся по дорозі! Аж загуло!.. Якби у нас був ліхтарик...

— Ой хлопчики,— схопилася Валька руками за щоки (навіть ліхтариком собі по скроні стукнула).— Там же колодязі! Може ж, він там убився!..

— Що? Які колодязі?

— Та дренажні ж! Ви чули — вода шумить! То ж іде коридор, а тоді — раз! — колодязь, а тоді знову коридор. Там, де ви були, один хід на схили виводить, а другий — до колодязя. І колодязь глибокий, метрів два, а то й більше. Ой хлопчики!

Ми з Явою презирнулися.

— Ходімо? — сказав Ява.

— Ага,— сказав я.

Це було все одно що утопленику, якого тільки-но витягли, знову лізти у воду.

— Дай ліхтарик,— сказав я Вальці.

Тримаючи в одній руці ліхтарик, у другій пістолет, я хукнув (як на старті) і перший пірнув у підземелля. Якось уже так склалося, що в усій цій історії мені доводилося вести перед. Через мене заварилася вся ця каша з годинником, мені її першому й розхльбовувати!

Я йшов і відчував себе розвідником, що йде на смертельно небезпечне завдання. Мені не було страшно анікапелюшечки. Ззаду хекав Ява, за ним шморгала носом Валька... І взагалі... ми ж ідемо звичайнісінькою дренажною системою... Подумаєш! Тільки чого це так тенькає «під ложечкою»? От іще «підложечка»!.. Тенькає, коли її не просять... Нічого ж страшного... Ми ж ідемо витягувати Будку, що, мабуть, убився, впавши в колодязь. Ой! А щоб тобі... Це просто з-під ніг у мене скочило вбік здоровеннецьке жабище. Тьху!

Аж от те місце, до якого ми були дійшли. Авжеж! Оно ще й сірники наші розмоклі лежать. О, тут коридор завертає і розгалужується. Тепер ясно — вони погасили ліхтарики і скочили за ріг. А потім, коли я стрільнув, кинулися навтьоки. Один побіг цим коридором. А може, вони удвох побігли сюди? Тоді ніхто у ніякий колодязь не падав і не вбивався, і ми даремно йдемо. Ну і прекрасно! Що, хіба я хочу, щоб хтось убивався? Боже збав! Але все-таки треба піти туди, до колодязя. А що, як... Шум води все дужче й дужче. Яка там ринва, це вже

справжнісінький водоспад! Промінь ліхтарика впирається у цегляну стінку колодязя, що, перетинаючи коридор, тягнеться вгору і вниз. Я обережно підходжу. І чомусь спершу дивлюсь угору. Метрів за три наді мною світліє круг зоряного неба, перехрещений товстими ґратами.

Я спрямовую ліхтарик униз. Спершу я бачу метрів за два внизу світле, вибите водоспадом цегляне дно колодязя — там нікого. І я вже вирішую, що все гаразд. Аж раптом — я трохи сам не впав у колодязь з несподіваного переляку. Просто під ногами у себе я бачу мокре обличчя Будки. Вп'явшись розчепіреними пальцями у шпарки між цеглинами, він ледве тримається на прямовисній стіні колодязя сантиметрів за двадцять від краю, де я стою. Він мокрий як хлющ — водоспад черкає його по лівому плечу. Я ще не розумію, що він робить, але я ясно розумію одне: ще мить — і він зірветься вниз. І я рвучко лягаю просто у воду, не встигнувши сказати ні слова, тільки тицьнувши назад Яві ліхтарик і пістолет. І обома руками хапаю Будку за плечі. І лише тоді хрипло:

— Яво, передай ліхтаря Вальці і поможи!

Ще мить, і Ява ляпається на пузо поряд зі мною. І вже вдвох ми держимо Будку за плечі. Тепер він не впаде, не зірветься... Але витягти його нагору отак, лежачи, ми не можемо: він занадто важкий, а ми не геркулеси. Ми лежимо і держимо. Вода заливається нам у холоші штанив, летється по всьому тілу і через коміри сорочки виливається у колодязь. Що це таке, зрозуміє лише той, хто спробує... Додам тільки, що вода крижана...

— Хлопчики! Ой! Що там? Ой! Ну скажіть! — ойкала Валька, підстрибуючи позад нас. Наші тіла заважали їй підійти і самій зазирнути. Та вона б, мабуть, таки не втрималась і пішла по наших тілах (ви ж знаєте дівчачу цікавість!), якби не примудрилась якось всунути між нами свої ноги: спершу одну, потім другу, потім знову — уже просто біля мого носа... І нарешті-таки зазирнула.

— Ой Будка! Ой Будочка! Ой, держись! Та лізь же, лізь! Ну тут же так мало залилось. Ну, будь ласка! Будочко! Ну, ще трошки, — за-репетувала вона. Я вже хотів крикнути їй, щоб вона «закрилася» (киркає, як та квочка, — теж іще допомага!), і раптом відчув, що Будка лізе...

Вальчині зойки вплинули на нього більше, ніж наші зусилля. А зусилля наші були титанічні. Я так тягнув, що здавалось, от-от у мене щось лопне у грудях. Я тільки зараз зрозумів, які ми з Явою ще слабаки. А ми ж себе вважали Власовим і Жаботинським серед своїх хлопців. Ми ж вижимали отой шмат рейки, що в нього у нас в колгоспі на обід калатають, — Ява дев'ять, а я сім разів... А «запорожець» Карафолька ледве три, а Коля Кагарлицький так і зовсім вижать не міг. І коли ми випинали свої біцепси, вони ж здавалися нам твердішими за оту рейку. А зараз... У голові у мене весь

час чогось крутяться слова: «Ох, нелегкая это работа из болота тащить бегемота...», «Ох, нелегкая это работа из болота тащить бегемота...», «Ох, нелегкая это рабо...» Ну геть тобі як зіпсована пластинка... От же буває: причепиться якась пісня або слова — і крутяться, крутяться, крутяться в голові...

Будка вже вчепився руками за верхній край. Ми вже не лежимо, ми вже стоїмо на колінах і тягнемо, тягнемо, тягнемо з останніх сил. Валька теж вчепилася однією рукою у Будчин комір і теж тягне. Ось уже Будка вперся руками, ось уже колінами став на край... Ху-у... у мене тремтіли і підгиналися ноги, коли я підвівся.

— Ходімо, ходімо швидше, хлопчики, на повітря...— зацокотіла Валька.— Ви всі такі мокрі! Ви ж застудитесь...

— Стривай! Ану посвіти... посвіти...— схилився Ява.— Пістолет... Я його десь тут кинув... Десь тут... О!

Він підняв мокрий, у багнюці пістолет. Будка глянув:

— Стартовий? Я... з-разу здогадався,— сказав він, цокаючи зубами, і шморгнув носом.

«Чого ж ти тоді так дременув, що аж у колодязь угнався?..» — подумав я. Але промовчав. Неблагогородно було б...

— Ходімо, ходімо... Ви ж захворієте... Там поговоримо,— тягне нас Валька. Та ми й не збираємось тут затримуватися — мокра одежа холодно липне до тіла, зуб на зуб не попадає.

І ось знову тепле і, здається, таке густе-густе повітря огортає мене з усіх боків.

— Хлопчики, викручуйтесь! Негайно викручуйтесь! Я одвернусь. Я не буду на вас дивитись... Ви що — психічні? Негайно викручуйтесь! Я уже одійшла і одвернулась... Ну!

Ну й уперта вона!

І от ми стоїмо і викручуємось. Всі рештки сил, що лишилися у нас, ми вкладаємо в те, щоб видушити воду з своїх штанів і сорочок. Вода дзюрчить на землю. Ми крекчемо і сопимо. А Валька стоїть віддалік спиною до нас і не обертаючись командує:

— Добряче, добряче викручуйте — не лінуйтеся...

— «Добряче»... Яка розумна! — скриплю я.

— Сама б спробувала... Як воно не викручується,— буркоче Ява.

— Говорити легко...— подає голос Будка.

І те, що ми всі троє однаково голі, і те, що всі цокчемо зубами і що разом бурчимо на Вальку,— все це об'єднує нас з Будкою. І я не відчуваю чомусь тієї злості і ненависті до нього, що раніше. Хоча це ж він примусив нас пережити цю страшну підземну пригоду. І з годинником ще ж невідомо що...

Ото дивно: якщо ти зробиш людині добро, вона тобі стає приємною. І навпаки, той, кому ти заподіяв щось зле, неприємний тобі.

— Де годинник? — не стільки спитав, скільки процокотів я зубами, викручуючи штани.

— Єсть, не хвилюйся... З-зараз получиш...— зацокотів у відповідь Будка, викручуючи сорочку.

— А «ччувак»? Де «чувак»?

— А-а, то такий «чувак»! Б-барахло, а не «чувак»! Втік... І взагалі я про «чувака»... все видумав... То Вовка Іванов... Вона його знає...

— Як?! А годинник?

— Та єсть... У нього. Він тоді у тебе з кишені випав, коли Вовка стягав тебе з мене... Спершу ми хотіли зразу оддати, а тоді я... придумав оце — з «чуваком»... щоб було цікаво... І щоб вас налякати...

— Ге! — сказав я (мовляв, кого ви хотіли налякати?! Нас?!).

— Ми думали завести вас, а вже як ви почнете плакати — вести. Але ми домовлялися усім кодом, тоді б усе було правильно. А прийшов тільки я і Вовка з молодшим братом... Ну і...

— Ти думаєш, так легко вночі вийти з дому! — обізвалася Валька.— Я цілу годину в туалеті просиділа... поки всі про мене забули і поснули. А тоді — через чорний хід. Тобі добре, у тебе дома нікого, мати на нічній зміні... І Вовка з братом на веранді сплять, я знаю... Думаєш, так просто...

— А ти... ти як тут опинилась! — спитав я, судомливо натягаючи штани (Ява і Будка були вже в штанах). Я знав, раз вона почала говорити, вона зараз обернеться,— де ви бачили, щоб дівчина довго говорила, стоячи до вас спиною.

— А мені Юрко Скрипниченко ска... Ой! Я не дивлюсь, я не дивлюсь! Юрко Скрипниченко сказав... Я тільки із студії від Максима Валер'яновича приїхала (розказала йому все, що сталося з годинником)... Іду... Юрко Скрипниченко. Каже: «А ми сьогодні вночі твоїх друзків у печері давити будем! О!» — «Як?» — кажу. «А так»,— каже... І розказав... Ух, я розізлилася! «Ви всі бандити! А ти,— кажу,— ти ще й зрадник, своїх виказуєш...» Він мене — за косу... А я його — трах! — по спині...

— Нічого... Ми з ним ще поговоримо... А зараз ходімо Вовку шукати,— сказав Будка.— Він зовсім втекти не міг... Він десь тут...

І Будка повів нас крізь кущі, крізь дряпучі будяки і жалючу кропиву у яр.

То ось воно як! Настряхати нас хотіли... Видумали все — і про «чувака», і про міліцію, і про схованку у печері. А ми повірили! Як дурники! Як маленькі! Таж і сліпому було видно, що то все брехня. Підземелля... Дванадцята година ночі... чорна маска... Навіть у книжках тепер уже так не пишуть. Ганьба! Ну ж... Хай тільки оддасть годинника. Це все тільки через годинник. Якби не годинник або якби то був мій годинник, я б взагалі... Хай тільки оддасть годинника!.. А що ми йому зробимо?.. Налупцюємо? Якось нема настрою... Не той якось настрій...

— А ви молодці! — раптом сказав Будка. — Не побоялись. І годинник же не ваш. Могли ж просто плюнути і все. З вами у розвідку можна йти.

Ну от, бачиш! Як же ти його налупцюєш після цих слів! Медом розлилися у наших серцях ці слова. Похвала, почута від ворога, — найвища похвала. Стривай, а звідки він знає, що то не наш годинник? Та тільки я розтулив рота, щоб спитати, як з темних кущів, зовсім близько, почувся тихий свист. Будка свиснув у відповідь. Зашаруділи гілки, і з кущів вийшов «чувак» Вовка. Він був все ще у масці.

— Давай сюди годинника! Барахольщик! — наказав Будка.

— А ти? Теж іще! Подумаєш! — Вовка зняв маску. Це був той самий довговидий хлопець, що копнув мене колись по нозі.

— Ти давай-давай, не балакай! — роздратовано повторив Будка.

— На! Дуже він мені треба... — Вовка витяг із кишені годинника...

Мені радісно забилося серце. Нарешті! До останньої миті я боявся, що станеться щось і годинника я не побачу.

Будка взяв у Вовки годинника і простягнув мені (видно, він сам власноручно хотів його віддати):

— Бери!

— Спасибі! — якимось саме собою вихопилось у мене.

— Будь ласка, — ніяково буркнув Будка.

Я не поклав годинника в кишеню. Я не довіряв більше кишеням. Я затиснув його в руці. Я вирішив не випускати його з руки, поки не прийду додому і не покладу під подушку. Ніяка сила не змогла б одібрати у мене зараз годинника.

Ми пішли назад тією ж дорогою. Знову попід муром по вузьких дерев'яних сходах, майже в цілковитій темряві, ледь розбавленій двома жовтими плямками ліхтариків (тільки тепер один з них був Вальчин, — Будка свого розбив у колодязі).

— Звідки ти знаєш, що годинник не наш? — нарешті спитав я.

— Ми все знаємо... — таємничо сказав Будка.

— Та ні, серйозно.

— Та це її брат, — він кивнув на Вальку, — сказав його братові, — він кивнув на Вовку, — от і все. Вони друзять...

— А-а...

— Слухай, Будко, — сказала раптом Валька, — а чого ти подерся в колодязі нагору? Ти ж міг через нижній тунель вийти на схили.

— Та! — махнув рукою Будка.

— Що «та»? Серйозно.

— А що, як вони пішли б не в той бік? І заблудили б? Відповідай, еге ж? У них же ні ліхтарика, нічого.

— І пістолета не побоявся?

— А я б кричав...

Ти диви! То цей Будка майже герой — ліз нас рятувати! Отут і розберись у людях.

Ніби негативний тип і раптом... Ні, не так воно просто сказати, що людина — негативний тип.

— Слухайте,— сказала Валька,— а як же ви доберетесь додому? Зараз уже ж трамваї не ходять.

— А що там добиратися! — сказав Будка.— Спускайтесь до бульвару Дружби, а там по автостраді — і до Печерського мосту. Я їх проведу... До клумби... Чао!

— Чао! — сказав Вовка.

— Пока! — сказала Валька.

— Бувайте! — сказав Ява.

— На добраніч! — сказав я.

Ми розійшлися. Валька пішла у свій флігель (через чорний хід). Вовка пішов у лавру (він жив на території лаври). А ми пішли з Будкою. Ми пройшли проз одну велику цегляну арку — тунель, проз другу, потім спустилися вузькою вибукуваною нерівними кругляками вуличкою. І все це мовчки, без жодного слова. При Вовці й Вальці Будка був досить говіркий, а як лишився сам — замовк. Все-таки він відчував себе дуже незручно перед нами. Та й нам хотілося мерщій попрощатися з ним. Коли ми дійшли, нарешті, до автостради, Будка сказав:

— Ідіть отак прямо — вийдете якраз до Печерського моста!.. Чао! — змахнув він рукою.

Страх не люблю я, коли хтось говорить, а я нічого не розумію. Що б йому таке відповісти? Та думати було ніколи.

— Цоб! — сказав я.

— Цабе! — підхопив Ява.

Це прозвучало, по-моєму, досить переконливо. Я певен, що городянин Будка сприйняв наше «цоб-цабе» як якесь жаргонне вітання. Бо всерйоз помахав нам рукою і пішов назад. А ми потеліжилися по автостраді.

Та якщо ви думаєте, що на цьому наші нічні пригоди закінчилися, то ви погано думаєте, не те думаєте.

Ми підійшли до тітчиного балкона. Вірówka наша була на місці. Будинок давно спав, навіть ті вікна, де гуляли новосілля, вже не світилися.

Ява за своєю звичкою хотів був лізти першим. Але я рішуче відштовхнув його — забув, чи що? — я ж сьогодні перед веду, от іще? Дурень я, дурень! Якби я знав! Але я нічого не знав.

Я поліз угору. Далися-таки взнаки силові вправи по витяганню Будки. Важко було лізти, дуже важко, я й не думав, що так важко буде. Всі м'язи мої тремтіли й боліли. Руки терпили; плечі наче хто ножем різав; ноги весь час губили вірówka, і я безладно метляв ними, як розповите немовля. Якихось три метри — і такі тортури

(спасибі хоч, що будинок малогабаритний: висота стелі два сімдесят п'ять!). Долазючи до балкона, я вже хукав і хекав, мов насос. Ще трохи, ще трохи, і я схоплюся за залізне перехрестя балконних поручнів. І раптом наді мною пролунав зойк: «Злодії!» — і я побачив білу пляму у чорному проваллі відчиненого поруч з балконом вікна (то було вікно кімнати, де спали дядько з тіткою). Біла пляма враз зникла. А далі все сталося так блискавично, що я не встиг отямитись. На балконі з'явилася, наче привид, біла тіточина постать у нічній сорочці. В руках у неї було щось чорне. Тітка перехилилася через поруччя і з вигуком: «А на ж тобі!» — вихилила те чорне просто на мене. Щось гегепнулось мені на голову і полилося на очі, за вуха, за комір, у штани і аж до п'ят. Я відчув на губах знайомий солодкий смак і зрозумів — тітка вихлопнула на мене з каструлі свій улюблений вишневий компот, що стояв на балконі. Ошелешений, ледве тримаючись за віршовку, я одфоркувався й одпльовувався, струшуючи з голови вишні.

Але тітка вважала, що це ще не все. Я вчасно помітив, як блиснув у неї в руці ніж. І зрозумів — зараз вона чикрижне по віршовці, і я, як грязь, ляпнусь на землю.

— Тьотю, не ріжте, це я! — не своїм голосом скрикнув я.

Ніж випав з тітчиної руки і боляче вдарив колодкою мене по маківці. Я не вдержався і з'їхав по віршовці вниз. Торкнувся землі, але не встояв на ногах і сів просто в компот, що калюжею розлився якраз піді мною.

Тільки тоді тітка нарешті розпачливо загукала згори:

— Ой лишенько! Павлушо, це ти?

— Ні, не я! — проказав я, сидючи в компоті. Ява не стримався і коротко реготнув, наче його хтось несподівано залоскотав пальцем під ребрами.

Тітка зовсім отямилась і зарепетувала:

— О господи, як же ти тут опинився? Чого це тебе серед ночі на вірьовці під балкон потягло! І Ваня тут? Ви що, повчаділи? Що ви тут робите?

— Та не кричіть, тьотю, людей побудите! — крізь міцно зціплені зуби проказав я, підводячись і з огидою оббираючи з штанів розчавлені вишні.

Тітка нарешті збагнула, що вона не в бальному платті, а в нічній сорочці, і не варто в такому вигляді знайомитися з новими сусідами. Сказавши нам: «Ідіть, я зараз одчиню», — вона зникла.

Піднімаючись по сходах, ми дуже добре розуміли, що ото відчують воїни, здаючись у полон. Найбільше бентежило те, що ми зараз говоритимемо тітці, як пояснюватимемо свою дивну поведінку. Говорити правду після всього пережитого не було ні сил, ні енергії — дуже багато довелося б говорити. Але тітка ж не відчепиться, сказати щось треба.

— Яво, одмінімо до ранку шалабани, я тебе прошу, — безсило сказав я. — Вранці я на все готовий.

— Гарзд, — сказав Ява.

Часу було обмаль. Видумати щось треба було негайно. Голови наші працювали, мов кібернетичні машини, — мільйон операцій за секунду. Але придумали ми лиш примітивну брехню — буцімто заперечалися, хто з нас швидше видряпається по вірьовці на балкон. А чому вночі? Бо вдень ніхто б не дозволив.

І коли тітка (уже в халаті) відчинила нам двері, ми дуже широко виклали їй цю брехню. Тітка була мужня, рішуча (в цьому ви щойно переконалися), але добра жінка і любила мене дуже (може, тому, що своїх дітей у неї не було). І вона повірила нам. Компот нам у цьому навіть допоміг. Тітка не помітила, який мокрий і жалюгідний на нас одяг. Ми все звернули на компот. Для цього я порадив Яві поляпати компотом свої штани і сорочку, ніби й на нього попало. Хоча його, чортяку, хоч би вишенькою тобі зачепило! Вся порція мені дісталася.

Тітка почувала себе страшенно винною перед нами і дуже вибачалася. А наприкінці сказала:

— Такий компот був! На три дні варила. Я ж думала, що злодії. От жалко...

І незрозуміло було, чого їй жалко — нас чи компоту.

— Тьотю, ви дядькові поки що... не кажіть, — попросив я, прислуховавшись до дядькових до-ре-мі-фа-солів і боячись, щоб він не

прокинувся. Дядько був запальний і під гарячу руку міг посадити нас на поїзд і відправити «к чортів матері додому».

— Гаразд уже, не скажу... А компот? Ну, гаразд, скажу, що випадково перекинула, як уночі свіжим повітрям подихати виходила на балкон. Тільки щоб ви мені більше коників не викидали! Ну, роздягайтесь і — у ванну. А я ваш одяг поперу та сушитися повішу. Гайда!

Ми швиденько роздяглися. Причому я дуже ловко (щоб тітка не побачила) зняв з руки годинника (я його надівав перед тим, як лізти) і поклав під подушку.

Ви коли-небудь мили посуд? Пригадуєте отой запах? Так само запахло, коли ми з Явою заїздили у ванну. Наче то не хлопці милися, а дві каструлі з-під компоту.

І от ми вже у постелі. І вже провалюємося-провалюємося у сон. Ху-у... Нарешті закінчилися наші нічні пригоди. Нарешті закінчилися... Наре... Хр... Хр... Хр-у-у-у...

РОЗДІЛ XIV

„Увага!..

Почали!..

Мотор!..“

Годинник знаходить
свого хазяїна.

Народження
Яви Станіславського
і Павлуші
Немировича-Данченка

Снилася мені якась страшна химерія. Оте мокре могильне підземелля... Я повзу по ньому. Сам один. Без ліхтарика. Але все бачу. І склепіння, на якому висять кажани. І мокрі стіни, по яких збігає вода. І низ, де течуть якісь брудні помії. А попід стінами сидять огидні банькати жаби. І в голові у мене думка: «Та я ж, виявляється, умію бачити в темряві. От не знав! Виявляється, мені ніякого ліхтарика не треба... Бачити у темряві — це мені, як дурному з гори бігти!...» І я повзу, і мені не страшно, і все тому, що я умію бачити в темряві...

Раптом я бачу — ніша в стіні... І в тій ніші сидить на здоровенницькому кріслі-троні (на яких ото царі колись сиділи) наша столітня баба Триндичка. І говорить мені баба Триндичка голосом учительки Галини Сидорівни:

— А чого це ти годинника нашого царського досі не віддаєш, поганцю?

Я здивовано дивлюсь на неї і кажу:

— Я годинника оддам, не хвилюйтесь. Але чого це ви лаєтесь на мене? Самі у школі завжди виговорюєте за лайку і самі лаєтесь. Негарно.

— То ти ще й огризався, шмарогуз? От зараз як дам! — уже голосом мого друга Яви каже баба Триндичка, хапає мене за комір і кидає в колодязь. І я лечу. Уже давно мені треба впасти на дно колодязя. А я все лечу, лечу, лечу... І раптом відчуваю, як хтось мене трима за плечі. Стривайте, та це ж я сам. Лежу ниць над краєм колодязя і держу себе за плечі, себе, який висить у коло-

дязі... І то я... І це я... І мені не дивно, що нас — двоє. «Закон парності!» — думаю я спокійно.

Аж тут я чую голос свого дядька:

— А що це за тіла лежать? Чії тіла?

Я розплющую очі. І мені здається, ніби сон ще триває. Біля тахти стоїть дядько. В одній руці він держить стартовий пістолет, у другій... нашого листа, якого ми лишали замість пістолета (ой леле, ми ж забули про листа!).

— Досить спати, трупи! Вже одинадцята година... То де були ваші тіла сьогодні вночі? Признавайтесь, — суворо говорить дядько і читає: «Шукайте наші тіла у підземеллі поблизу лаври...» Приємну ви мені роботу готували, що й казати. Між іншим, це не ваші тіла перекинули каструлю з компотом? Га? Бо я цій жінчині, — він кивнув на тітку, — не вірю!

Тітка стояла поруч з дядьком і розпачливо дивилася на нас. «Я не винна, голуб'ята! — говорив її погляд. — І невже ж ви мене, стару, обдурили?»

Ми з Явою презирнулися і глибоко-глибоко зітхнули. А тоді я сів на ліжкові і сказав Яві, підставляючи лоба:

— Бий! Не менше шести!

Ява теж сів на ліжку і сказав:

— І ти мені... Обидва заробили... Порівну...

І ми одночасно вліпили один одному по шість шалабанів. Поки ми це робили дядько мовчки переводив погляд з Яви на мене і з мене на Яву, а потім сказав:

— Я не знаю, що це означає. Але мені байдуже. Ви правильно зараз робите. І я хочу підтримати кожного з вас. Я додам вам кожному від себе. Прошу!

І дядько так забамбуривав по лобі спершу мені, а тоді Яві, — я подумав, що голова моя репнула, мов кавун, на дві половини, і з обох половин посипалися іскри.

Ви б бачили дядькові пальці: кожен палець, як сарделька.

— А тепер розкажуйте, — наказав дядько.

— Та пождіть... Усе з голови вилетіло! Так б'ють, та ще й розкажуй, — простогнав я, хапаючись руками за голову і ніби стуляючи оті дві половини. Під моєю рукою росла на лобі здоровеннецька гуля. Я глянув на Яву. На його лобі фіолетово наливалася така сама гуля. Я дивився на Яву, як у дзеркало. Я одночасно відчував і бачив, як росте моя гуля, — хоч те, що я бачив, було не моє, а Явине. Згодом я дізнався, що у кінематографістів це називається — синхронно.

— Ой, що ж ти наробив?! — зойкнула тітка. — Так же ж дітей і повбивати можна!

— Нічого, нічого, — спокійно сказав дядько. — Вони хлопці кріпкі — витримують.

— Еге, вам нічого! А як ми тепер в кіно зніматимемося? — трагічним голосом сказав я.

— Що? Яке кіно? Ану розкажіть!

— Та ви хоч холодне прикладіть. Нате вам ложки! — кинулася до буфета тітка.

Ми приклали до лобів ложки. І отак, тримаючи ложки, ми почали розказувати. Все. Чесно. Розповідь наша, як пишуть у газетах, раз у раз переривалася оплесками і різними вигуками (бо тітка тільки те й робила, що сплескувала руками і вигукувала: «Ох, господи!», «Ну ти диви!», «Ай-яй-яй!»).

Розказали ми найголовніше — про годинник і поклали його («О господи!»). Розказали про Бальку і про Будку, про наші бої і нічні пригоди («Ай-яй-яй!»). Розказали про Максима Валер'яновича, про кіностудію («Ну ти диви!»).

Кінчили тим, що от-от зараз приїде по нас асистент і що ж тепер буде?

— Ну, хлопці, я ж не знав... — сказав дядько. — Я ж не знав, що ви — артисти... Ще ж ваших фотографій на вулицях не продають... Негаразд вийшло... Незручно висвічувати гулями на весь Радянський Союз... Ото було б не брехати, було б зразу чесно признатися... Що ж ми тепер асистентові скажемо?

І тут, буквально як у п'єсі, — тільки дядько сказав цю репліку — у двері постукали. Тітка побігла відчиняти, а ми з Явою у шаленому темпі (як ото, знаєте, у кіно — прискорена зйомка) почали вдягатися. Асистент зайшов якраз у ту мить, коли ми, надівши вже штани, одночасно сунули голови у сорочки (таким чином ні асистент наших облич, ні ми асистента не бачили).

— Драстуйте, драстуйте, я по ваших героїв, — весело сказав асистент. — Хлопці вам, певно, вже говорили.

— Авжеж, — якось винувано сказав дядько. — Тільки вони сьогодні, трошки... так би мовити... не фотогенічні.

Цієї миті ми просунули голови крізь коміри сорочок, і асистент побачив наші гулі.

— Гм, — сказав він. — Привіт, хлопці... Що ж це ви... А втім... — Він одійшов, примружившись, глянув на нас якимось збоку. — По-моєму, нічого... Може, навіть ще краще буде... для типажу... для образу... Ідьмо!

— Та хай хоч поснідають, — заметушилася тітка і побігла на кухню.

— А ви ще не снідали? — здивувався асистент. — Уже ж обід скоро.

— Ми не хочемо! Ми не хочемо! — одчайдушно закричали ми з Явою, наче нас різали. Чого доброго, асистент передумає, поки ми снідатимем!..

— Ой тьотю, не треба нічого! — кинувся я до кухні і зашипів

тітці на вухо:— Я вам ніколи не прощу! Я вам ніколи не прощу, якщо через ваш сніданок...

— Ну хоч візьміть з собою по бутербродику,— плаксиво сказала тітка.

— Давайте, тільки швидше, бо він піде,— прошипів я.

Тітка забігала-закрутилася по маленькій кухні, як квочка. Розбила блюдце, розлила олію і спакувала нам, нарешті, два «бутербродики», що важили, мабуть, кілограма з півтора. Ми не стали сперечатися, щоб не гаяти часу.

— Зараз заїдемо до Максима Валер'яновича і — на студію,— сказав асистент, підводячи нас до газика, що стояв біля будинку.

...Коли ми під'їздили до лаври, я подумав про Вальку. Треба було б взяти її на студію... Вона стільки для нас зробила! Що за свинство! Чому їй не можна?.. Хай стоїть десь там іззаду. Раз є у фільмі хлопці нашого віку, може бути й дівчина... Тим більше — така дівчина! Що могла одна виступити проти цілого гурту хлопців... Що могла вночі піти у підземелля... Що взагалі ні чорта не боїться...

— Слухайте,— сказав я асистентові.— А можна, щоб з нами одна тут дівчина поїхала?

— Дівчина? — усміхнувся асистент.— А хороша?

— Отака! — підняв угору великий палець Ява.— Просто хлопець, а не дівчина... Ви її, мабуть, бачили. Вона вчора була з нами на студії.

— Правда, наказано хлопців, але...

— А її можна загримувати під хлопця. Ніхто не помітить, чесне слово... — з жаром сказав Ява.

— Ну що ж... Катайте по свою дівчину. Поки я заберу Максима Валер'яновича... Чекайте мене отут біля таксопарку.

Ми вилізли з газика, і асистент поїхав.

Біля Вальчиного під'їзду Ява спинився, затупцяв на місці, помацав гулю і сказав:

— Може, ти сам її гукнеш... Чого обом ноги бити?

От крокодил! Він соромиться своєї гулі! Все одно ж вона побачить — рано чи пізно!

Я йому так і сказав. Ще й додав:

— Як хочеш, можеш піти сам. Я не заперечую. Вона ж твоя більше подруга, ніж моя.

— Подумаєш... Ну, ходімо вдвох... Просто я думав...

Що він там думав, а пішли ми таки удвох. Пішли, прикриваючи долонями свої гулі. Далеко йти нам не довелося. Бо ми одразу зустріли Вальку. Просто біля під'їзду.

— О, драстуйте! — радісно вигукнула вона.— Ну, як у вас? Все гаразд? Дома не перепало? Чого це ви за голови держитесь?

— Здоров! Здоров! — ухилилися ми од відповіді.— Ми по тебе... Їдмо на студію... Асистент сказав...

— Невже? Ідьмо! О, то це у вас гулі на лобах!

Таки побачила! Далі ховатися не було сенсу. Ми опустили руки.

— А я знаю, а я знаю, від чого це! — простодушно сказала Валька. — Це ви, мабуть, знову щиглі один одному били... Еге ж?

Ми мовчки кивнули. І тут побачили Будку. Він ішов по подвір'ю, сумний і набурмосений, і не бачив нас...

— Ой, а ви знаєте, — зашепотіла Валька, — Будці так перепало, так перепало... Мати повернулася з роботи раніше, ніж звичайно. Він прийшов, а вона дома. І ви ж бачили, який у нього був костюм... Таке було-о... Мені його шкода... І взагалі він не такий уже й поганий... У всякому разі, не мертвяк, як деякі... Хоча б той самий Юрко Скрипниченко...

Ми з Явою презирнулися. І, по-моєму, одночасно подумали про одне й те ж саме. Треба взяти його на кіностудію!.. Адже нам режисер прямо сказав, щоб ми прихопили одного-двох хороших хлопців. І ми візьмемо Будку. А що! Хай зіграє в кіно. Хай прославиться наш учорашній ворог, який завів нас у підземелля і думав настрахати до смерті... Хай! Нам хотілося бути сьогодні благородними, добрими і великодушними.

Будка не одразу зрозумів, чого ми від нього хочемо.

— Га? Що? — повторював він, лупаючи очима.

— Та на кіностудію ж... У кіно зніматися... Не хочеш? — тлумачили ми. — Ти що, сказився, від такого відмовлятися...

Словом, коли асистент, як домовились, під'їхав до таксопарку, нас було четверо.

Асистент був розумна людина. Побачивши, крім Вальки, ще й Будку, він тільки сказав:

— Ясно... Отже, в перепустці треба поставити цифру 4? Я не помилився?

— Ага, — всміхнувся Ява.

Максим Валер'янович, що сидів у машині, зустрів нас весело:

— Привіт, панове! Нічого не питаю, бачу: все гаразд... Були серйозні бої, але перемога на вашому боці... Так?

Я мовчки кивнув і одтягнув рукав на лівій руці, де був надітий годинник.

— От і добре... От і добре, — Максим Валер'янович якось загадково усміхнувся.

— А що, не знайшли ще того... царя? — спитав я.

— Побачимо, побачимо... — і він знов усміхнувся. Мені здалося, що він щось знає, але чомусь не хоче сказати. І водночас я відчував: те, що він знає, хороше, приємне для нас.

— Ну скажіть, ну, будь ласка, — нетерпляче попросив я.

— Терпець, панове, терпець! Все з'ясується на студії... Кіно, дорогі панове, найчудесніше диво двадцятого сторіччя...

Всі ці загадкові слова ще більше розпалювали. Мене взяла така нетерплячка, що я не міг усидіти на місці: весь час крутився і поглядав у вікно — коли вже та студія...

І от знову низька брама. Знову щити з крилатими словами. Знову: «У людини все має бути прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки...»

«От ти ж іще, їй-богу! Ніколи, мабуть, не бути мені людиною...» — подумав я, мацаючи свою гулю.

Ми під'їхали до отих дверей, що крутяться, і вилізли з машини. — Доведеться нам зараз розлучитися, панове, — сказав Максим Валер'янович. — Мені в павільон, а вам — на озеро... Ми у різних картинах... Запам'ятайте цей день, горобці. Може, для когось із вас він буде історичним і знаменним на все життя. Хтозна, може, хтось із вас стане в майбутньому справжнім артистом. І згадуватиме цей день, як перше хрещення. Ну, ні пуху ні пера. У мене епізод маленький, як звільнюсь, прийду на вас подивитися.

І Максим Валер'янович пішов у двері, а ми попрямували по асфальтовій дорозі. Ми відчували себе урочисто, наче він щойно посвятив нас в артисти. Пройшовши трохи, ми побачили ліворуч біле погруддя лобатого мужнього чоловіка. Нам здалося, що той чоловік з крилами і схожий на якогось гордого білого птаха. То був Олександр Довженко, письменник і режисер, ім'я якого носила Київська кіностудія. Ми бачили його фільми «Земля», «Сумка дипкур'єра», «Щорс» (їх показували позаторік у нашому клубі). Отакі-о фільми! Особливо «Щорс». От люблю такі фільми — про героїв!.. І «Поему про море» ми бачили, і «Повість полум'яних літ», а «Зачаровану Десну» — і книжку читали, і кіно бачили. Дуже цікава там прабаба, яка лається. Так навіть наш Бурмило не вміє. Словом, Довженка ми знали дуже добре.

І те, що одразу після «благословення» Максима Валер'яновича ми пройшли повз Довженка, надало словам старого артиста якоїсь особливої ваги і значущості і настроїло нас ще більш урочисто.

Асфальтова дорога звертала ліворуч до великого сірого будинку, а ми пішли прямо по стежці, повз якісь довгі сараї. Біля них у безладді стояли вози, натачанки, сани, як у колгоспному дворі. Причому деякі старезні — наче з музею взяті, деякі новенькі — мов щойно зроблені. І зовсім цілі були, і поламані. Стали попадатися рештки якихось декорацій: там шмат стіни з двома колонами і вікном (певно, від поміщицького будинку); там поламані сходи і поруччя — все, що лишилося від колишнього капітанського містка; а онде гармата стоїть, низенька, на колесах, як у возі (із спицями) — прапрабаба сучасної артилерії. А в одному місці — так просто купую навалено якихось уламків розмальованої фанери, картону, ганчір'я.

Несподівано з-за кущів попереду блиснула вода. Озеро. Ми пішли до нього. Справжнє і звичайне собі невелике озеро. Справжня

мокра вода, справжнє живе латаття, справжня осока, справжні верби схилилися над водою, справжній хисткий місток-кладка перекинувся з берега на берег. І все-таки ні, не звичайне озеро! Кінематографічне. Посередині на плаву невеличкий дощаний пліт на залізних бочках — понтонах, і на тому плоті розкарячилася триніжка кінозйомочна камера, біля якої пораються двоє у спецівках. Тут же поруч з кінокамерою стирчить на залізній тичці головатий прожектор. А на березі, на тому боці, стоять люди у спецівках і держать великі дерев'яні щити, обклеєні срібним папером, у який ото хороші цукерки загортають. І тими щитами пускають здоровенських сонячних зайців на місток, де стоїть дореволюційний вусатий царський жандарм у мундирі, з шаблюкою. Поряд з ним — дядько у косоворотці. Жандарм і дядько курять і про щось мирно розмовляють.

На цьому березі — грузовик-фургон, схожий на ті, у яких хліб розвозять, стиха гарчить, як собака, що збирається гавкнути. І не в моторі гарчить, а всередині, у фургоні. Як ми потім дізналися, то був так званий «тонваген», що записує звук. На землі у траві гадючаться, переплітаючись між собою, товсті чорні гумові кабелі. І кабелів тих казна-скільки. Одні до тонвагена тягнуться, інші до озера, просто під воду, і аж біля плоту виринають, щоб у кінокамеру і у прожектор вштрикнутися... І ще по землі розкидані оббиті залізом ящики, лавки стоять, стіл якийсь. І серед усього цього люди метушаться, кричать, лаються. Серед них помітив я жінку у білому лікарському халаті. «Еге-е... Мабуть, небезпечне все-таки це діло — кінозйомка. Недарма в них у вестибюлі аптекою пахне... і тут лікар...» — десь далеко-далеко, в глибині душі, дригнулась у мене думка. Дригнулась і завмерла. Не було коли їй розвиватися. Бо знайомий уже нам лисий режисер Женя (Євген Михайлович), який у високих, аж по саме нікуди, гумових мисливських чоботях човгав у воді біля кладки, раптом, побачивши нас, загукав:

— Що ж ви запізнюєтеся? Зриваєте мені зйомку?

І, каламутячи воду, заспішив на берег.

— Привіт, старики!

Чвиркаючи чоботями, він підійшов до нас. Підійшов, схилився, пильно вдивляючись у наші з Явою обличчя, потім випростався і суворо глянув на асистента:

— Що це за інваліди? Я їх не знаю...

У мене зупинилося серце.

— Що це таке, я питаю? — вже на нас суворо дивився він. — Що ви всі — збожеволіли! Як зговорилися! Той захворів, а ці... Що це за гулі? Хіба я просив приготувати мені на сьогодні гулі? Я гулі не замовляю! Такий був типаж! Я так радів! Зіпсували мені типаж!

І раптом — наче то не він кричав, а хтось інший, — тихо й лагідно промовив, підморгнувши нам:

— Ша, хлопці, все гаразд... Гулі, звичайно, не потрібні, але у нас

є для цього Людмила Василівна... Людмילו Василівно! — гукнув він до жінки у білій халаті. Та враз підбігла.

— Людмילו Василівно, зашпаклюйте їм, будь ласка, ці... штуки... І взагалі, зробіть їм обличчя.

Людмила Василівна розчинила свій чемоданчик — у ньому були якісь щіточки, пензлики, тюбики, баночки, фарби, якась замазка, схожа на пластилін. Словом, різне причандалля для гримування.

«Тю, — майнуло у мене в голові, — а я думав, дурний, що то лікар — про всякий нещасний випадок... А воно — гример, на зразок перукаря...»

Людмила Василівна спершу взялася за Яву, він був ближче до неї. Раз, раз, раз — чимось підмазала, підфарбувала, припудрила — і гулю як корова язиком злизала. Нема. Потім Людмила Василівна взялася за мене. Було якось чудно і лоскотно відчувати ніжні дотики гримера, який щось тобі на лиці мазав, розтирав, ще й пудрив (а я ж думав, що тільки жінки пудряться!). Ніколи ж у світі нас не гримували. Оце вперше!.. А коли Людмила Василівна почала потім нам брови й очі підводити, а тоді ще й губи помадою губною мазнула, — я не стримався і заиготів. От якби ми так по селу пройшли. Затюкали б, а може, й щось нехороше почали кидати!

Будка з Валькою стояли осторонь сумні, як собаки під дощем. Вони вже були певні, що їх не беруть, що про них забуто, що вони тут нікому не потрібні... Кепське відчуття!

Режисер, примружившись, наглядав за роботою Людмили Василівни, заходив то з одного, то з другого боку, роздивляючись нас, як циган коней на ярмарку.

Нарешті сказав:

— О, гаразд! А тепер оцим... — і повернувся до Вальки та Будки. Ті одразу засяяли... Якби у них були хвости, вони б заметляли хвостами... Будка стояв під час гримування підкреслено серйозно, бурмосив брови і накоплював губи... Валька кокетувала, зиркаючи нищечком у дзеркало, вмонтоване у кришку чемоданчика. Але красуню кінозірку з Вальки не зробили. Навпаки, на вимогу режисера Вальчину сучасну зачіску «конячий хвіст» було зліквідовано, а волосся неохайно скуйовджено, і Валька одразу стала схожа на безпритульну. Потім всіх нас позамурзували сажею...

«Мабуть, босяків якихось гратимем», — подумав я.

— Де Клава? Де костюми для дітей? Що таке? — закричав раптом режисер.

— У костюмерну побігла... По плаття для дівчинки, — гукнув хтось.

— Не могла раніше?

— Так не знала ж, що дівчинка буде...

— Треба було знати... Як так — діти, і щоб не було дівчинки... Все вам треба пояснювати!

Валька аж зашарілася — стільки галасу через неї.

— Я тут! Я тут! — біжучи, закричала струнка, гарна, підфарбована дівчина (оце справжня кінозірка!). В руках вона тримала якусь шматину.

— Ходімо, реб'ята! — весело покликала вона нас.

За тонвагеном на лавці висів наш кіноодяг. Не одяг, а якесь гноття — під руками розлазилося, латка на латці. Я б таке зроду не надів. Але для мистецтва... Валька з Клавою одійшли за ріг тонвагена, і ми почали перетой... перевтілюватись... А тоді, одягнувшись, вже не втрималися і, присідаючи й тицяючи один на одного пальцями, почали реготатися:

— Ти диви, ти диви на нього — от опудало!

— А ти! Обернись на задні колеса! На себе глянь! Наче з тюрми втік!

— Ой, не можу! Ой, не можу! В такому дранті і губи намащені...

З-за рогу тонвагена вийшла Валька. Вона була у брудному розпанаханому платті, що ледь держалося у неї на плечах. Ми враз виструнчилися і схилилися в поклони:

— Здрастє, ваше благородіє...

Валька, взявши пальчиками за край своєї шматини, присіла, як ото балерини в опері присідають. Ми зареготали всі четверо.

— Досить, досить там! До роботи! — почувся крик режисера.

Коли ми вийшли з-за тонвагена, він повів нас до дерев'яного столу з двома лавками, що по-селянському був укопаний у землю під розлогим деревом на березі озера. Посадив на лавки, сів сам і почав:

— Значить, так, старики! Картина, яку ми знімаємо, розповідає про революційні події 1905 року на Україні... Вас запрошено взяти участь в одному з епізодів... Зміст епізоду такий: на кладці над річкою робітника-революціонера Артема наздоганяє жандарм, щоб затримати. Артем б'є жандарма, жандарм летить у воду... Артем тікає... Ви — у човні неподалік від кладки. Рибалите... Ви бачите цю сцену, страшенно радієте, аж підстрибуєте. І все... Тільки радість повинна бути на повну котушку. Для цього ви собі уявіть, наприклад, що ви не тільки взагалі не любите жандармів (бо ви ж діти робітників), а що цей конкретний жандарм — ваш особистий ворог, що він вас завжди ганяє і таке інше. Ану прорепетируємо. Значить, я жандарм. Біжу за Артемом, хапаю його за руки. Артем виривається, б'є мене в груди. Я падаю — плюх! Ну!..

— Га-аа! Га-ля-ля! І-і-і! Го-о-о! — підскакуємо ми, розмахуючи руками, танцюючи і ревучи на все горло.

— Стоп! — піднімає руки режисер. — Не те! Це вже занадто! Базар. Так ніхто з нормальних людей не радіє. Це з репертуару божевільних. Так ви тільки самі попадаєте у воду та й годі. Треба, щоб було життєво, переконливо.

От тобі маєш. Сам же наказав «на повну катушку»... Занадто... Хе! Побачив би він, що коїться у нас в класі, коли вбігає староста Стьопа Карафолька з криком, що математичка захворіла й уроку не буде. Ото катушка! Ото радість!.. А це...

— Ану, ще раз спробуймо. Тільки серйозно, по-справжньому. Жандарм падає... Плух! Ну!

— А... О... І... — мляво вигукуємо ми, ледь усміхаючись...

— Стоп! — знов піднімає руки режисер. — Ви мене, старики, не так зрозуміли. Це вже крайність. Так радіють лише на похоронах. Невже ви не можете нормально, по-справжньому, переконливо радіти? Це ж ваш ворог! Найзапекліший ворог! І його кидають у воду! Радісно ж бачити таке. Він же так знущався з вас! Стривайте! Це ж він вам учора гулі понабивав! Ну да — він. Що ви, забули, чи що!.. Вчора ви читали прокламацію, наклеєну на паркані, він почав розганяти вас, піхвами тільки — раз-раз! — от вам і гулі... Кат проклятий! Погань! Як я його ненавиджу! — режисер говорив так переконливо, наче це було насправді (слухаючи його, я на якусь мить навіть раптом повірив, що це не дядько, а справді жандарм набив мені гулю).

— І от цей катюга біжить через кладку, наздоганяючи Артема (а це ж ваш друг хороший — Артем!), — збуджено вів далі режисер. — Схопив Артема за руки... Артем розвертається. Тиць жандарма! Той — плух у воду! Ну!

— Го!.. Ха! Ха!.. Ігі!.. Ой!.. — підхопилися ми всі разом у щирому запалі.

— О! Годиться! Молодці! Спасибі! Щоб так було під час зйомки. Домовились? Людмила Василівно! Людмила Василівно! (І знову підбігла жінка у халаті з чемоданчиком). — Відновіть їм, будь ласка, їхні гулі. Та підмалюйте добренько, щоб було видно. Доведеться в епізоді на явочній квартирі дати репліку про ці гулі...

Поки Людмила Василівна поралася біля нас, Валька шепнула мені на вухо:

— Пишайтеся! Ваші гулі увійдуть в історію мистецтва. Вони допомагають створити художній образ.

— Кінчай! — сказав я незалежно, але тільки для годиться, щоб приховати горду радість: а що ж! Через нас навіть репліку якусь нову у фільмі дають!

— Ходімо, ходімо! Починатимемо зйомку! — сказав режисер.

Він підвів нас до човна.

— Веслувати вмісте?

— Го-го! — вигукнув Ява. — Ми ж у плавнях вирости!

— Прекрасно! Значить, так: дівчина сяде на носі. Ти, — показав він на Будку, — отут... ти, — взяв мене за плече, — з веслом отут... А ти, — сказав він Яві, — з правилом на кормі... На кормі й на носі, як бачите, вірówki з каменюками. Заякоритесь там, де скажуть.

І слідкуйте, щоб човен не знесло. І ще одне — ні в якому разі не дивитися в апарат! Тільки на жандарма. Бо зіпсуєте мені кадр.

Ми сіли в човен, Ява відштовхнувся веслом. Я гребонув раз, ще раз, намагаючись робити це якомога красивіше і хвацькіше — хай бачать, як я вмю!.. Але вже втретє гребонуту не встиг.

— Стоп! — заволав оператор, що по той бік кладки націлявся на нас з плоту кінокамерою. Від несподіванки я тіпнувся, черкнув веслом по воді, затримуючи його, і оббризкав Будку і Яву. От тобі й показав, як я вмю!

— Назад! — закричав оператор. — І трошки ліворуч... А тепер праворуч... Вперед трошки... Ні-ні, це багато. Назад. Ліворуч тепер... Ще трохи... Досить, досить. Трошки праворуч...

Хвилини п'ять, не менше, ми отак маневрували під командою причіпливого оператора, аж поки він крикнув:

— Сто-оп! Кидайте якоря! І сидіть тихо, щоб не збити човен...

Ява на кормі, а Валька на носі скинули у воду каменюки, і човен став. Ми завмерли, чекаючи зйомки...

— Увага, увага!.. Приготуватись! Починаємо... — почувся несподівано гучний голос режисера. Він уже, виявляється, стояв біля оператора на плоту, приклавши до рота блискучий бляшаний рупор. Як він опинився на плоту, ми так і не помітили — наче пройшов просто по воді, мов Христос.

Жандарм і дядько покидали цигарки. З берега по кладці підбіг до них юнак у береті. В руках у юнака дощечка, зверху пофарбована смугасто, як шлагбаум, а внизу чорна, наче іграшкова класна дошка, і на ній крейдою написано:

•АРТЕМ•
297—І

— Увага!.. Почали!.. Мотор!.. — крикнув режисер.

Юнак у береті розчепірів отой «шлагбаум» на дощечці, підніс до самісінького носа жандармового — клац!

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль перший... — крикнув юнак, дощечку під пахву і пригинцем швидше на берег. А жандарм з Артемом уже зчепилися. Вовтузяться на кладці. Тоді Артем враз вирвав руки, розмахнувся... бемц! — жандарма в груди. Жандарм — беркиць! Шубовсть! Ого-го! Бризки здійнялися аж до неба — не те, що від мого весла! Мить — і вже з води стирчать тільки жандармові чоботи. А Артема й сліду не стало. Закипіла вода — тиць! — вигулькнула голова жандармова. Кашкета нема, волосся очі заліпило, з носа тече, звідусюди тече, вуса, як у моржа, з рота вода фонтаном, на півтора метра. Ух ти! Здорово грає.

— Та радійте ж, радійте! — почулося враз з плоту одчайдушне режисерове.

Ми здригнулися, презирнулися розгублено, підхопилися... У мене не було дзеркала, і я не бачив свого обличчя, але у Вальки, у Яви і в Будки обличчя були, одверто скажемо, дурнуваті. Очі витріщені, роти роззявлені, перекривлені. То була, звичайно, не радість. То було казна-що.

— Стоп! — закричав режисер. Десь щось клацнуло. Гарчання тонвагена вщухло.

— Ви що, поснули? Хто за вас гратиме — я? Ви ж в одному кадрі з жандармом. Жандарм падає... Наїзд трансфокатора — ви радієте... Я ж попереджав. Зіпсували мені перший дубль. І жандармові треба перевдягатися. Бачите, що накоїли.

Ми сиділи, як побиті. Ми так захопилися грою жандарма, що прогаляли мить, коли нам треба було зрадіти. Ну що ви хочете! Це ж все-таки наша перша в житті зйомка! А ви хочете, щоб ми вам одразу стали, як Аркадій Райкін!

Жандарм виліз із води, посварився на нас кулаком, але без злості, усміхаючись. Ще й підморгнув. І пішов за тонваген перевдягатися.

— Нехорошо вийшло! Підвели ми їх! Давайте хоч зараз добре зрадіємо! — зашипів з корми Ява.

— Ага,— сказав Будка.

— Ну да,— сказала Валька.

— Авжеж,— сказав я.

Поки жандарм перевдягався, я накопичував у собі радість,— сидів і згадував все найкраще, найрадісніше, що було в моєму житті: і як мені нові футбольні бутси купили, і як я найбільшого на баштані кавуна вкрав, і як мій ворог відмінник Карафолька двійку з фізкультури схопив... Я спіймав на собі Явин погляд. Він дивився на мене з уїдливою посмішкою. Я знаю, що він згадує! Він згадує, як я, стрибаючи при всіх з верби у воду, зачепився трусами за гілку, розпанахав труси і летів у воду голий... Ну добре, хай згадує, мені для мистецтва не жаль! Аби тільки зйомку не зривав!

— У, гад, жандарм Європи, так тобі й треба!.. Хі-хі-хі! — це шепоче про себе поряд зі мною Будка — настроює себе, готується. Мені не видно і не чути, як готується Валька, але я певен, що вона теж готується. Ух, ми зараз дамо! Ух, ми зараз зрадіємо!

З-за тонвагена вийшов жандарм у новому сухісінькому мундирі — наче й не падав у воду.

І от знову вони стоять з Артемом на кладці.

— Увага... Починаємо... Мотор! — кричить режисер.

І знову підбігає юнак у береті, клацає своїм «шлагбаумом» і вигукує:

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль другий...

Гарчить тонваген. Борюкаються жандарм з Артемом. Бемц!.. Беркиць! Шубовсть!.. Жандарм у воді...

Ми підхоплюємося...

— Стоп! — кричить режисер.

— Тю-у-у...

Пропав такий заряд...

Виявляється, тікаючи, Артем послизнувся і впав. Він був ще в кадрі. А Артем — герой і не повинен падати. Герої не падають. В кіно падають тільки негативні персонажі.

Винуватий Артем бубонів:

— Звичайно... Накидали тут лушпиння якогось... І канатоходець послизнеться...

Режисер хмуриться і мовчить. Головних героїв фільму режисери не лають. Режисери лають лише статистів.

Жандарм вилазить з води, свариться кулаком на Артема, але вже не усміхається і не підморгує. Іде за тонваген перевдягатися.

І от знову...

— Увага... Починаємо... Мотор!

Клац! — «шлагбаум».

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль третій...

...Бемц! Беркиць! Шубовсть!

— Ура! Га-га-га! Го-го-го! — мов скажені, по-справжньому радіємо ми, радіємо не стільки «по ролі», скільки тому, що нарешті нас знімають. Бачимо, режисер усміхається, киває нам, задоволений. Ну все!

— Стоп! — гукає раптом оператор. — Не годиться! Гілляка перебиває дівчину...

От іще!.. Ми вороже дивимося на Вальку, ніби вона винна, що її перебиває якась гілляка...

— Зрубати гілляку!.. Негайно!.. Що за свинство!.. Не можуть підготувати зйомку! Зриваєте мені роботу! Чорті-що робиться на цій студії! — кричить режисер невідомо на кого.

Ми сидимо, гордо поглядаючи навкруги. Ми не винні. Ми добре зіграли. Режисер нам кивав і усміхався. І це справді свинство, що цей дубль зіпсовано. Виходить, даремно ми раділи.

Жандарм вилазить з води, ні на кого кулаком не свариться, але про себе щось бурмоче, — видно, лається... Що ж, ми його розуміємо. Падати у воду не легше, ніж радіти.

— Увага... Почали... Мотор!

«Шлагбаум».

Клац!

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль четвертий...

Бемц! Беркиць! Шубовсть!

— Га-га-га!.. Урра!.. Го-го-го!.. І-і-і!..

— Стоп! Ще раз! Жандарм не досить виразний.

Будеш тут виразним — четвертий раз у воду гепатися!..

— Увага... Почали... Мотор!..

«Шлагбаум».

Клац!

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль п'ятий.

Бемц! Беркиць! Шубовсть!

— Стоп!

У жандарма одклеївся один вус... А що ж ви хочете! Таких тортур живі вуса не витримують, не те що приклеєні.

Іде за тонваген мокрий жандарм. Виходить з-за тонвагена сухий жандарм.

— Увага!.. Почали... Мотор!..

«Шлагбаум».

Клац!

— «Артем»... Двісті дев'яносто сьомий... Дубль шостий...

Бемц! Беркиць! Шубовсть!

— Га-га! Го-го! Ох-ох-о!.. Хі-хі!..— стараємося ми.

— Стоп! Молодці! Нарешті! Здається, тепер все! Гаразд! — задоволено каже режисер. Ми розпливаємося у радісній усмішці. І раптом він застигає, вирячивши очі:

— Що це?! На руці?!

Я не розумію, що це до мене, і якийсь час іще радісно посміхаюся. Будка штовхає мене в бік. Я дивлюсь на свою руку і все розумію...

— Го-годинник...— мимрю я.

— Що-о?! Вбивця! Де ти бачив, щоб діти бідняків до революції носили годинники! Ну! Зарубав мені всі дублі. Ну!— якимось плаксивим голосом вигукував режисер, потім підніс до губ рупор і вже звичайним своїм голосом закричав:

— Всі лишаються на місцях! Перезйомка! Перезйомка! — а тоді знову плаксиво до мене: — Знімай негайно ж годинник і оддай на берег! Негайно!

У мене враз задерев'яніло всередині, я опустив голову і сказав:

— Не оддам!

— Га?! Що?! — не повірив своїм вухам режисер.

— Не оддам... Це не мій годинник... Він уже раз пропадав. А я його сьогодні хазяїнові оддати мушу.

— То що ж ти мені всю зйомку зіпсувати хочеш?!

— Якщо так — я краще не зніматимуся. Я на берег піду.

Мокрий жандарм, що стояв по пояс у воді неподалік і слухав цю розмову, сказав:

— Ну, давай уже мені той нещасний годинник...

— Еге... Які бистрі! — кажу я і ховаю руку з годинником за спину, наче жандарм хоче його силоміць відняти.

— Не довіряєш? — усміхається жандарм.

Я мовчу.

І раптом жандарм тихо так, тихо каже:

— А я тобі на пляжі довірив... Не побоявся...

Наче мене батогом по спині вперіщили — тіпнувся я і рота роззявив. Що-о?

— Не впізнаєш? — усміхається жандарм.

Я вдивляюсь, вдивляюсь, вдивляюсь... Ні, не може бути. Не схожий же зовсім. Обернувся я до Яви — він тільки плечима знизує: теж не впізнає.

Озирнувся жандарм навкруги, когось очима шукаючи, зупинився поглядом на Людмилі Василівні у білім халаті, кулаком на неї посварився (його улюблений жест) і крикнув:

— У-у... Розмалювала мене так, що хлопці власного годинника повернути не хочуть.

Бачу — всі кругом сміються: і Людмила Василівна, і режисер, і оператор, і всі-всі, хто біля озера. І Валька, бачу, вже сміється, і Будка, і Ява рота розтягує. Значить, це він-таки, він — наш незнайомець з тринадцятої квартири. Ну я й собі почав усміхатися, а тоді й кажу:

— А чого ж ви такий... Казали: «Цар, цар», а насправді — жандарм звичайнісінький. А ми, дурні, по всьому Києву царя шукали.

Ще дужче засміялися всі.

— Все правильно, — сказав жандарм-незнайомець. — Щодо царя — ніякої з вашого боку помилки немає. Царя я таки граю. У цьому ж самому фільмі. І царя, і жандарма — дві ролі. Це ось Євген Михайлович так задумав. А взагалі вибачте, дорогі, що я стільки клопоту вам завдав своїм годинником. Повірте, зовсім не хотів... Дуже я тоді поспішав... На репетицію... Мені Максим Валер'янович розказав про ваші переживання... Чого ж ви не здогадались зайти у пляжну міліцію?.. Я ж туди спеціально забіг — попередив і адресу свою залишив...

— Ну досить, досить... — усміхаючись, перебив його режисер. — Потім побалакаєте. У вас-бо добре закінчилось, а от у мене! Біжіть передягайтесь. Перезйомка! І все через вашого ж годинника.

— Боюсь, що нічого з передяганням не вийде, — зітхнувши, сказав цар-жандарм. — Це був останній сухий мундир, — і він двома пальцями взяв себе за край галіфе, з якого струменіла вода...

— Як?! Клаво! Клаво! Де сухі мундири для жандарма? Щоб зараз же мені були сухі мундири! Чекаю! Негайно! Ви зриваєте мені зйомку!

— Євгене Михайловичу! У костюмерній було шість мундирів. Всі шість... підмочені, — Клава захихотіла. — Більше взяти ніде. Треба ждати, поки висохнуть.

— Що — ждати? Що — ждати? Сонце не буде ждати. Сонце он уже сідає, — кричав режисер, хоча сонце ще й не думало сідати.

— Євгене Михайловичу, — спокійно сказав оператор. — Я думаю, перезнімати не треба... Я певен, що годинника в кадрі не було... Я б його помітив... От проявимо плівку, і ви переконаєтесь...

— А якщо був?

— Тоді перезнімемо.

Операторові таки пощастило вмовити режисера...

Режисер оголосив перерву на обід.

— Після перерви знімаємо епізод «Зустріч Артема з Марією»...

— Ви, друзі, не тікайте,— сказав нам цар-жандарм.— Я зараз перевдягнуся і вийду. Я сьогодні більше не знімаюсь. Марію граю не я... Тож не тікайте. Сьогоднішній день нам треба відзначити. Максиме Валер'яновичу, ви почекайте мене біля прохідної. Добре?

Максим Валер'янович, що вже давно, з третього дубля, сидів на стільці біля тонвагена, закивав, усміхаючись.

Ми пішли переодягатися. А потім підійшов асистент, той, що приїздив по нас, і вручив нам усім по три карбованці. Виявляється, всім статистам, хто бере участь у зйомці, платять за день по троячці. Оце здорово! Мало того, що ти в кіно знімаєшся, славу здобуваєш, так тобі ще й платять за це.

Прощаючись з нами, Євген Михайлович сказав:

— Спасибі вам, дорогі друзі, за допомогу. Молодці! Створили дуже переконливі образи революційно настроєних дітей бідняків періоду 1905 року. Якщо доведеться перезнімати, ми вас запросимо. До побачення!

І він кожному з нас потис руку. Ці режисерові потиски плюс троячки справили на нас дуже хороше враження. Настрій у нас був блискучий. По-моєму, з такого настрою починається щастя.

Біля пам'ятника Пушкіну Олег Іванович (так називали нашого незнайомця з тринадцятої квартири) взяв таксі, і ми поїхали. Ми поїхали туди, куди не тільки «до шістнадцяти не...», а мабуть і «до вісімнадцяти не...» — ми поїхали в ресторан. В отой, що стоїть на горі над Хрещатиком, на найвищій, як кажуть, точці Києва,— в ресторан «Москва». І через усі шістнадцять поверхів піднялися швидкісним ліфтом на самісінький дах.

Весь Київ лежав під нашими ногами, іграшкові машини і троллейбуси сновигали по Хрещатику, а на тротуарах метушилася якась комашня, а не люди. І видно було так далеко, що, здається, ще трохи — і побачиш рідну Васюківку...

Ми сіли за столик, і до нас одразу підбігла молоденька офіціантка, ще здалеку всміхаючись і вітаючись з нами, а певніше — з Олегом Івановичем і з Максимом Валер'яновичем. Так вітаються тільки з тими, кого добре знають, поважають і люблять.

Олег Іванович почав замовляти всілякі страви. Довго замовляв — офіціантка дві сторінки у блокноті списала.

Повз нас пробіг якийсь дядечко-офіціант і теж дуже лагідно привітався, киваючи Максиму Валер'яновичу й Олегу Івановичу. Офіціант держав на руці велику тацю з тарілками, що парували і дуже смачно пахли.

— Що це так пахне? — тихо спитав мене Ява (ми ж зранку нічого не їли — навіть про бутерброди свої забули).

Офіціантка почула і повернула до Яви свою усмішку:

— Це шніцель. Хочете?

Ява почервонів, як мак. Вийшло, що він напросився на той шніцель.

— Аякже, аякже... Всім шніцелі неодмінно. Ми ж голодні, як вовки! Цілий день знімалися... — голосно на весь ресторан сказав Олег Іванович.

Тут уже ми всі четверо почервоніли — від задоволення і гордощів.

Офіціантка кудись побігла і почала носити на наш стіл різні пляшки й тарілки.

Ми бенкетували в ресторані, як справжні дорослі артисти. Ми їли численні закуски: шпроти, сардини, шинку, галантин (це така куряча ковбаса), салати, ікру, краби... Їли шніцель... Їли тістечка, цукерки й морозиво...

Максим Валер'янович і Олег Іванович пили коньяк. А нам дали по трішечки шампанського, від якого на нас тільки гикавка напала. Ми ховалися за салфетками з тою гикавкою й уважно слухали, що говорив Олег Іванович:

— Дозвольте випити за ваші успіхи, юні друзі! За ваші перші кроки по тернистому шляху мистецтва! Того, хто ступає на цей шлях, чекають і великі муки, великі страждання... і велике щастя. Дозвольте випити за ваше щастя!

Ми дозволили.

Ми сиділи і нищечком озиралися навсібіч. Якись вусатенькі молодики і фарбовані дівчата, що сиділи за сусідніми столиками, перешіптувалися, позираючи на нас...

Це була слава.

Та слава, про яку ми так давно мріяли.

Так от вона яка — слава! Ресторан, столики з паперовими салфетками у вазочці, весь Київ під ногами, галантин, шніцель, шампанське і гикавка... Хорошо!

Випивши за наші успіхи й за наше щастя, Олег Іванович та Максим Валер'янович дали нам спокій і завелися за якогось Степана Степановича, який «ні біса не тямить, вибачте, в мистецтві і тільки заважає створювати справжні художні фільми».

Хоча й був той Степан Степанович нехорошим чоловіком, але ми відчували до нього вдячність, бо через нього ми могли нарешті відпочити від свого щастя і приділити належну увагу тістечкам, цукеркам і всім тим ласощам, що стояли на столі. А все те було таке смачне, таке смачне, що в нас три дні потім боліли животи...

...А через три дні, коли ми видужали, ми почали обережненько протринькувати свої перші в житті зароблені на мистецтві троячки. Ми протринькували їх і колективно (разом з Будкою і Валькою), і індивідуально (удвох з Явою).

Ми з Явою немов переродилися після того «зйомочного дня». Ми ходили замріяні, меланхолійні, задумані, наче сонні.

Нас не тишили ні захопливі ігри у густих чагарниках попід лаврою (Будка ввів нас у свою компанію, яка виявилась зовсім не злочинною і щодня грала у щось цікаве). Нас не манили тихі прогулянки з Валькою і її подругами.

Нас не тишили всі численні радощі «містечка розваг», куди широко дорогу відкривали нам наші троячки.

Іншого, зовсім іншого ждали серця наші.

Лаштунки, декорації, грими, приклеєні вуса й брови, вогні рампи, прожектори, кінозйомочні апарати і... аплодисменти, аплодисменти (ох як жаль, що на кінозйомках не аплодують),— от чого хотілося нам нестримно, шалено, до болю...

Ми ходили на дорогу і дивилися, чи не їде по нас асистент з кіностудії. Але асистент не їхав. На студію нас більше не запрошували. Ні зйомки, ні перезйомки для нас не було.

Тоді ми йшли і довго ходили по місту, зупиняючись біля театрів, дивлячись на яскраві афіші і зітхаючи.

А потім йшли і з горя пропивали свої троячки на газований воді з сиропом.

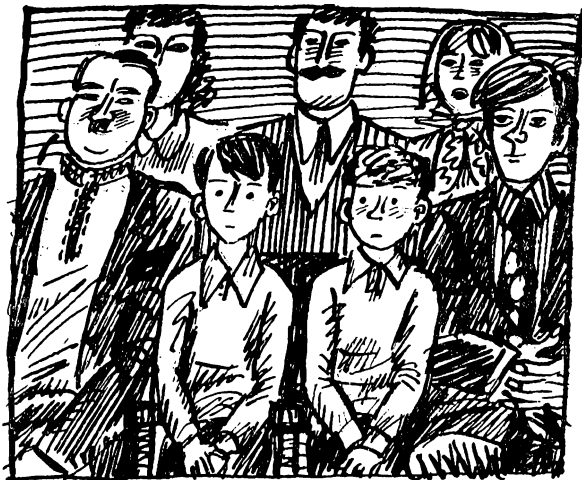
І от одного разу, сидючи у павільйоні «Соки-води» на бульварі Дружби народів за склянкою доброго лимонаду, ми... Ну, звичайно, це була Явина ідея. Як все геніальне, вона була дуже проста, і дивно, що вона не народилась у нас раніше. Створити театр!.. Свій власний театр у Васюківці! Не який-небудь драмгурток, що готує одну миршаву постановку до свята, а потім розпадається. Ні! Театр! Справжній постійний театр з багатим репертуаром... З емблемою (у МХАТІ чайка, а в нас може бути крижень, дика гуска чи хоч би черногуз), з швейцаром у гардеробі (дід Салимон отака кандидатура для цього!), з білетами від карбованця — перший ряд, до двадцяти копійок — гальорка (обов'язково! Безплатно тільки паршиві драмгуртки виступають)... Словом, справжній художній театр. А що? Сільська «третьяковка» може бути, а сільський МХАТ — ні?

Більше в Києві робити нам не було чого. І хоч ми ще мусили гостювати не менше тижня, ми того ж дня заскиглили, що страшенно скучили за домівкою, вмовили тітку взяти квитки і почали збиратися.

Великі діла чекали на нас у рідній Васюківці.

РОЗДІЛ XV

Загибель
Яви Станіславського
і Павлуші
Немировича-Данченка.
І все-таки ми живемо!
Держись, людство!

І от ми лежимо горілиць на траві, дивимосся у небо, де глузливо підморгують нам зірки, і страждаємо. На весь космос, на весь Всесвіт страждаємо. І нащо ми придумали отой ВХАТ на свою голову!

Ну як тепер показатися людям після такої ганьби! Як подивитися їм у вічі...

І це ж не вперше. Уже ж був сигнал! Зла доля підкралася до нас заздалегідь.

Вперше відчували ми це тоді, коли в клубі показували новий, щойно випущений на екрани фільм Київської кіностудії імені Девженка «Артем».

Про те, що в цьому фільмі головні ролі революційно настроєних дітей грають артисти Рень і Завгородній, давно знало не тільки наше село, а й три сусідніх: Піски, Яблунівка і Дідівщина... І оскільки фільм показували спершу у нас — нетерплячі наші родичі з Дідівщини, Яблунівки й Пісок притарабанили того вечора на возах, мотоциклах і велосипедах у Васюківку. В клубі нічим було дихати від родичів.

Ми з Явою сиділи у першому ряду в білих сорочках і новеньких рипучих черевиках поруч із головою колгоспу Іваном Івановичем Шапкою і завклубом Андрієм Кекалом. На афіші, яка вже три дні висіла на дверях клубу, величезними літерами було написано, що після перегляду буде «зустріч з учасниками картини...» Андрій Кекало вважав це за «пункт номер один» у плані культроботи на травень місяць. Ми три дні не грали у футболу, — писали конспект зустрічі і хвилювалися.

І от почало крутитися кіно. Ми витягли вперед шиї і завмерли. Кіно крутилося.

Уже прокрутилося півкартини. Нас не було...

І раптом ми з жахом побачили, що знайомого на́м жандарма Олега Івановича, «нашого жандарма», на смерть убили революційні маси. Ми похололи... Як же це так? Як же він, мертвий, буде за-тримувати Артема на кладці? І як же тепер буде з нами?

Судомливо вчепившись руками в стільці, ми дивилися на екран. Ми ще розраховували на диво — що жандарм оживе (чого тільки не буває в кіно!). Але дива не сталося. Жандарм не ожив. Не було у фільмі ні річки, ні кладки, ні — бемц! беркиць! шубовсть! — ні революційно настроєних дітей бідняків... Не було того епізода, в якому ми знімалися... Не було зовсім...

І коли в залі нарешті спалахнуло світло, ми сиділи у своїх білих сорочках і в нових рипучих черевиках жалюгідні й нещасливі. Але наші родичі були хороші родичі, благородні і лагідні. Замість того, щоб сміятися й глузувати, вони наперейми заспокоювали нас.

— Нічого, нічого... Мать, щось у них сталося такеє, що... — казав двоюрідний дядько з Дідівщини.

— А скоріше усього з технічних причин... Через який-небудь брак... Самі ж розказували, як воно марудно знімалося, — казав троюрідний брат з Яблунівки.

— Ага, ага... Плівка засвітилася абощо... Всяке буває, — підгалдикувала п'ятиюрідна тітка з Пісок.

Один тільки завклуб Андрій Кекало позирав на нас косо — ми йому зірвали «пункт номер один» у плані культроботи на травень місяць.

Родичі як у воду дивилися. Через кілька днів прийшов із Києва лист од Вальки, де вона писала, що режисер Євген Михайлович передає нам сердечне вітання і дуже вибачається, але епізод на кладці довелося, на жаль, вирізати, бо він «не монтувався» (а взагалі вийшло дуже добре, він нам щиро вдячний за допомогу і аж плакав, коли вирізав, — це його слова).

Отакий пшик вийшов у нас з кінематографом...

Здавалося, цей серйозний сигнал з боку примхливої артистичної долі мусив застерегти нас, попередити про небезпеку. Але ми були легковажні шминдрики, гірші за Хлестакова, і не звернули на це уваги. І от собі маєш. Лежи тепер і плач, і гризи землю, і вовком вий на рогатий місяць.

І не так нам боляче й гірко через свій особистий провал, через свою особисту ганьбу і сором! Що там наші особисті болі й страждання! Скільки разів переживали, переживемо й тепер!

Головне, що завдає нам найбільших, найболючіших, найнестерпніших страждань, — це те, що ми вчинили, як зрадники, як запроданці, як жалюгідні підлі штрейкбрехери... Ми ж зірвали весь

спектакль, підвели в с і х. Багатомісячна робота у с ь о г о ВХАТу через нас пішла у помийницю...

Багато різних гріхів було у нас на совісті. Але ніколи ми не були з р а д н и к а м и. З найбільшим презирством і огидою ми завжди ставились саме до зрадників. І от...

— Уу, задрипанці нещасні, шмарогузи погані! — кризь зуби лає нас Ява.

— Зазнайки погані, барахольщики нещасні! — кризь зуби лаю нас я.

— Чемайдани безголови, а не артисти...

— Гиндики обскубані...

— Авжеж було соромно стояти і екати по-баранячому, слів не знаючи. Але ми мусили залишатися на сцені—і якось виплутуватися.

— Ну да, ми повинні були врешті набратися мужності і спитати суфлера, що там говорити далі. Ну посміялися б люди трохи, і спектакль би поїхав далі. А так...

Нам навіть страшно уявити собі, що зараз відбувається в клубі... Оце, мабуть, вийшла на сцену Галина Сидорівна і сумним голосом сказала, що спектакль одміняється, бо, як всі бачили, Бобчинський і Добчинський втекли, зрадники, з бойового поста. Зал загав обурено. Яких тільки слів не посипалося на наші голови! Рідні матері і то відмовилися від нас у цю хвилину. Що ж робить тепера? Чим зарадити біді? Який вихід знайти з нашого безвихідного становища?

Нема виходу...

Кинутися з моста у воду, втопитися?

Ніхто ж не пожаліє навіть... Скажуть — так їм і треба, штрейк-брехерам шмаркатим. Нема виходу. Нема...

...Прийде завтрашній день, і ми дізнаємося, що трохи забагато на себе взяли, трохи переоцінили свою роль у житті суспільства. Ми дізнаємося, що спектакль зовсім не зірвався, що Городничий після нашої втечі не розгубився і сказав: «Так я й знав, що ці нікчемні боягузи Бобчинський і Добчинський перелякаються і втечуть. Добре, що я перед цим зустрів їх на вулиці і вони мені все розказали...» І ловкач Карафолька жваво переказав усе те, що мали говорити ми з Явою. І спектакль пішов-поїхав як по маслу. Актори блискавично перебудовувалися на ходу, всюди потім те, що мали говорити ми, говорив хтось із персонажів. Глядачі нічого навіть не помітили. Навче Гоголь написав «Ревізора» без Бобчинського і Добчинського. Спектакль пройшов з шаленим успіхом. Аплодували так, як ніколи не аплодували ніяким справжнім приїжджим артистам... І виконавець ролі Хлестакова Коля Кагарлицький, тихий, затрушений Коля Кагарлицький, якого навіть не всі сусіди на кутку знали,— в один цей вечір прославився на все село. Прославився так, що ще трохи, і його ім'ям назвали б одну з сільських вулиць. І тоді раптом ми зрозуміли, що для того, щоб домогтися успіху, треба передусім дов-

го-довго і наполегливо трудитись (як трудився Коля Кагарлицький). Ця стара і така відома істина, яку повторювали, вбивали, втокмачували протягом усього нашого життя нам у голови і батьки, і вчителі, і дитячі письменники і про яку завжди так легковажно думалося: «А, то для дурнів, для неспособних!» — ця стара істина раптом дійшла до нас. Дійшла до самого дна душі. Дійшла так, як доходили правила з арифметики: раз — і все ясно. Довго з сумом будемо думати про жорстоку неблаганність цієї істини.

...Але все це — завтра. Завтра!..

А сьогодні ми ще нічого не знаємо... Ми лежимо голічерева у траві і тихо стогнемо...

Покотилася в небі зірка.

Затьохкав у кущах безжурний закоханий соловейко. Неподалік у свинарнику щасливо рохкає спросоння чиясь вразлива свиня, згадуючи щось своє приємно-свиняче.

Десь далеко-далеко, аж у Дідівщині, валують собаки.

Пахне молодією свіжою зеленню, медвяним цвітом і коровами.

Прекрасне і неповторне земне життя буяє, несучись у зоряному просторі безмежжя...

Раптом Ява підхоплюється, сідає, обхоплює зігнуті ноги руками і тикається підборіддям у коліна. В очах його стрибають бісики.

— Артистів з нас не вийшло — це точно! — рішуче говорить Ява. — Я тепер сам нізащо не хочу бути артистом. Хай мені платять у день сто карбованців — не хочу. Мені така нервова робота не підходить... Провалюватись... переживати... Це мені дуже вредно для здоров'я. Знаєш, у мене ідея, Павло...

«Павло?» Я вирічився на нього. Ніколи він не називає мене Павлом. Щось у лісі здохло, — дуже вже, мабуть, серйозна ідея, раз він так офіційно мене називає.

— Денисович... якщо вже так, — підказую я.

— Можна й Денисович... — сказав він, навіть не усміхнувшись. — Так от, Павло Денисович, минулого літа у нас з вами, по-моєму, було чимало пригод. Так? Так... Якби ці пригоди були не з вами, а з кимось іншим, і цей хтось інший розказав би їх вам — було б цікаво? Так? Так от у мене ідея: ми сідаємо і пишемо книгу про наші пригоди... Напишемо книгу, заробимо торбу грошей і поїдемо у кругосвітню подорож. На матеріалі тої подорожі знову напишемо книгу, знову получимо торбу грошей і знову гайнемо у якісь мандри. І закрутяться машинка... І ми станемо письменниками... А що — погано? Письменники... Ми з тобою... Стоїмо і пишемо автографи... Карафольці, Колі Кагарлицькому, Гребенючці... Га? Здорово! Як ми раніше не подумались? Письменники... Це, брат, не те, що артисти... Артистів тисячі, а письменників — одиниці. От скільки ти письменників знаєш? Ну, Пушкін... Ну, Шевченко... Ну, Глібов, Квітка-Основ'яненко, Котляревський... Ну, Толстой... Ну, Чехов... Це — класики...

А з сучасних? Ну, Гайдар... Ну, Чуковський... Михалков... Ну, Забіла, Бичко, Кава... Ну, Близнець... І — все! Письменники — це брат, такі люди, що... А у дитинстві, між іншим, були звичайнісінькі собі пацани, вроді нас... А Горький, так той взагалі босяком був...

Я слухаю і дивлюсь на Яву з захопленням. Ну що це за хлопець! Який він умниця! Як добре мати такого розумного друга!

— І, головне, ризику ніякого, — веде далі розумний Ява. — У крайньому разі пришлуть на доробку... Як Андрію Кекало.

Наш сільський поет завклуб Андрій Кекало уже кілька років надсилає свої вірші в усі республіканські, обласні та районні газети України. Стільки листів, як він, ніхто в селі не одержує.

Коли його питають: «Ну як поетичні справи?» — він гордо відповідає: «Прислали на доробку...» Доробляє він, доробляє, а там, диви, у якійсь районній газеті — тиць! — і надрукували.

— Ага, канешно, канешно, — кажу я з жаром. — Доробка так доробка! Подумаєш... Всі доробляють. Нічого страшного.

І ми тут же починаємо обговорювати Явину ідею. Як будемо писати?

Дуже просто — од руки. Як Пушкін і Шевченко. Деякі письменники пишуть тепер на машинці. Ми не будемо. По-перше, з нашим умінням одну сторінку три дні треба мучити. По-друге, хто нам дозволить цокати у сільраді на машинці. Правда, є ще в Кекала, але він своєї машинки конкурентам не дасть. Він сам щодня цокас.

В якій формі будемо писати?

Прозою... Тільки прозою. Ніяких віршів. І все — як було. Нічого не брешучи і не додаючи (хіба що, як воно у письменників називається, — «художні деталі»). І писати будемо від першої особи (так завжди щиріше виходить). Та й смішно називати себе самих «вони». Ми — це ми, звичайно. Але весь час писати «ми» теж якось воно не той... Кожен окремо нічого зробити не може. Ні чхнути, ні почухатись, ні в носі поколупати. Треба писати «ми чхнули», «ми почухалися», «ми поколупали в носі»... Дурниця якась! Чого це я мушу чхати або чухатись, коли мені не хочеться! Тільки «за компанію»?! Та й зовсім воно не художньо поступається.

Думали ми думали і надумали, що, пишучи вдвох, будемо писати вроді як один — «я». А другий — уже по імені. Першу книжку один буде «я», другу — другий.

Кому першим бути «я» — жеребкували тут же одразу. Випало мені. Ява спохмурнів. Йому дуже хотілося першим бути «я»: і ідея ж його, і взагалі він звик завжди перед вести. Він, мабуть, розраховував на моє благородство, — що я запропоную: «Будь ти, Яво, першим...» Але я не запропонував. Мені не хотілося на цей раз бути благородним, мені хотілося бути «я»... тим більше, раз чесно випало. Я ж не махлював. Ява, звичайно, не став сперечатися.

— А назва, знаєш, буде яка? — сказав він. — «Незнайомець

з тринадцятої квартири» або «Злодії шукають потерпілого». Здорово? І підзаголовок «Пригодницька повість...» Читачі у черзі стоятимуть... Га?

— Здорово,— сказав я. Хоча назва мені не зовсім подобалась. Дуже вже детективна, несерйозна. Мені б хотілося, щоб була якась романтична, піднесена... Але відміняти Явину назву після того, як він не став «я»,— було б свинство.

Так і лишилося: «Незнайомець з тринадцятої квартири, або Злодії шукають потерпілого». Пригодницька повість.

Ми почали обговорювати план книжки. Значить, так: починаємо з того, як ми приїхали в Київ, і про пригоду з ночвами у метро, і про Явине вухо, і про Будку... Потім — про пляж, про незнайомця з тринадцятої квартири, про годинник... Словом, про все-все, що з нами трапилося. І кінчаємо тим, як ми провалилися на «Ревізорі». Чесно! Письменники передусім повинні бути чесними.

Ми підводимося з землі і розправляємо плечі. І нам здається, що головами ми упираємося в самісінькі небеса. Ява одним вухом навіть якусь зірку збив — ондо покотилася...

Ну — все!

Завтра ми купуємо у сільмазі великого загального зошита в лінійку, три авторучки (одна про запас!), сідаємо й пишемо.

Пишемо, пишемо, пишемо...

Тоді надсилаємо...

Тоді доробляємо, доробляємо, доробляємо...

Тоді знову надсилаємо...

І — все!

Ну, глядіть же!

Ми ще покажемо людству, на що ми здатні!

Начувайтесь!

Ви ще побачите, хто такі Ява і Павлуша!

Держись, людство!

А потім все-таки я буду льотчиком...

З М І С Т

РОЗДІЛ І	
«Е»,— сказали ми з Явою	3
РОЗДІЛ ІІ	
Випадок у метро. «Космонавт».	
Конфлікт з київською міліцією	14
РОЗДІЛ ІІІ	
Ява поспішає на побачення. Вухо	23
РОЗДІЛ ІV	
Пляж. Каруселя. Утопленик.	
Незнайомець з тринадцятої квартири	29
РОЗДІЛ V	
Шукаємо царя — незнайомця з тринадцятої квартири.	
Зустріч у театрі. Велич і падіння Яви Реня	44
РОЗДІЛ VI	
Будка. Вухо за вухом!	53
РОЗДІЛ VII	
Максим Валер'янович	61
РОЗДІЛ VIII	
«Товаришу цар, ви заарештовані!» «У-у, понесу!..»	66
РОЗДІЛ IX	
На студії. Несподіванка перша. Несподіванка друга	75
РОЗДІЛ X	
Де годинник? Ми йдемо у вороже лігво	81
РОЗДІЛ XI	
«Динамо» (Київ) — «Торпедо» (Москва)	86
РОЗДІЛ XII	
Козацькому роду нема переводу. Кошовий Карафолька.	
Лист запорожців. Ніч на кладовищі (спогади)	91
РОЗДІЛ XIII	
Нічні пригоди. Постріл у печері	101
РОЗДІЛ XIV	
«Увага!.. Почали!.. Мотор!..» Годинник знаходить свого хазяїна. Народження Яви Станіславського і Павлуші Немировича-Данченка	118
РОЗДІЛ XV	
Загибель Яви Станіславського і Павлуші Немировича-Данченка. І все-таки ми живемо! Держись, людство!	137

Всеволод Зиновьевич Нестайко

НЕЗНАКОМЕЦ

ИЗ ТРИНАДЦАТОЙ КВАРТИРЫ,
ИЛИ ВОРЫ ИЩУТ ПОТЕРПЕВШЕГО

Приключенческая повесть, написанная
Явой Ренем и Павлушей
Завгородним вдвоем

(На украинском языке)

Для среднего школьного возраста

Рисунки

Анатолий Петрович Василенко

Издательство «Веселка»,

Киев, Бассейнал, 1/2

Редактор Г. Т. Ткаченко

Художний редактор О. М. Міщенко

Технічний редактор Ф. Н. Резник

Коректори Л. К. Скрипченко,

Є. П. Карлаш

І. Б. № 713.

Здано на виробництво 4. XII. 1976 р.
Підписано до друку 23. II. 1977 р.
Формат 70×90^{1/16}. Папір друк. № 1.
Фіз. друк. арк. 9. Обл.-вид. арк. 9,44.
Умовн. друк. арк. 10,53. Тираж 30 000.
Зам. 1917. Ціна 50 коп.

Видавництво «Веселка»,

Київ, Басейна, 1/2.

Львівська книжкова фабрика «Атлас»
республіканського виробничого об'єд-
нання «Поліграфкнига» Держкомви-
даву УРСР. Львів, Зелена, 20.

50 коп.

